

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Jakub Stauber

**Vzorce institucionalizace politických stran
v České republice**

Disertační práce

Praha 2020

Autor práce: **Jakub Stauber**

Školitel: **doc. PhDr. Michel Perottino, Ph.D.**

Rok obhajoby: 2020

Bibliografický záznam

STAUBER, Jakub. *Vzorce institucionalizace politických stran v České republice*. Praha, 2020. 175 s. Disertační práce (Ph.D.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Katedra politologie. Školitel: doc. PhDr. Michel Perottino, Ph.D.

Abstrakt

Problematika výzkumu politických stran a jejich organizační stability patří k nejdůležitějším tématům komparativní politologie. Především v nově se demokratizujících státech byla dlouho považována konsolidace politických institucí za klíčový faktor v završení procesu demokratizace. Přestože část politologů považovala tento proces za jednosměrný, v posledních deseti letech zaznamenaly stranické systémy nových demokracií zásadní změny. Ty přinesly úspěch zcela nových politických stran bez širšího organizačního zázemí a s tím také úspěch charismatických osobností často bez větších zkušeností s praktickým fungováním politiky. Tato tendence se následně projevila novou vlnou nepředvídatelnosti i do té doby relativně stabilních stranických systémů. Na základě nových podmínek se výzkum politických stran a stranických systémů zaměřuje stále více na možnosti vysvětlení tohoto fenoménu. Předkládaná práce přináší komparativní analýzu institucionalizace českých parlamentních politických stran, jejímž cílem je zpracovat podrobnou analýzu příčin podobné nestability. Institucionalizace politických stran je zde pojímána jako multidimenzionální koncept, který lze měřit pouze nepřímo skrze sadu předem definovaných indikátorů. Vedle empirické analýzy zvolených případů je dalším přínosem práce detailní rozbor dosavadních přístupů k výzkumu a měření institucionalizace politických stran. Na základě těchto zjištění je pak navržen praktický postup pro měření a analýzu míry institucionalizace ve smyslu jednodimenzionálního i multidimenzionálního konceptu. Robustnost dosažených zjištění je v závěrečné části ověřena prostřednictvím simulační studie.

Abstract

Research on political parties and their organizational stability presents one of the most important research agendas in modern comparative politics. Especially among newly democratized countries of the Central and Eastern Europe, the consolidation of democratic political institutions used to be considered as a key factor for the successful finishing of the whole transitional process. Despite the fact that most of the transitologists optimistically perceived the consolidation of the new democracies as a one-way process, the most of party systems in the eastern countries experienced serious changes and periods of instability within the last ten years. The most notable change was definitely the unexpected electoral success of genuinely new political parties and movements usually led by a political entrepreneur and formed without solid organizational background or solid ties to society. This tendency further turned into a new wave of unpredictability even within the party systems commonly perceived as fully stabilized and consolidated. Based on such new conditions, the contemporary party researchers turn their attention towards possible interpretations of this unprecedented phenomenon. This dissertation contributes to this discussion by the attempt to operationalize and explain the level of institutionalization of political parties in the Czech Republic. The party institutionalization is understood as a multidimensional concept, which is not directly measurable. For this reason, the original set of quantitative indicators is set to perform long-term comparative analysis. Furthermore, the robustness of conclusions derived from the empirical analysis is verified by the simulation study.

Klíčová slova

Česká republika, institucionalizace, politické strany, stranické systémy, stranické organizace, volební chování

Keywords

Czech Republic, Institutionalization, Political Parties, Party Systems, Party Organizations, Electoral Behavior

Rozsah práce: 312 417 znaků včetně mezer

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 19. 5. 2020

Jakub Stauber

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu práce doc. PhDr. Michelu Perottinovi Ph.D. za rady a náměty při zpracování textu a jeho neocenitelné zkušenosti s výzkumem politických stran, které mi během studia předal. Dále chci touto cestou poděkovat profesorům Robertu Harmelovi, Larsi Svåsandovi a Petru Kopeckému za jejich cenné rady a připomínky, které mi poskytli v různých fázích vedení výzkumu. Poděkovat chci také svým kolegům, se kterými jsem měl možnost při svém působení na IPS spolupracovat, zvláště pak spoluautorům Tomáši Cirhanovi a Danielu Šárovci. V neposlední řadě děkuji své rodině a blízkým za veškerou podporu, bez níž by tato práce nemohla vzniknout. Zvláštní poděkování patří mojí manželce Vendi.

1. Obsah

1. ÚVOD.....	1
1.1. TEORIE POLITICKÝCH STRAN	4
2. TEORIE INSTITUCIONALIZACE	11
2.1. INSTITUCIONALIZACE STRANICKÝCH SYSTÉMŮ	13
2.2. INSTITUCIONALIZACE POLITICKÝCH STRAN.....	15
3. METODY	29
3.1. OPERACIONALIZACE KONCEPTŮ	29
4. INSTITUCIONÁLNÍ DETERMINANTY POLITICKÉHO STRANICTVÍ V ČESKÉ REPUBLICÉ.....	35
5. ČESKÝ STRANICKÝ SYSTÉM.....	40
5.1. FORMÁT ČESKÉHO STRANICKÉHO SYSTÉMU	41
5.2. MECHANISMUS ČESKÉHO STRANICKÉHO SYSTÉMU	46
6. INSTITUCIONALIZACE ČESKÝCH POLITICKÝCH STRAN.....	51
6.1. ČESKÁ REPUBLIKA V KOMPATIVNÍ PERSPEKTIVĚ	51
6.2. VNITŘNÍ DIMENZE INSTITUCIONALIZACE.....	55
6.2.1. <i>Alternace ve vedení</i>	56
Strana zelených	59
Občanská demokratická strana.....	61
Shrnutí.....	68
6.2.2. <i>Soudržnost poslaneckého klubu</i>	70
1996–1998.....	75
1998–2002.....	77
2002–2006.....	79
2006–2010.....	82
.....	84
2010–2013.....	84
2013–2017.....	86
Shrnutí.....	87
6.3. VNĚJŠÍ DIMENZE INSTITUCIONALIZACE	88
6.3.1. <i>Stabilita volební podpory</i>	89
1998	90
2002	92
2006	93
2010	95

2013	96
Shrnutí.....	98
Volební chování	99
ČSSD	99
ODS	101
KSČM	102
KDU-ČSL	103
Ostatní politické strany	105
6.3.2. Míra blízkosti politické straně	110
1996	111
2002	113
2006	115
2010	117
2013	119
Shrnutí.....	121
6.4. OBJEKTIVNÍ MÍRA PŘEŽITÍ	122
Standardizace	124
Robustnost závěrů – simulační studie	129
Shrnutí.....	136
7. ZÁVĚR	138
Institucionalizace českých politických stran	141
Limity analýzy	143
Potenciál pro další výzkum	145
8. BIBLIOGRAFIE	147
8.1. MONOGRAFIE A KAPITOLY V MONOGRAFIÍCH	147
8.2. ČLÁNKY V ODBORNÝCH ČASOPISECH.....	150
8.3. DATOVÉ SOUBORY	158
8.4. NOVINOVÉ ČLÁNKY	159
8.5. OSTATNÍ.....	160
9. PŘÍLOHY.....	161
9.1. POSTUP TVORBY STANDARDIZOVANÝCH INDIKÁTORŮ V PROSTŘEDÍ R	161
9.2. POSTUP SIMULAČNÍ STUDIE V PROSTŘEDÍ R	162
.....	162
9.3. SCHÉMA SÍŤOVÉHO MODELU PŘED ÚPRAVAMI	163

Obrázek 1: Vizualizace hypotézy životního cyklu	7
Obrázek 2: Vizualizace hypotézy generačního efektu.....	8
Obrázek 3: Vizualizace hypotézy periodického efektu	8
Obrázek 4: Systém politické strany	10
Obrázek 5: Efektivní počet stran v zemích východní Evropy (1989-2009)	43
Obrázek 6: Efektivní počet stran v zemích východní Evropy (2010-2016)	44
Obrázek 7: Agregovaná volatilita v zemích V4 (1990-2013).....	44
Obrázek 8: Koncentrace českého stranického systému	45
Obrázek 9: Polarizace českého stranického systému.....	46
Obrázek 10: Index institucionalizace českého stranického systému	47
Obrázek 11: Komparace institucionalizace politických stran (1989 - 2018).....	53
Obrázek 12: Analýza reziduálů.....	54
Obrázek 13: Vývoj hodnoty indexu shody hlasování na úrovni poslaneckých klubů.....	73
Obrázek 14: Prostorový model hlasování poslanců PSP ČR ve volebním období 1996-1998	77
Obrázek 15: Prostorový model hlasování poslanců PSP ČR ve volebním období 1998-2002	79
Obrázek 16: Prostorový model hlasování poslanců PSP ČR ve volebním období 2002-2006	82
Obrázek 17: Prostorový model hlasování poslanců PSP ČR ve volebním období 2006-2010	84
Obrázek 18: Prostorový model hlasování poslanců PSP ČR ve volebním období 2010-2013	85
Obrázek 19: Prostorový model hlasování poslanců PSP ČR ve volebním období 2013-2017	87
Obrázek 20: Obecná míra deklarované blízkosti některé z politických stran v ČR (1996-2013)	111
Obrázek 21: Dlouhodobé přežití českých politických stran	128
Obrázek 22: Síťový graf pravděpodobnostní struktury indikátorů institucionalizace.....	132
Obrázek 23: Srovnání distribucí simulovaných dat a empirických pozorování	133
Obrázek 24: Výsledky simulační studie	136

Tabulka 1: Konceptualizace teorie uzavírání stranického systému	14
Tabulka 2: Konceptualizace institucionalizace politických stran	22
Tabulka 3: Indikátory institucionalizace politických stran v rozvojových zemích	23
Tabulka 4: Operacionalizace konceptu institucionalizace	32
Tabulka 5: Kontextuální faktory ovlivňující organizační nastavení politických stran	35
Tabulka 6: Počty alternací na pozici předsedy strany do data voleb v daných letech	57
Tabulka 7: Míra opuštění poslaneckého klubu (%)	73
Tabulka 8: Přesuny voličů 1996 - 1998	91
Tabulka 9: Přesuny voličů 1998 - 2002	93
Tabulka 10: Přesuny voličů 2002 - 2006	94
Tabulka 11: Přesuny voličů 2006 - 2010	95
Tabulka 12: Přesuny voličů 2010 - 2013	97
Tabulka 13: Model volební podpory ČSSD	100
Tabulka 14: Model volební podpory ODS	101
Tabulka 15: Model volební podpory KSČM	103
Tabulka 16: Model volební podpory KDU-ČSL	104
Tabulka 17: Model volební podpory dalších politických stran	109
Tabulka 18: Udávaná míra blízkosti vybraným politickým stranám 1996	112
Tabulka 19: Udávaná míra blízkosti vybraným politickým stranám 2002	115
Tabulka 20: Udávaná míra blízkosti vybraným politickým stranám 2006	115
Tabulka 21: Udávaná míra blízkosti vybraným politickým stranám 2010	118
Tabulka 22: Udávaná míra blízkosti vybraným politickým stranám 2013	120
Tabulka 23: Standardizované hodnoty indikátorů míry institucionalizace	125
Tabulka 24: Vzájemné korelace indikátorů institucionalizace	125
Tabulka 25: Vzájemné korelace indikátorů institucionalizace (simulační studie)	135

Předmluva

Předkládaná práce navazuje na výsledky disertačního výzkumu, které byly průběžně publikovány prostřednictvím článků v odborných časopisech a jako kapitola v monografii. Analýza formátu a mechanismu českého stranického systému rozšiřuje poznatky shrnuté ve studii „Institutionalization of Nationalized Party System: The Czech Case. *Acta Politologica*, 9(3), 46-65“. Analytický rámec pro výzkum institucionalizace politických stran byl postupně rozvíjen v několika na sebe navazujících textech. Nejprve v rámci případových studií politického hnutí ANO a strany Věci veřejné v článku „Organizační vývoj nových politických stran v České republice pohledem teorie institucionalizace. *Acta Politologica*, 7(2), 133-155“, následně pak skrze komparaci českých parlamentních stran v textu „Party Institutionalisation in the Czech Republic: Towards a New Measurement of the Theoretical Concept. *Středoevropské politické studie*, 17(3-4), 249-275“. Finální podoba operacionalizace indikátorů jednotlivých dimenzí institucionalizace, která je použita v této práci, byla publikována jako kapitola v kolektivní monografii „Party Institutionalisation in the Czech Republic. In R. Harmel & L. G. Svasand (Eds.), *Institutionalisation of Political Parties: Comparative Cases* 215–238. ECPR Press“.

1. Úvod

Demokratizace států středovýchodní Evropy znovu oživila zájem vědců o detailní porozumění procesům ovlivňujícím nejen zavedení, ale hlavně udržení a zkvalitňování demokratického vládnutí. Stabilita politických stran a stranických systémů je v tomto ohledu považována za jednu z klíčových proměnných vyjadřujících míru kvality demokracie (Dix 1992; Mair 1998; 2013; Tavits 2013; Casal Bértoa 2017). To je dáno zejména předpokladem, že politické strany zajišťují mnoho funkcí nepostradatelných pro správné fungování demokratického politického systému (H. A. Scarrow 1967; Diamond a Gunther 2001; Gunther, Montero, a Linz 2002; Römmele 2003; Dalton 2011). Obecně jsou mezi tyto funkce řazeny zprostředkování vazby mezi státem a občanskou společností, rekrutace elit, nominování kandidátů do veřejných funkcí, sestavování vlády, utváření opozice a mobilizace občanů skrze politické a volební kampaně (Krouwel 2006, 249).

Cílem práce je prostřednictvím aplikace teorie institucionalizace analyzovat vývoj českých politických stran působících v Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky v letech 1996–2017. Z hlediska teorií vysvětlujících vznik a vývoj organizací politických stran nabízí předkládaná disertace dva základní přínosy. V první řadě prostřednictvím teorie institucionalizace integruje do jednoho analytického rámce dosavadní teoretické hypotézy vysvětlující podobu stranických organizací v tzv. nových demokraciích (viz Duverger 1978; Kirchheimer 1966; Katz a Mair 1994; P. Kopecký 1995; Koole 1996; Van Biezen 2005; Krouwel 2006; Bolleyer 2012). Dále pak přichází s inovativní operacionalizací jednotlivých dimenzí institucionalizace, jak byly navrženy v teoretické literatuře (viz Janda 1980; Panebianco 1988; Harmel a Svåsand 1993; Harmel, Svåsand, a Mjelde 2018).

Česká republika byla jako případ pro analýzu zvolena z několika důvodů. V rámci zemí středovýchodní Evropy byl její stranický systém považován za jeden z nejstabilnějších, přičemž se dlouhou dobu zdálo, že systém směřuje k jisté formě bipolárního uspořádání, kdy hlavní rovina politické soutěže probíhá na ose levice-pravice (Hloušek a Chytilík 2007; Kouba 2007; Hloušek 2010). Z tohoto pohledu se tak stranický systém jevil jako značně předvídatelný. Výraznější trhliny se v tomto vzorci začaly projevovat v roce 2010 s úspěchem nových politických stran (Deegan-Krause a Haughton 2010; Haughton, Novotná, a Deegan-Krause 2011; Hanley 2011; Kopeček a Svačinová 2015; Stauber 2015; Šárovec 2016; Kopeček 2016; Charvát a Just 2016). Česká republika tak s mírným zpožděním zaznamenala obecnější trend vzniku, a především nebývalého volebního

úspěchu, nových politických stran vznikajících bez širšího zakotvení ve společnosti a často z popudu politických podnikatelů (Sikk 2011; Haughton a Deegan-Krause 2015; Hanley a Sikk 2016; Hloušek, Kopeček, a Vodová 2020). Právě tato nepředvídatelnost a relativně rychlá proměna mocenské rovnováhy mezi politickými stranami vzbuzují otázky o stabilitě a životnosti samotných stranických organizací vzhledem k tomu, že jsou to především náhlé volební neúspěchy, které se mohou projevit jako určitá forma organizačního šoku. Právě období těchto šoků a změn je zvláště vhodné pro zkoumání stupně institucionalizace politických stran.

Dalším důvodem výběru České republiky je vhodnost tohoto případu z hlediska zvolené roviny analýzy. Rovinou analýzy jsou v tomto případě jednotlivé politické strany. Práce se tak nezaměřuje na mezinárodní komparaci např. určitého druhu politických stran napříč jednotlivými státy, ani se nesnaží o komparaci agregované úrovně institucionalizace politických stran jako takových. Jejím cílem je naopak srovnat vzorce institucionalizace napříč nejrůznějšími druhy politických stran reprezentující různé ideologie nebo voličské skupiny, což dále souvisí s různorodou škálou organizačních schémat, která tyto politické strany volí. V tomto ohledu je Česká republika značně specifická nejen v rámci středovýchodní Evropy. Mezi relevantními českými politickými stranami lze po přechodu k demokracii najít případy takřka všech ideologických rodin, a tedy jednotlivé případy pokrývají základní variabilitu organizačních uspořádání. Další intervenující proměnnou je potom vztah stran k nedemokratickému režimu fungujícímu před rokem 1989. Díky specifickým podmínkám demokratické transformace se ve zkoumaném vzorku objevují politické strany s dlouhou organizační kontinuitou, zvláště pak komunistická strana, která, na rozdíl od většiny podobných státostran, neprošla sociálnědemokratickou transformací. Dále se pak zde vyskytují politické strany obnovené a samozřejmě několik generací stran založených a budovaných jako zcela nové organizace, případně vzniklých v důsledku stranických neshod a štěpení.

Analýza se soustředí na politické strany zastoupené v dolní komoře parlamentu mezi lety 1996 a 2017. Toto časové vymezení bylo zvoleno především proto, že jednotlivé proměnné, které jsou v práci sledovány, vyžadují buď předcházející referenční období, případně vyžadují, aby bylo dané volební období již ukončeno. V tomto případě je tak analýza ohraničena volbami do České národní rady v roce 1992, které slouží jako referenční bod pro volby Poslanecké sněmovny v roce 1996, a volbami v roce 2017, které ohraničují prozatím poslední dokončené volební období, tedy 2013-2017. Poměrně dlouhý časový úsek je z hlediska studia institucionalizace politických stran podstatný především

s ohledem na nutnost posuzovat schopnost dlouhodobého přežití jednotlivých stran tváří v tvář krizím. Tento přístup navíc poskytuje možnost zkoumat nejen strany úspěšné, ale také ty, které se v dlouhodobé perspektivě prosadit nedokázaly.

Úvodní kapitoly jsou věnovány přestavení teorie institucionalizace a jejímu srovnání s konkurenčními modely vysvětlujícími vývoj a persistenci organizací politických stran. Mezi nejčastější kritické poznámky k výzkumu stranických organizací patří omezená přenositelnost používaných analytických metod, častá unidimenzionalita a velké množství navzájem velmi omezeně exkluzivních konceptů, jejichž použití často vede spíše k pojmové nejasnosti. Zvláštní důraz bude kladen na vymezení rozdílů mezi pojetím institucionalizace stranických systémů a jednotlivých politických stran. Tato problematika je v mnoha případech v odborné literatuře navzájem zaměňována, což vede k nejasnostem v aplikaci obou konceptů. Zatímco institucionalizace stranických systémů bude v práci pojímána jako proces stabilizace vztahů *mezi* politickými stranami, a navazuje tak převážně na klasické politologické výzkumy volatility a fragmentace, institucionalizace politických stran vychází především z teorií formulovaných a aplikovaných v rámci sociologie organizace. Institucionalizace politických stran tedy pracuje s proměnnými zaměřenými na funkční schémata jednotlivých případů a jejich následné srovnání.

Výše popsané koncepty budou následně aplikovány na případ České republiky. Nejprve bude představeno institucionální zakotvení fungování českých politických stran. To je nutné především proto, že mnoho rozhodnutí politických stran ohledně jejich organizačního schématu do značné míry pouze reflektuje formální právní úpravu. Od něj se pak odvíjí základní podoba stanov, forma financování nebo strategie nominace kandidátů v různých typech voleb.

Následně bude podrobněji zkoumán vývoj českého stranického systému s cílem odpovědět na otázku, do jaké míry může být v různých obdobích označen jako institucionalizovaný. Hlavním argumentem, který bude v kapitole prezentován, je, že po roce 1989 můžeme rozpoznat několik období. Po relativně krátké periodě „krystalizace“ stranického systému v 90. letech 20. století můžeme pozorovat zřetelný trend směrem ke stabilizaci bipolárního charakteru politické soutěže s převažující socioekonomickou štěpící linií. Přestože obecně využívané indikátory byly poměrně široce interpretovány jako prediktory budoucí stability, situace po roce 2010 naznačila problematický charakter podobných tvrzení. Cílem kapitoly věnované institucionalizaci českého stranického systému proto bude provést analýzu jeho vývoje a zhodnotit, do jaké míry je samotný koncept institucionalizace schopen lépe

identifikovat potenciální problematické jevy, které mohou v dlouhodobém měřítku vést k pozorované nestabilitě.

Další kapitola představuje jádro práce. Zaměřuje se na komparaci českých politických stran, které byly schopny alespoň jednou v průběhu analyzovaného období získat zastoupení v dolní komoře parlamentu. Aplikace konceptu institucionalizace umožňuje provést srovnání jednotlivých případů na základě indikátorů, které jsou zvoleny pro zachycení jak vnitřních organizačních charakteristik, tak i schopnosti získat stabilnější jádro podpory ve společnosti. Vzhledem k tomu, že zkoumaný vzorek zahrnuje strany dlouhodobě úspěšné, strany již zaniklé nebo i aktéry čelící marginalizaci, lze na základě tohoto dlouhodobého srovnání zkoumat, které formy organizace se ukazují jako efektivnější. Jako důležitá se ukazuje také možnost pozorovat vývoj stran v čase, a to především v kontextu toho, jakým způsobem ovlivňují změny ve struktuře elektorátu a obecné míře volební podpory jednotlivá organizační schémata.

1.1. Teorie politických stran

Následující podkapitola shrnuje napojení konceptu institucionalizace na další teorie vysvětlující vznik a vývoj politických stran. Jak bude dále argumentováno, většina dosavadních přístupů není schopna dostatečně zohlednit rozdíly mezi jednotlivými typy stranických organizací a je spíše orientována na hledání ideálního typu stranické organizace charakteristického pro konkrétní období. Někdy se v tomto smyslu hovoří o tzv. evolučním přístupu ke zkoumání stranických organizací, kdy jsou jednotlivé typy na sebe chronologicky navázány jako určitá vývojová stádia, která vznikla adaptací politických stran na podmínky vnějšího prostředí. Dle tohoto přístupu byly nejprve strany kádrové nahrazeny stranami masovými (Duverger 1978), tyto se postupně transformovaly v catch-all strany (Kirchheimer 1966) a ty později ve strany kartelové (Katz a Mair 1994; 1996; 2018). Podobný přístup je však velmi zjednodušující a založený téměř výhradně na zkušenostech z rozvinutých západních demokracií. Pro analýzu budování a persistence stranických organizací v nově demokratizujících se zemích východní Evropy je jeho použití přinejlepším velmi limitované.

V posledních letech je navíc v dané oblasti výzkumu široce rozšířena praxe vytváření „nových“ typů politických stran často na základě dílčích zjištění o velmi specifických organizačních charakteristikách několika případů (viz např. Hopkin a Paolucci 1999; Carty 2004; Klíma 2013; Mazzoleni a Voerman 2016). Dochází tak inflaci pojmů, které však

v praktické aplikaci vykazují velmi nízkou relevanci pro budování teorie. Na tuto skutečnost vhodně poukazuje např. André Krouwel (2006, 249).

Koncept institucionalizace politických stran se v tomto ohledu jeví jako vhodnější, jelikož není přímo svázán s konkrétním typem politických stran. Žádné organizační schéma tedy systematicky neznevýhodňuje. Tím, že připouští souběžné fungování mnoha modelů vnitrostranických organizací, umožňuje lépe analyzovat a pochopit, proč jsou v daném kontextu některé politické strany úspěšné nebo neúspěšné. Přičemž je třeba zdůraznit, že zdroje tohoto úspěchu jsou často u rozdílných typů stran zcela odlišné.

Takový přístup je konformní s dosavadní debatou, která se pokouší zformovat koherentní teorii o vzniku politických stran, jejich vývoji a vnitřních změnách (Harmel a Janda 1994; Hug 2001; Lucardie 2000; Van Biezen 2005; Sikk 2011). Diverzita organizačních schémat politických stran je obecně ovlivňována dvěma základními faktory: 1) rozdílným způsobem vzniku a 2) rozdílným cílem.

Pokud přejdeme k prvnímu bodu, rozdílný způsob vzniku determinuje prvotní volbu organizačního schématu v několika ohledech. V první řadě můžeme zmínit kontextuální faktory, jako např. „top-down“ nebo „bottom-up“ způsob budování stranické organizace, či přítomnost charismatického lídra (viz Panebianco 1988). K těmto faktorům dále patří i konkrétní ideologické zázemí, jelikož nové politické strany často vznikají za účelem reprezentovat nové ideologické proudy nebo nová společenská štěpení (Lipset a Rokkan 1967; Harmel a Robertson 1985; Inglehart 1997; Seiler 2011). Samotná ideologie, tedy představa o uspořádání společnosti v rámci politického systému, se tak často promítá do podoby stranické organizace. Příkladem může být silný důraz na de-personalizaci vnitrostranického rozhodování (princip rotačního předsednictví, kolektivní vedení atd.) u stran reprezentujících post-materiální hodnoty nebo systematicky vyšší míra uplatnění principů elektronické demokracie u nově vznikající rodiny pirátských stran.

Zdaleka ne všechnu variabilitu však lze vysvětlit prostřednictvím kontextu vzniku strany. Důležitým faktorem jsou také cíle, kterých chce daná strana dosáhnout. Podle nich pak může volit efektivní strategii budování stranické organizace. Základní cíle vymezil Kaare Strøm (1990, 566–68) jako „vote-seeking“, „office-seeking“ a „policy-seeking“. Zde je důležité poukázat na fakt, že žádná z těchto strategií není vzájemně exkluzivní, tedy že prakticky se strategie politických stran pohybují v pomyslném trojúhelníku mezi těmito póly (Strøm 1990, 571).

Z hlediska fungování stranické organizace lze největší rozdíly najít mezi stranami zaměřenými primárně na policy-seeking a mezi dvěma zbývajícimi typy, tedy stranami

sledující strategie vote-seeking a office-seeking. Vzhledem k tomu, že jsou policy-seeking strany orientovány na prosazení určité ideologie nebo konkrétních programových cílů, jejich vnitrostranická organizace se vyznačuje zvýšeným důrazem na utvoření a čtené využívání vnitřních platforem dialogu o tvorbě veřejných politik. Tyto platformy se často snaží do debaty zahrnout co nejvíce úrovní stranické organizace. Obvyklé je také vytváření a podpora návazných organizací, jako jsou think-tanky, výzkumná a vzdělávací centra nebo odbory (Wolinetz 2002, 150–51). Oproti tomu politické strany zaměřené na maximalizaci volebního zisku nebo obsazení klíčových postů častěji přizpůsobují svá organizační nastavení maximální efektivitě vedení volební kampaně, respektive možnosti relativně pružně upravovat své pozice v programových otázkách tak, aby došlo k maximalizaci koaličního potenciálu. Role vedení je v těchto politických stranách obecně silnější a debata o politickém směřování strany více centralizovaná. Větší pozornost je naopak věnována budování odborného zázemí spojeného s profesionalizací volebních kampaní. Existence návazných organizací je méně častá, případně tyto organizace slouží jako poradní orgán vedení strany (Wolinetz 2002, 155).

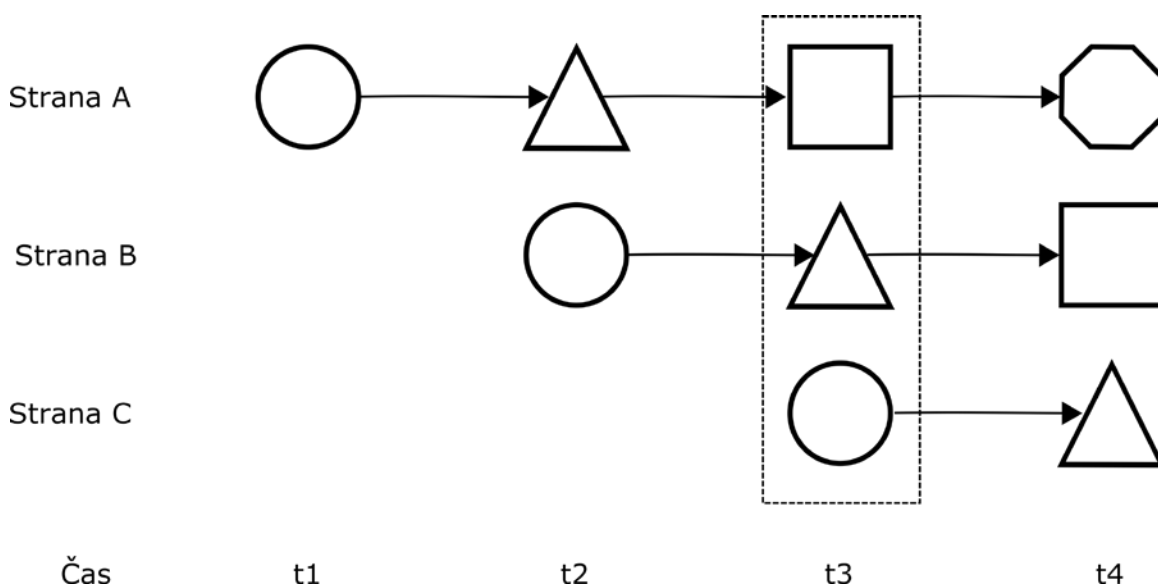
V návaznosti na to, co bylo popsáno výše, výslednou podobu a fungování politických stran do značné míry ovlivňují okolnosti jejich vzniku, ale i jejich strategické cíle. Ať už analytický rámec, nebo koherentní teorie tak musí zohlednit, že neexistuje jediné ideální organizační schéma, které bude vyhovovat všem typům stran a bude jimi univerzálně aplikováno. Navíc je nutné zohlednit, že politické strany a jejich organizace nejsou statickým objektem, ale podléhají vnitřnímu vývoji, jehož prostřednictvím se v dlouhodobé perspektivě adaptují na změny v politickém prostředí, ať se již jedná o alternaci ve vedení, nenadálý volební úspěch nebo porážku, rozštěpení strany, případně nárůst relevance nových politických témat.

Důležitým příspěvkem k teorii vysvětlující změny v politických stranách v kontextu jejich cílů je článek Harmela a Jandy (1994), kde autoři explicitně vymezují předpoklady pro přijetí organizačních změn v politických stranách. Jejich výchozím předpokladem je myšlenka, že politické strany jsou v jádru konzervativní a vykazují tendenci se změnám obecně bránit. Změny jsou tedy často přijímány v důsledku tlaku. Dalším předpokladem je, že pokud ke změnám dojde, jsou prosazeny dominantní koalicí, která v daný moment tvoří určité mocenské centrum a je schopna nejefektivněji kontrolovat dění ve straně. Tato dominantní koalice se obvykle rozhodne přistoupit ke změnám, pokud se snaží upevnit svoji moc, nebo pokud si od přijatých změn slibuje lepší dosažení stranických cílů (Harmel a Janda 1994, 278).

Zejména v kontextu středovýchodní Evropy je nutné se dále zabývat otázkou, do jaké míry je vznik a vývoj stranické organizační struktury ovlivněn vnějšími a vnitřními faktory. Ingrid van Biezen (2005) na základě obsáhlé rešerše teoretické literatury identifikovala tři teoretické směry vysvětlující formování a následnou adaptaci politických stran. První přístup vychází z vysvětlení na základě tzv. *životního cyklu* politických stran, druhý u stran předpokládá určitý *generační efekt* a třetí naopak *periodický efekt*.

Hypotéza životního cyklu (viz Obrázek 1) politických stran je založena na předpokladu, že podoba a vývoj stranické organizace jsou zcela determinovány dobou fungování dané organizace. Dle tohoto ideálního modelu jsou výchozí organizační charakteristiky libovolné politické strany totožné. Každá strana pak prochází určitými fázemi vývoje, kdy v jistém smyslu strana „dospívá“. Organizační schéma libovolných politických stran ve shodné fázi vývoje je podle tohoto modelu totožné (Van Biezen 2005, 150).

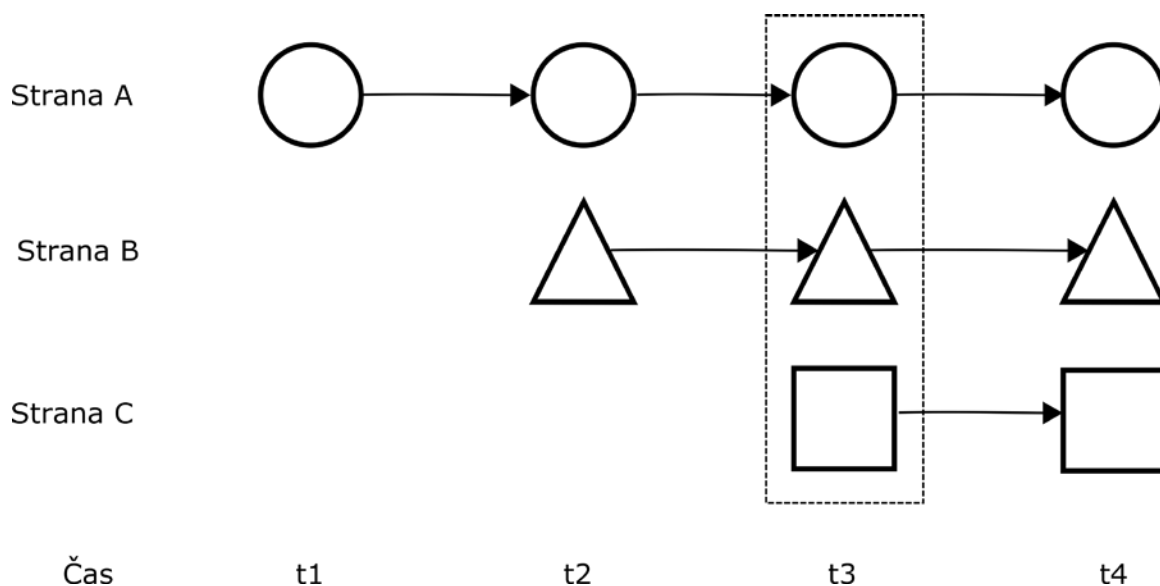
Obrázek 1: Vizualizace hypotézy životního cyklu

Zdroj: Adaptováno z (Van Biezen 2005)

Druhou diskutovanou hypotézou je generační efekt (viz Obrázek 2). Tato hypotéza vysvětluje vývoj politických stran tak, že podoba organizačního schématu strany je dána optimálním nastavením v období jejich vzniku. Jednotlivé strany si pak v čase tyto charakteristiky uchovávají. Nedochozí tedy ke konvergenci mezi stranami navzájem. *De facto* se jedná o schematické vyjádření Panebiancova (1988) genetického modelu. Veškerá variabilita by tak měla být vysvětlena rozdílným okamžikem vzniku (Van Biezen 2005, 151).

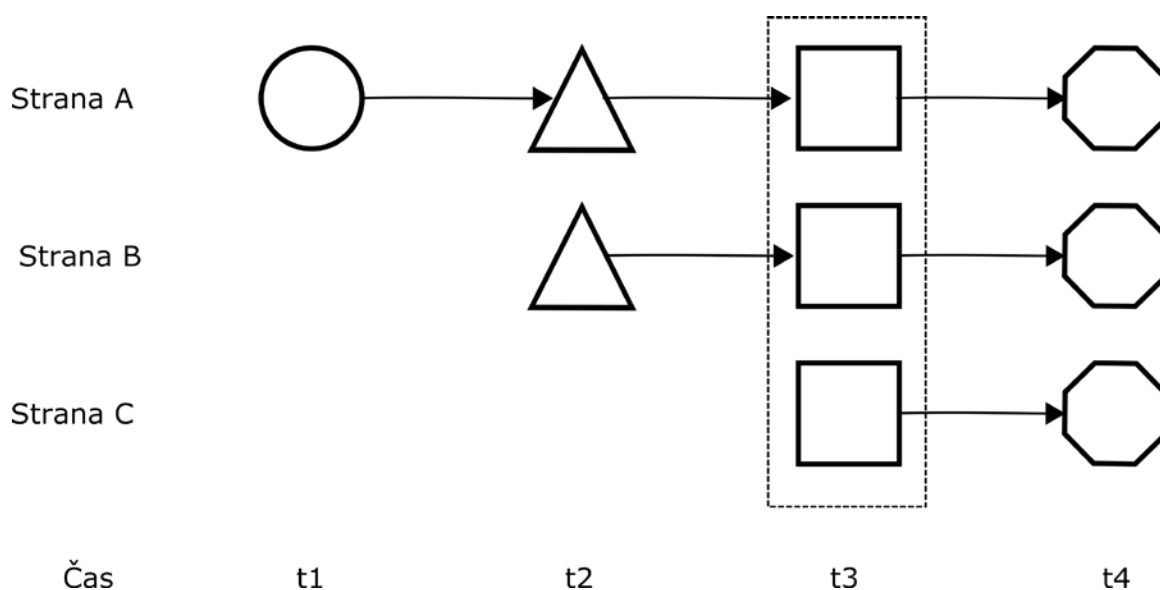
Obrázek 2: Vizualizace hypotézy generačního efektu

Zdroj: Adaptováno z (Van Biezen 2005)

Třetí hypotéza, tedy tzv. periodický efekt (viz Obrázek 3), vychází naopak z přesvědčení, že optimální organizační schéma zůstává sice pro všechny politické strany společné, avšak je specifické pro konkrétní časové období. Oproti předchozí hypotéze generačního efektu tak naopak předpokládá konvergenci organizačních typů v čase. Případné změny jsou tak zcela výsledkem adaptace dané politické strany na změny okolního prostředí (Van Biezen 2005, 152). Tato hypotéza do značné míry kopíruje výše zmiňovanou evoluční typologii politických stran.

Obrázek 3: Vizualizace hypotézy periodického efektu

Zdroj: Adaptováno z (Van Biezen 2005)

Jak je z předchozího popisu zřejmé, žádné z nabízených vysvětlení není samo o sobě schopno bezzbytku popsat reálné fungování politických stran. Vývoj politických stran lze spíše chápat jako výslednici těchto vzájemně působících procesů. Žádné vysvětlení by se tedy nemělo omezovat pouze na vnitřní, nebo naopak na vnější faktory.

Z perspektivy neoinstitucionalismu by bylo možné předešlé hypotézy syntetizovat tak, že počáteční variabilita stranických organizací vychází z kontextuálních okolností jejich vzniku, které jsou napříč stranami odlišné. V tomto se shoduje s generačním vysvětlením. Zároveň jsou však tyto strany chápány jako proměnlivé v čase. Tento vývoj však nelze chápat pouze jako konvergenci k určitému ideálnímu typu stranické organizace funkčnímu pro danou historickou periodu, ale také jako výsledek životního cyklu organizace, a tedy její postupné institucionalizace.

Tento dynamický pohled na analýzu lze názorně demonstrovat pomocí schématu systémového modelu politické strany (viz Obrázek 4), který navrhl William J. Crotty (1970). Autor zde, podobně jako David Easton (1957), vychází ze systémové teorie a zasazuje politickou stranu coby specifickou společenskou instituci do kontextu vstupů a výstupů, které ovlivňují její chování vzhledem k vnějšímu prostředí.

Mezi vstupy řadí tři kategorie faktorů. Tyto vstupy pak přímo nebo nepřímo ovlivňují způsob organizace a aktivity každé politické strany. První kategorií jsou socioekonomické faktory, jako např. stupeň ekonomického rozvoje, míra dosaženého vzdělání, příjem na hlavu nebo dostupnost mediálních zpráv. Tyto faktory je podle něj třeba zohledňovat zvláště v komparativním výzkumu, jelikož ekonomické proměnné mohou zásadně ovlivňovat jednak samotný rozvoj demokracie, v jejímž rámci politické strany fungují, a jednak i jejich aktivity na výstupu.

Druhou skupinu faktorů poté tvoří společenské postoje, kam jsou řazeny proměnné související s politickou kulturou v daném politickém systému. Jedná se především o existenci tradice demokratického fungování politického systém, vnímání role politických stran ve společnosti, míru akceptace opozičních aktérů nebo obecně legitimitu politických stran a jejich ideologickou polarizaci. Tato data je možné získat prostřednictvím sociologických výzkumů a podle Crottyho umožňují lépe porozumět obecnému společenskému klimatu, ve kterém se politické strany rozvíjí.

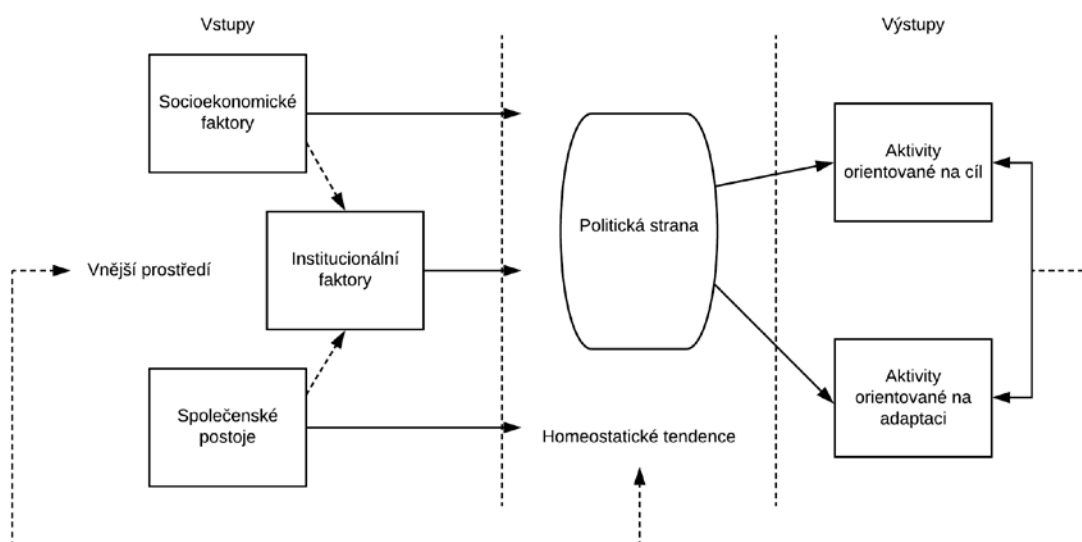
Poslední samostatnou kategorií vstupů, která je však dvěma předešlými ovlivňována, je pak skupina institucionálních faktorů. Sem jsou řazeny především legální překážky a administrativní povinnosti, s nimiž politické strany v politickém systému interagují. Jedná se např. o právní úpravy financování politických stran, volební systém a další. Tyto

aspekty často vedou ke specifickým vzorcům chování jednotlivých organizací a pro potřeby této práce jsou na českém příkladu důkladněji představeny v samostatné podkapitole níže.

Politické strany v tomto modelu hrají roli konverzních činitelů, skrze něž se vstupy transformují ve výstupy, a to prostřednictvím jejich struktury, alokace zdrojů, ideologických postojů atd. Na první pohled by se mohlo zdát, že politické strany jsou v tomto modelu považovány víceméně za černé skříňky. Sám Crotty ale poznamenává, že jakmile se politická strana stane životaschopnou, podstatná část jejích aktivit se začne soustředit na adaptaci k neustále se měnícím podmínkám za účelem přežití organizace jako takové (Crotty 1970, 280).

Crotty tak jinými slovy popisuje průběh procesu institucionalizace politické strany, který je ústředním motivem předkládané analýzy. Z hlediska představeného schématu je podstatou tohoto výzkumu snaha lépe porozumět schopnosti českých politických stran dosáhnout vnitřní organizační stability v kontextu měnících se společenských postojů na jedné straně, a zároveň rostoucí intenzity aktivit zaměřených na adaptaci u tradičních stran, které jsou v posledních letech nuceny stále častěji čelit konkurenci v podobě nových vyzывatelů, na straně druhé.

Obrázek 4: Systém politické strany

Zdroj: Adaptováno z (Crotty 1970, 274)

2. Teorie institucionalizace

Termín institucionalizace je v obecné rovině používán především v kontextu sociologie, konkrétně v jejím podoboru sociologie organizace. Z pohledu sociologických teorií pak vychází ze strukturálního funkcionalismu. Kromě zakladatelů moderní sociologie, jakými byli např. Auguste Comte nebo Émile Durkheim, je za nejvýznamnějšího představitele tohoto směru označován především Talcott Parsons. Parsons a Shils ve svém stěžejním díle *Towards General Theory of Action* chápou pojem institucionalizace ve smyslu internalizace sdílených hodnot členy určitého společenství. Přijetí takovýchto hodnot poté může vést k dalšímu prohlubování institucionalizace s tím, jak narůstá schopnost členů rozpoznat ustálené vzorce jednání v širším spektru situací (Parsons a Shils 1951, 191–93). Parsons na druhou stranu upozorňuje na to, že jednotlivé institucionalizované vzorce nelze chápat jako zcela rigidní. Relativní stabilita institucí je podle něj způsobena dočasným nastavením vzájemně působících společenských sil. Změna institucionálního nastavení je pak podmíněna změnou těchto sil (Parsons 1954, 239).

K doposud nejrozsáhlejšímu teoretickému rozvoji konceptu institucionalizace došlo v průběhu 80. let 20. století, kdy se autoři napříč sociálně-vědními disciplínami pokoušeli přesněji definovat pojem instituce, a především skloubit tradiční institucionalistický pohled, zaměřený výhradně na výzkum formálních organizací, s behavioralistickou perspektivou zkoumající lidské jednání. Výsledný přístup, neoinstitucionalismus, se tak zaměřil na otázky spojené s tím, do jaké míry a jakým způsobem instituce, a to nejen ve formalizované podobě, ovlivňují lidské jednání (viz Selznick 1984; March a Olsen 1984; Zucker 1987; W. W. Powell a DiMaggio 1991).

Neoinstitucionalismus 80. let je dále charakteristický snahou vyrovnat se s některými teoretickými a konceptuálními nedostatky předcházejících přístupů ke zkoumání institucí. Ty byly totiž často ve své podstatě tautologické, tzn. přežití a zachování instituce bylo zároveň chápáno jako jev, který institucionalizaci indikuje a zároveň jako součást definice (Zucker 1987, 444). Příkladem tohoto vnímání institucionalizace je do určité míry Huntingtonova (1968) práce *Political Order in Changing Societies*. Pozdější přístupy se tak snaží především odlišit analýzu příčin institucionalizace od jejího hlavního důsledku, tedy utvoření relativně stabilní zřetelně vymezené sociální organizace (Zucker 1987, 444). Ačkoliv bylo na téma institucí publikováno značné množství literatury, jednotliví autoři doposud nedokázali najít jednoznačnou shodu nejen na definici instituce, ale i na tom,

jak odlišit instituci od ostatních analytických kategorií. Ronald Jepperson (1991) v této věci argumentuje tak, že abychom byli schopni pochopit, co institucionalizace je, je nejprve nutné jasně vymezit, co institucionalizace není. Od čehož se odvíjí analytická užitečnost konceptů obecně.

V nejširším slova smyslu by v opozici proti plné institucionalizaci stála naprostá absence řádu. Podle něj však toto triviální rozlišení nelze považovat za dostatečné. Dále by proto měla být institucionalizace odlišena od absence reproduktivních procesů. Za třetí je dle Jeppersona třeba rozlišovat i mezi jednotlivými formami reprodukce sociálního jednání. Na jedné straně stojí proces akce, který se vyznačuje nutností opakované mobilizace sociálního jednání v určitých situacích, např. v některých politických systémech Latinské Ameriky byla demokracie udržována skrze nárazovou mobilizaci obyvatel nebo intervenci armády, oproti institucionalizované formě udržování systému ve vyspělých západoevropských demokraciích (Jepperson 1991, 147–48).

V rámci studia administrativy přišel s inovativním pohledem na rozlišení mezi kategoriemi instituce a organizace Philip Selznick (1984). Podle něj lze organizace chápat jako uskupení, která vzniknou a dále fungují čistě jako nástroj pro dosažení jasně vymezeného cíle. Pokud je tohoto cíle dosaženo, takováto organizace ztratí důvod k další existenci, a následně zaniká. Naproti tomu instituce jsou charakteristické tím, že ve svém vývoji překonají tuto organizační fázi a stanou se určitou hodnotou samy o sobě. Jinými slovy, jejich cílem se stane samotné přežití.

Dalším klíčovým aspektem aplikace konceptu institucionalizace je bezesporu otázka, zda jej chápat spíše jako binární proměnnou, nebo naopak jako proměnnou kontinuální. Jako příklad prvního přístupu lze uvést práci Rose a Mackieho (1988). Podle nich může za určitých, předem stanovených, kritérií dojít k situaci, kdy je organizace již považována za plně institucionalizovanou. Neoinstitucionalismus však pojímá institucionalizaci jako spojitou proměnnou a častěji proto hovoří o míře institucionalizace. V tomto pojetí by totální instituce znamenala všezahrnující proces jednání bez jakéhokoliv vlivu vnějšího prostředí. Za takto vysoce institucionalizované procesy lze považovat např. jednotlivé náboženské liturgie (Jepperson 1991, 151).

Zjednodušenému binárnímu pohledu dále do značné míry odporuje fakt, že proces institucionalizace často není chápán jako jednosměrný, tedy v tom smyslu, že v praktických případech nemusí docházet pouze k nárůstu institucionalizace, ale můžeme sledovat také proces opačný, de-institucionalizaci. Ta může být indikována například nutností aplikovat

sankce, což v důsledku poukazuje na přítomnost atraktivních alternativních způsobů řešení konkrétní situace (Zucker 1987, 446).

Jak můžeme vidět na základě použití v různých případech, institucionalizace nebyla nikdy spojována výhradně s budováním formálních organizací. Při jejím výzkumu je třeba zabývat se také problematikou neformálních institucí v podobě zažitých vzorců jednání. Předkládaná práce tedy vychází z neoinstitucionalismu v tom smyslu, že se neomezuje čistě na analýzu formálních organizačních schémat, ale snaží se blíže zkoumat, jak tato schémata ovlivňují chování jednotlivých aktérů v rámci politického procesu.

2.1. Institucionalizace stranických systémů

Pro důsledné rozlišení konceptu institucionalizace stranického systému a institucionalizace politických stran je nezbytné oba jednoznačně vymezit. Institucionalizace stranického systému může být definována jako proces, „kdy se vzorce interakcí mezi stranami v průběhu času stanou předvídatelnými a stabilními“ (Casal Bértoa a Mair 2012, 87)

Jednou z nejčastěji využívaných konceptualizací institucionalizace stranických systémů je práce Mainwaring a Scully (1995), kde autoři přicházejí se čtyřdimenzionálním vymezením. Prvním kritériem je stabilita stranického systému s dlouhodobě ustálenými vzorci soutěže. Jako druhé kritérium autoři uvádějí potřebu zakotvení stran v konkrétních segmentech společnosti. Zatřetí kladou důraz na to, že demokratická soutěž politických stran ve volbách je společností i dalšími politickými aktéry vnímána jako jediný legitimní způsob určení toho, kdo bude vládnout. Jako poslední kritérium stanovili stabilitu stranických organizací.

Takto široké vymezení konceptu s sebou přináší problém v podobě prolínání úrovně stranického systému a jednotlivých politických stran. Zatímco systémové charakteristiky jsou pokryty prostřednictvím prvního a třetího kritéria, kritéria zakotvení stran ve společnosti a stabilita stranických organizací odkazují daleko spíše k institucionalizaci politických stran.

S ohledem na danou kritiku tak lze akceptovat jinou konceptualizaci, kterou zavádí Bielasiak (2002, 191). Ten institucionalizaci stranického systému pojímá jako dvoudimenzionální koncept, který se skládá (1) ze spolehlivosti a obecného přijetí pravidel volební soutěže a (2) stability vzorců interakcí mezi politickými stranami. Jakkoliv je možné toto vymezení považovat za správné, je vhodné primárně pro analýzu stranických systémů v období těsně po přechodu k demokracii, vzhledem k důrazu na přijetí volební

procedury jako závazných „pravidel hry“. Jako poměrně sporná se ukazuje také nabízená operacionalizace konceptu, kde Bielasiaak navrhuje měřit institucionalizaci stranického systému prostřednictvím indikátorů agregované volatility a efektivního počtu stran. Validita těchto měřítek vzhledem k institucionalizaci se jeví jako sporná, jelikož ani jeden z indikátorů není efektivně schopen zachytit stálost interakcí mezi politickými stranami. Zatímco agregovaná volatilita měří spíše stálost rozložení volební podpory, efektivní počet stran je spíše statickým ukazatelem formátu stranického systému, než by zachycoval stabilitu jeho mechanismu.

Novější přístupy k výzkumu institucionalizace stranických systémů jsou založeny na analýze alternace stran ve vládě a stability formulí vládních koalic. Podobné konceptualizace vychází z teorie otevírání a uzavírání stranického systému (viz Tabulka 1), kterou definoval Peter Mair (1998, 212).

Tabulka 1: Konceptualizace teorie uzavírání stranického systému

Uzavřená struktura soutěže	Otevřená struktura soutěže
Úplná / nulová alternace	Částečná alternace
Známa vládní formule	Inovativní vládní formule
Přístup do vlády omezen na určitý počet stran	Přístup do vlády otevřen (téměř) všem stranám

Zdroj: (Mair 1998, 212)

Na základě výše představené rešerše literatury bude český stranický systém analyzován na dvou úrovních, a to formátu a mechanismu. Formát stranického systému zachycuje jeho statickou dimenzi, tedy rozložení sil mezi politickými stranami. Tuto dimenzi lze zachytit prostřednictvím dvou základních komparativních indikátorů běžně používaných ve výzkumu stranických systémů. Prvním indikátorem je index efektivního počtu volebních stran (ENP). Rovnice pro jeho výpočet (viz Laakso a Taagepera 1979) je stanovena jako:

$$ENP = \frac{1}{\sum_{i=1}^n p_i^2}$$

Kde n je počet stran, které ve volbách obdržely alespoň jeden hlas, a p je procento získaných hlasů.

Druhým indikátorem je agregovaná volatilita měřená prostřednictvím Pedersenova indexu (V) (Pedersen 1990):

$$V_t = \frac{\sum_{i=1}^n |\Delta P_i|}{2}$$

Kde n je počet komponent a ΔP je změna v procentuálním zisku politické strany ve dvojici voleb.

Z hlediska formátu stranického systému ENP indikuje míru fragmentace stranické soutěže, zatímco v sobě odráží stabilitu volební podpory v čase. Jak je patrné, oba indikátory jsou založeny na výpočtech vycházejících z agregovaných volebních výsledků. Ačkoliv míra volatilita může být do určité míry korelována s institucionalizací stranického systému, nemůže být použita jako její přímý indikátor. Ve skutečnosti totiž o proměnách a stabilitě vazeb mezi politickými stranami vypovídá jen velmi omezeně. Pro analýzu mechanismu fungování stranického systému je tedy vhodné zaměřit se na vztahy mezi politickými stranami. Tyto vztahy se nejčastěji projevují právě na úrovni formování vládních koalic. Institucionalizace stranického systému proto bude měřena pomocí indexu operacionalizujícího kritéria odvozená z teorie uzavírání a otevírání stranických systémů (Casal Bértoa a Enyedi 2016, 271).

2.2. Institucionalizace politických stran

Koncept institucionalizace politických stran vychází na rozdíl od konceptu institucionalizace stranických systémů ze sociologických přístupů k analýze fungování organizací. I přes tento společný základ se pro potřeby analýzy politických stran dosud neetabloval jednotný přístup, který by zahrnoval definici konceptu a sadu konkrétních měřitelných kritérií. Na tuto základní nekonzistenci upozorňuje Moshe Maor (2005, 69), který v dosavadním výzkumu identifikoval dva základní směry. Podle něj jedna část autorů chápe institucionalizaci spíše jako proces. Pro tyto přístupy je typické, že jsou založeny na předpokladu, že vývoj politických stran je do značné míry ovlivněn kontextuálními podmínkami a organizačními charakteristikami v okamžiku jejich vzniku (viz Huntington 1968; Panebianco 1988; Harmel a Svåsand 1993).

Druhá část autorů vnímá institucionalizaci naopak jako vlastnost nebo stav (Maor 2005, 76). Toto pojetí institucionalizace pak umožňuje jednotlivým autorům identifikovat indikátory, pomocí nichž může být měřena. Jak bylo naznačeno výše, i zde se objevují

značné rozpory. Některé práce mají totiž tendenci měřit institucionalizaci čistě jako binární proměnnou (viz Rose a Mackie 1988). Ačkoliv jsou podobná řešení často přímočará, v praktickém využití při srovnávací analýze nejsou schopna dostatečně vysvětlit výraznou variabilitu napříč případy. Zároveň také žádným způsobem nezohledňují možnost opačného procesu de-institucionalizace.

V současné době tedy převládají spíše přístupy mající za cíl definovat skupinu indikátorů s jejichž pomocí bude možné zkoumat změny v míře institucionalizace napříč časem nebo jednotlivé případy (viz Janda 1980; Randall a Svåsand 2002; Yardımcı-Geyikçi 2013; Arter a Kestilä-Kekkonen 2014; Bolleyer a Ruth 2017; Harmel, Svåsand, a Mjelde 2018). Vzhledem k této pojmové nejasnosti budou dále v této podkapitole představeny přístupy, které výrazněji ovlivnily genezi konceptu institucionalizace politických stran.

Jedno z prvních systematictějších využití původně sociologického konceptu institucionalizace pro analýzu vzniku a stabilizace politických stran je spojeno s dílem Samuela Huntingtona (1968). Ten jej zakomponoval do svého vysvětlení procesů, které provázejí formování politických systémů po přechodu k demokracii. Podle Huntingtona je možné koncept institucionalizace využít při zkoumání různých součástí nově se formujícího systému včetně politických stran. Míra institucionalizace, kterou definuje jako "proces, jímž organizace a postupy získávají hodnotu a stabilitu", je výsledkem čtyř kritérií, a to adaptability, komplexity, autonomie a soudržnosti (Huntington 1968, 12).

Adaptabilita je podle Huntingtona schopnost přizpůsobit se probíhajícím společenským změnám. Jako indikátory adaptability identifikoval věk organizace, kdy s delším obdobím existence úměrně roste také míra institucionalizace. Dalším indikátorem nárůstu institucionalizace je úspěšná obměna vedoucích představitelů organizace. Třetím měřítkem může být také hledisko funkcionální. To vychází z předpokladu, že úspěšně institucionalizované organizace jsou schopny efektivně reagovat na ztrátu své původní funkce nebo pozice a adaptovat se na nově vzniklé prostředí.

Komplexita indikuje vyšší míru institucionalizace u organizací, které dosáhnou významnějšího rozvoje a diversifikace své vnitřní struktury. Jako kritérium je použito množství a heterogenita organizačních podjednotek. Důležitým aspektem, kde se podle Huntingtona institucionalizace projevuje, je autonomie pojímaná jako schopnost organizace vymezit si vlastní cíle a ustavit vnitřní hodnotový rámec bez ohledu na ostatní aktéry. Tato autonomie se poté projevuje ve vzájemné soutěživosti mezi organizacemi. Jako poslední kritérium autor uvádí soudržnost. Podle něj existuje vztah mezi mírou institucionalizace a tím, zda uvnitř organizace panuje shoda na základním vymezení jejich

funkcí a struktury vnitřních orgánů a prostředků řešení potenciálních sporů (Huntington 1968, 22).

Jak je patrné, Huntington spíše formuloval obecný rámec pro analýzu politických institucí, přičemž nedefinoval soubor měřítek specifických pro politické strany. Tento druh výzkumu se však rozvinul v 80. letech 20. století. V rozsáhlé komparativní studii se institucionalizací politických stran zabýval americký politolog Kenneth Janda (1980). Jeho cílem bylo přinést co nejširší srovnání podob a organizačních modelů politických stran ve světě. Ve svém výzkumném záměru vycházel mimo jiné i z teorie institucionalizace a pro tento účel vymezil soubor kvantifikovatelných indikátorů.

Podobně jako Huntington také Janda chápe jako jednu z klíčových proměnných kritérium času. Naproti tomu se s Huntingtonem neshoduje v dalších parametrech. Především kritizuje začlenění roviny autonomie, kdy uvádí, že autonomie sama o sobě není nutnou podmínkou pro získání vysoké míry institucionalizace. Jako typický příklad uvádí britskou Labour Party, která se podle něj projevuje jako vysoce institucionalizovaná, i přes nízkou autonomii způsobenou silným provázáním s odborovým hnutím (Janda 1980, 19).

Jeho přístup je však specifický tím, že se snaží zachytit vliv určitých organizačních změn na vnímání strany veřejností. Podle jeho názoru se institucionalizace primárně pojí se zakotvením určitého ustáleného obrazu strany ve vnímání společnosti. Od toho se dále odvíjejí jím navrhovaná operacionální kritéria. Jako první kritérium, které asociuje s poklesem míry institucionalizace, tak volí změnu názvu politické strany. Důvodem je podle něj fakt, že jakákoliv změna v názvu vede ke změně ve vnímání identity organizace, a tím může přispívat k oslabení vazeb mezi politickou stranou a elektorátem (Janda 1980, 22). Podobný fenomén zachycuje také další indikátor, kterým je organizační diskontinuita. Stejně jako další autoři, Janda spojuje s nárůstem míry institucionalizace také soutěživost o posty ve stranickém vedení a zaměřuje se na to, zda organizace disponuje formálními procedurami pro nahrazení osob působících na vedoucích pozicích ve stranické hierarchii (Janda 1980, 24). Poměrně specifickou proměnnou, kterou autor navrhuje sledovat, je mediální viditelnost politické strany. Argumentuje zde, že vyšší počet mediálních zmínek ze strany komentátorů politického dění, vede k posílení míry institucionalizace (Janda 1980, 28).

Další navrhovaná měřítko pak cílí na zachycení stability. Prvním z kritérií stability je stabilita v rámci legislativního zastoupení, kdy jsou v rámci sledovaného období měřeny roční počty zastupitelů v daném legislativním orgánu. Čím více jsou počty v čase stabilní, tím více je politická strana považována za institucionalizovanou. Druhou proměnnou

je dále volební stabilita, která není měřena na úrovni stranického systému, jak bývá obvyklé, ale na úrovni jednotlivých politických stran skrze koeficient relativní variace na základě agregovaných volebních dat (Janda 1980, 27).

Pro Jandův přístup je pak také charakteristické to, že explicitně odlišuje analytický rámec pro výzkum institucionalizace politických stran od indikátorů rozvoje stranické organizace jako takové. Zde zmiňuje několik základních měřítek. 1) *Strukturální artikulaci*, kterou vymezuje jako schopnost strany vybudovat si formalizovanou strukturu vnitřních stranických orgánů, u nichž je jasně definován způsob jejich obsazování a zároveň jsou nastaveny vnitřní mechanismy jejich vzájemné komunikace. 2) *Organizační intenzita* je v tomto případě vymezena na základě nejmenší organizační jednotky, kterou strana v rámci svojí struktury zřizuje. 3) *Organizační extenzita* se naopak zaměřuje na horizontální strukturu strany ve smyslu geografické penetrace celého území státu. 4) Frekvenci a pravidelnost *setkávání lokálních organizačních jednotek*. 5) Frekvenci a pravidelnost *konání stranických sjezdů nebo kongresů*. 6) *Systematické udržování záznamů o činnosti* politické strany skrze vedení vlastního archivu, repozitáře nebo knihovny, případně také vedení centrální evidence členů a publikování vlastních tištěných dokumentů. 7) Posledním indikátorem, který pro zjištění míry rozvoje stranické organizace Janda využívá, je její tzv. *propustnost*. Propustnost podle něj značí míru a četnost napojení dané politické strany na specifické skupiny uvnitř společnosti, jako např. ženské, mládežnické nebo odborové organizace (Janda 1980, 98–107).

Z výše uvedeného je zřejmé, že v rámci výzkumu politických stran je třeba mezi koncepty rozvoje stranické organizace a institucionalizace politické strany důsledně rozlišovat. Zatímco proces institucionalizace je spojen spíše s výzkumem organizační stability, a to ať už směrem dovnitř nebo vně politické strany, při analýze stranické organizace jako takové je vyšší důraz kladen na zjištění absolutní míry rozvoje jednotlivých organizačních aspektů, jinými slovy na velikost samotné organizace.

Ačkoliv jsou tyto dva koncepty často vzájemně provázány, jejich teoretický vztah není zcela přímočarý. Důvodem je především to, že pro vysokou míru institucionalizace není nutné, aby politická strana dosahovala vysokého rozsahu organizačního rozvoje ve smyslu výše představených kategorií. Z hlediska obecnější teorie tak organizační rozvoj politické strany figuruje ve vztahu k její institucionalizaci v podstatě jako postačující, nikoliv však nutná podmínka.

Doposud jeden z nejpropracovanějších přístupů ke studiu stranických organizací uvedl Angelo Panebianco (1988), který kladl důraz na to, že politické strany nelze zkoumat

výhradně jako statické objekty, ale jako dynamicky se vyvíjející organizace, které vychází ze specifického počátečního nastavení, avšak v průběhu času jsou nuceny reagovat na změny prostředí, jehož jsou součástí. Tyto dva předpoklady označuje jako genetický model a teorii institucionalizace.

Genetický model předpokládá, že pro další vývoj politické strany je klíčové její počáteční ukotvení. Její původ a způsob konsolidace má tedy významný vliv na budoucí rozvoj její vnitřní struktury. Genetický model je složen ze tří indikátorů. Prvním z nich je to, zda daná politická strana vznikla tzv. teritoriální penetrací nebo teritoriální difuzí. Teritoriální penetrace značí „top-down“ přístup k budování organizace, kdy je základní struktura šířena z centra směrem k periferii. Opakem je teritoriální difuze, tedy „bottom-up“ proces, kdy jsou jednotlivé lokální iniciativy teprve následně integrovány společnou zastřešující strukturou. Další proměnnou v genetickém modelu je přítomnost vnější sponzorské instituce. Jak předpokládá Panebianco, existence vnějšího sponzora bude mít za následek spíše vznik nepřímé loajality členů a vedení ke straně, přičemž jejich primární loajalita bude spjata s původní institucí.

Třetí proměnnou charakterizující genetický model je pak přítomnost nebo absence charismatického lídra. Ačkoliv je do jisté míry charismatický lídr přítomen v počátcích každé nově formované politické strany, existují podle autora případy, kdy se stranická organizace lídrovi zcela podřizuje a fakticky slouží výhradně k prosazení jeho osobních postojů a idejí. Za zdokumentované historické případy označuje např. německou NSDAP, Fašistickou stranu v Itálii a Gaullistickou stranu ve Francii (Panebianco 1988, 52).

Proces institucionalizace chápe Panebianco (1988, 53) jako situaci, kdy „organizace pomalu ztrácí svůj charakter jako nástroje: stává se hodnotnou sama o sobě a její cíle se stávají od ní neoddelitelné a neodlišitelné.”

Takto pojatou institucionalizaci lze analyzovat skrze pět základních indikátorů. (1) U plně institucionalizované politické strany je předpokládán rozvoj centrální mimoparlamentní organizace. (2) Vyšší stupeň institucionalizace je spojen s homogenitou organizačních subjednotek na různých úrovních hierarchického uspořádání strany. (3) Institucionalizovaná strana je schopna dosáhnout vyšší míry diversifikace svých finančních zdrojů. (4) Vyšší míry institucionalizace dosahují politické strany, které vytváří a jsou schopny kontrolovat síť návazných organizací. (5) U institucionalizovaných stran odrážejí jejich stanovy reálnou praxi fungování stranické organizace, zvláště pak skutečné rozdělení moci (Panebianco 1988, 58–59).

Propojením obou konceptů Panebianco formuluje soubor hypotéz o vlivu jednotlivých aspektů genetického modelu na úroveň institucionalizace. Vyšší míru institucionalizace tak lze předpokládat u politických stran vznikajících skrze proces teritoriální penetrace a zároveň se silnou vnitřní legitimitou. Jako určitou výjimku lze identifikovat vznik a reálné fungování komunistických stran, u nichž byl přítomen silný zdroj externí legitimacy, avšak tyto strany je možné pokládat za velmi silně institucionalizované. Podle Panebianca to lze vysvětlit tím, že zdroj externí legitimacy leží v tomto případě mimo hranice státu. I když je tedy loajalita členů primárně vztažena k politice formulované silným vnějším aktérem, v domácí politice se organizace profilují jako velmi disciplinované.

Jak je na základě výše představených indikátorů patrné, některé z nich jsou asociovány spíše s rozvojem stranické organizace než přímo s její institucionalizací. Z tohoto důvodu nelze obecně přejímat všechny Panebiancovy indikátory. Tyto obecnější koncepty však mohou napomoci k lepšímu porozumění podstatě stranické institucionalizace její následné přesnější operacionalizaci.

V určitém protikladu k doposud zmiňovaným přístupům založeným na multidimenzionálním pojetí institucionalizace stojí minimalistický přístup, který navrhli Richard Rose a Thomas Mackie (1988). Aby mohla být v rámci jejich pojetí politická strana považována za plně institucionalizovanou, musí naplňovat tři základní předpoklady: (1) utvořit lokální členskou strukturu, aby se mohla účastnit voleb napříč celým územím státu; (2) nominovat kandidáty do voleb na celostátní úrovni; (3) nominovat vlastní kandidáty do voleb soustavně. Tyto předpoklady přitom podle nich mohou být měřeny jediným indikátorem, jímž je opakovaná účast strany v parlamentních volbách. Politická strana tak může být považována za zcela institucionalizovanou, pokud se zúčastní více než tři voleb na celostátní úrovni (Rose a Mackie 1988, 536).

Ačkoliv je tento přístup na první pohled velmi přímočarý, lze jej kritizovat jak na úrovni konceptuální, tak i z pohledu zvoleného operacionálního kritéria. (1) Přítomnost lokální členské struktury napříč celým územím státu nelze považovat za nutnou podmínku pro posílení institucionalizace. Při důsledném uplatňování tohoto argumentu by například za slabě institucionalizované byly považovány všechny regionální politické strany nebo politické strany, které působí na štěpící linii město-venkov. (2) Přestože nominovat kandidáty ve volbách je klíčovým definičním znakem politických stran, jejich institucionalizace přímo nesouvisí se schopností účastnit se voleb na celostátní úrovni. Je jisté, že většina analýz se orientuje na problematiku právě těchto celostátních stran, které dané kritérium splňují. Nicméně, proces institucionalizace můžeme pozorovat

i u organizací, jejichž cílem může být pouze regionální nebo lokální zastoupení. (3) Soustavnost při nominaci kandidátů se do značné míry souvisí s předpokladem přežití, které je v procesu institucionalizace velmi podstatné. Otázkou však zůstává, do jaké míry lze samotné přežití politické strany bez dalšího kontextu považovat za postačující podmínku institucionalizace.

Co se týče samotného operacionálního kritéria účasti v určitém počtu celostátních voleb, to spíše kumuluje zmíněné problémy, než by vedlo k vytvoření univerzálního řešení. Podobný indikátor by bylo možné využít například v mezinárodních komparativních studiích zaměřených na srovnání míry institucionalizace politických stran na úrovni jednotlivých států. I zde lze ovšem argumentovat, že tento indikátor nedostatečně zohledňuje problematiku de-institucionalizace. Pro tento druh analýz navíc byly v posledních letech představeny pokročilejší přístupy (srov. Lewis 2006; Casal Bértoa 2017)

Jak je patrné z výše představeného přehledu dnes již klasických přístupů, nepřinášejí jednotnou obecně přijímanou konceptualizaci, ani soubor operacionálních kritérií, který by mohl být použit pro kvantifikaci a následné srovnání případů. Další autoři, kteří aplikovali koncept institucionalizace politických stran v rámci empirických analýz, se jej proto snažili dále teoreticky rozvinout. Jako většinově přijatelné se ukázalo spíše multidimenzionální pojetí, které v sobě kombinuje aspekty rozvoje a stabilizace stranické organizace (interní institucionalizace) a ukotvení strany ve společnosti, ať už napojením na specifické skupiny voličů, nebo přijetím strany ostatními politickými aktéry (externí institucionalizace).

Syntézu dosavadních přístupů k teorii institucionalizace politických stran provedli Randall a Svåsand (2002). Institucionalizaci politických stran vymezili jako koncept, který se skládá ze dvou dimenzí, interní a externí, kdy každá z nich se u zkoumaných organizací projevuje ve strukturálním a subjektivním aspektu (viz Tabulka 2). Kombinací těchto proměnných vznikají čtyři kategorie. Kategorie systémovosti je definována na základě schopnosti politické strany vybudovat si ustálené vzorce chování, které vedou k rutinizaci postupů. V analýze by tak mělo být zkoumáno, jakým způsobem strana vznikla, zda disponuje dostatečně diversifikovanými materiálními zdroji nebo jakou roli hraje vedení ve vztahu ke stranické organizaci (Randall a Svåsand 2002, 17).

Další kategorií je rozšiřování hodnot, kdy si politické strany postupně utvářejí vlastní vnitřní hodnotový systém a specifickou vnitřní kulturu. Čím je tento proces silnější, tím pravděpodobnější bude, že u jednotlivých členů jejich motivem pro participaci nebude

primárně prosazení svých individuálních zájmů, ale částečně i zachování organizace jako takové. Podle autorů lze tento proces sledovat skrze analýzu vztahů politické strany s konkrétně vymezenou společenskou skupinou tvořící její sociální bázi (Randall a Svåsand 2002, 21).

V externí dimenzi se podle autorů institucionalizace projevuje autonomií strany v rozhodování. Ačkoliv jsou si vědomi časté kritiky zahrnutí autonomie do konceptu institucionalizace, je podle nich nutné, aby institucionalizovaná strana disponovala vysokou mírou autonomie v tom smyslu, že je schopna samostatně rozhodnout o vlastních politických prioritách (Randall a Svåsand 2002, 23).

Druhou kategorií v rámci externí dimenze autoři označují jako reifikaci. V tomto smyslu se institucionalizace politické strany projevuje jejím zakotvením v myšlení ostatních politických aktérů tím způsobem, že nadále upravují svoje jednání s ohledem na ni. Toho strana může dosáhnout nejen vybudováním silné a stabilní organizační struktury, ale i efektivním ovládnutím technik masové komunikace (Randall a Svåsand 2002, 23).

Tabulka 2: Konceptualizace institucionalizace politických stran

	Interní dimenze	Externí dimenze
Strukturální aspekt	Systémovost (Systemness)	Autonomie v rozhodování (Decisional Autonomy)
Subjektivní aspekt	Rozšiřování hodnot (Value infusion)	Reifikace (Reification)

Zdroj: (Randall a Svåsand 2002, 13)

Ačkoliv je v současné odborné debatě vnímání institucionalizace politických stran jako multidimenzionálního konceptu převládající, oproti „tradičním“ přístupům představeným výše, teoretická reflexe Randall a Svasanda je orientována spíše kvalitativně a nenabízí exaktní operacionalizaci jednotlivých pojmů. Mezi autory, kteří koncept institucionalizace v této podobě využívají pro empirické analýzy, se tak objevují značné rozdíly v operacionalizaci. To vnáší do odborné debaty spíše nejasnosti a faktickou nemožnost elementárního porovnání výsledků napříč studii. Velmi časté jsou v tomto ohledu také snahy „ohýbat“ a přizpůsobovat koncept konkrétním druhům politických stran, které jsou právě objektem analýzy. Do značné míry se tak stírá základní výhoda aplikace tohoto konceptu, která spočívá v jeho univerzálnosti.

Doposud jedním z nejkompexnějších pokusů o vymezení uceleného souboru kvantitativně měřitelných indikátorů je práce Basedau a Stroh (2008). Autoři za účelem analýzy stranické institucionalizace v rozvojových zemích vytvořili na základě čtyřdimenzionálního pojetí zahrnujícího celkem 15 indikátorů kompozitní index institucionalizace. Jejich operacionalizaci shrnuje Tabulka 3 níže.

Tabulka 3: Indikátory institucionalizace politických stran v rozvojových zemích

Dimenze institucionalizace	Indikátory
Zakotvení strany ve společnosti	Stáří strany – relativní k získání nezávislosti
	Stáří strany – relativní k období trvání soutěživého stranického systému
	Volební volatilita
	Vazby na organizace občanské společnosti
Autonomie	Počet alternací ve vedení strany
	Změny v míře volební podpory v období po alternaci stranického vedení
	Autonomie v rozhodování ve vztahu k jednotlivcům nebo skupinám
	Stranická identifikace
Organizace	Síla členské základny
	Pravidelnost v pořádání stranických kongresů
	Materiální a personální zdroje
	Celostátní pokrytí stranické organizace
Soudržnost	Soudržnost parlamentní reprezentace
	Umírněné vztahy mezi vnitrostranickými skupinami nebo frakcemi
	Tolerance vůči umírněné vnitrostranické opozici

Zdroj: (Basedau a Stroh 2008, 12)

Jak je z navrhovaného postupu patrné, autoři ve své analýze vycházejí z multidimenzionálního pojetí institucionalizace. Zatímco dimenze zakotvení strany ve společnosti, rutinizace stranické organizace a její soudržnost jsou většinou teoretiků přijímány, Basedau a Stroh pracují také s dimenzí autonomie. Její začlenění do konceptu institucionalizace je však považováno za velmi sporné. Pokud však ponecháme stranou tuto konceptuální kritiku, je vhodné blíže rozebrat jednotlivé indikátory, jelikož v tomto ohledu se jedná patrně o nejkompexnější pokus jednotlivé dimenze kvantifikovat tak, aby byl koncept institucionalizace využitelný pro srovnání vyššího počtu politických stran, a to i v kontextu mezinárodní komparace.

Nejprve je třeba zmínit, že jejich výzkumný design vycházel z potřeby zkoumat politické strany v konkrétním geografickém a kulturním kontextu, nelze jej tedy pro analýzu politických stran v rámci střední Evropy převzít beze změn. Velmi spornou otázkou dále zůstává, do jaké míry lze jejich operacionalizaci jednotlivých dimenzí institucionalizace označit za validní, tedy jinými slovy, do jaké míry je možné prostřednictvím navržených operacionálních kritérií skutečně měřit zkoumané abstraktní koncepty.

V případě zakotvení strany ve společnosti autoři mezi měřítka zahrnují hledisko stáří politické strany. Ačkoliv se jistě jedná o vhodné měřítko obecné míry institucionalizace politické strany, jeví se jako dosti problematické ztotožňovat jej pouze s jednou dimenzí, jelikož samotné dlouhodobé přežití politické strany je spíše považováno za objektivní měřítko celého konceptu jako takového.

Volební volatilitu lze naopak považovat za vhodný indikátor zakotvení strany ve společnosti. Nicméně by se nemělo jednat o volatilitu agregovanou, která vychází z celkových volebních výsledků. Klíčovým prvkem pro institucionalizaci je totiž to, zda politická strana dokáže stabilizovat svoji podporu u specifické skupiny voličů. Při použití agregovaných dat však dochází v tomto ohledu ke značnému zkreslení, kdy se podpora voličů, ačkoliv v celkovém pohledu stejně vysoká, může z hlediska demografie nebo ideologického postoje voličů zcela zásadně lišit. Tento problém je možné shrnout tak, že dané měřítko je sice validní, avšak je poměrně málo spolehlivé. Z tohoto pohledu je tedy vhodnější vycházet spíše z disagregovaných dat získaných např. z průzkumů veřejného mínění.

V případě dimenze autonomie autoři směšují dohromady několik konceptů a indikátorů, které jsou s institucionalizací spojeny, avšak by se jevílo jako vhodnější začlenit je do ostatních dimenzí. První část indikátorů, tedy počet alternací ve vedení strany a změny ve volební podpoře v důsledku této alternace, totiž měří spíše depersonalizaci

politické strany, jinými slovy autonomii vzhledem ke konkrétním osobnostem spojeným se stranickým vedením. Dimenze dále zahrnuje indikátor autonomie v rozhodování vzhledem k vnějším skupinám. Jak už bylo popsáno výše, tento indikátor se z hlediska institucionalizace jeví jako odlišný koncept, jelikož potenciální přítomnost těchto skupin sama o sobě nemusí vytvářet překážku pro získání vysoké míry institucionalizace.

Dimenze organizace by z hlediska konceptu institucionalizace měla odrážet právě míru depersonalizace a rutinizace fungování politické strany. Z navržených indikátorů míru rutinizace patrně nejlépe zachycuje pravidelnost v konání stranických kongresů. Tento indikátor je nicméně relevantní spíše v kontextu nově se demokratizujících států, a v prostředí Evropy by variabilita tohoto měřítka napříč zkoumanými případy byla poměrně nízká.

Zbývající indikátory pak nejsou pro potřeby zjištění míry institucionalizace zvoleny vhodně. Důvodem je především to, že se bez výjimky jedná o absolutní měřítka. Není důvod předpokládat, že síla členské základny, materiální zázemí nebo celostátní pokrytí stranické organizace nutně indikují míru institucionalizace. Jako příklad lze uvést podnikatelské strany, které mohou ve svých začátcích profitovat ze silného materiálního zázemí bez ohledu na míru institucionalizace. Podobně regionální nebo lokální strany mohou získat velmi stabilní pozici ve stranickém systému a stejně tak vysokou míru institucionalizace.

Na nedostatek měřitelných kritérií se snaží reagovat také práce Yardımcı-Geyikçi (2013). V rámci konceptu pracuje se dvěma dimenzemi, a to rozvojem organizace a zakotvením strany ve společnosti. Každou z dimenzí následně operacionalizuje pomocí tří indikátorů. Rozvoj organizace je zachycen prostřednictvím velikosti členské základny, teritoriálním pokrytím a stranickým financováním. Zakotvení strany ve společnosti je operacionalizováno za základě míry volatility agregované na úrovni jednotlivých stran, silou identifikace voličů s politickou stranou a obecného stupně legitimacy politických stran ve společnosti (Yardımcı-Geyikçi 2013, 530). Z hlediska teorie lze však navrhovanou operacionalizaci považovat za velmi problematickou. Interní dimenze institucionalizace by měla být vždy měřena a interpretována v rámci relativní stability konkrétních organizačních schémat, nikoliv s ohledem na absolutní hodnoty indikátorů. V tomto smyslu neexistuje teoreticky zdůvodněný předpoklad, že politické strany s malým počtem členů nemohou být silně institucionalizovány. Podobný argument platí i v případě teritoriálního pokrytí, kdy v praxi můžeme sledovat velmi silně institucionalizované politické strany, jejichž působení je však koncentrováno ve specifickém regionu. Stejně

tak v rámci financování by neměla být hodnocena konkrétní výše získaných finančních prostředků nebo jejich struktura v jednom časovém bodě, ale spíše stabilita financování v čase.

U dimenze zakotvení strany ve společnosti lze souhlasit s využitím indikátorů volatility na úrovni jednotlivých politických stran a míry stranické identifikace. Sporný je však třetí indikátor, tedy legitimita politických stran. Ačkoliv je v textu správně jako jeden z problematických aspektů dosavadních přístupů k aplikaci konceptu institucionalizace uvedeno zaměňování nebo směšování jednotlivých rovin analýzy (Yardımcı-Geyikçi 2013, 529), indikátor legitimacy je zaměřen na obecné vnímání politických stran v rámci politického systému. Oproti ostatním měřítkům tak není tento indikátor přímo aplikovatelný na úrovni jednotlivých stranických organizací.

Harmel, Svåsand a Mjelde (2018) identifikovali tři rozdílné role, které hraje koncept institucionalizace v rámci teorie politických stran. Prostřednictvím konceptu institucionalizace lze podle nich analyzovat kombinaci následujících aspektů: (1) rozvoj vnitřní institucionalizace politických stran, které postupně získávají hodnotu samy o sobě; (2) přijetí politické strany ostatními aktéry, kdy je jimi vnímána jako svébytná instituce, s níž je třeba počítat; (3) persistence politické strany v kontextu její schopnosti překonávat obtíže a organizační šoky (Harmel, Svåsand, a Mjelde 2018, 8; srov. Calca a Gross 2019). Pro další rozvoj teorie je však důležité, že autoři vedle tří dimenzí tvořících koncept institucionalizace explicitně zmiňují další příbuzné koncepty, které mohou být sice s institucionalizací provázané z hlediska teorie, nicméně by měly být považovány za rozdílné pojmy analyzované odděleně od samotného konceptu institucionalizace. Řadí se sem především externí autonomie, organizační komplexita, centralizace moci a vnitřní koheze. Podle nich žádná změna v těchto proměnných přímo nevyklučuje dosažení vysokého stupně institucionalizace. Dále autoři odmítají požadavek rozvoje organizační struktury na celém území státu (Harmel, Svåsand, a Mjelde 2018, 9).

V rámci tří dimenzí institucionalizace vymezují autoři také soubor měřitelných indikátorů. Interní dimenzi institucionalizace pojmají jako kombinaci rutinizace a rozšiřování hodnot. Mezi indikátory vnitřní institucionalizace řadí existenci psaných norem, které jsou považovány za legitimní vedením strany i členskou základnou. Vedle formálních psaných pravidel je však třeba analyzovat, do jaké míry ve straně existují rutinizované vzorce chování bez ohledu na osobnosti momentálních lídrů. Vnitřní rozšiřování hodnot se pak projevuje především stabilní – bez ohledu na absolutní počet – členskou základnou a stabilitou v politické příslušnosti stranických představitelů.

Znakem vnější institucionalizace je pak podle nich situace, kdy upravují své chování v kontextu existence dané politické strany. Pro dosažení vyšší míry vnější institucionalizace je proto u politických stran předpokládáno zformování a stabilizace koherentního voličského jádra.

Poslední dimenzí je pak faktická schopnost přežití politické strany, kterou nelze podle autorů vnímat čistě ve smyslu stárí, jelikož samotná persistence neprověřuje dostatečně odolnost strany vůči výše zmiňovaným externím nebo interním organizačním šokům. Aby mohla být politická strana považována za institucionalizovanou v této dimenzi, musí prokázat nejen svoji dlouhověkost, ale zejména svoji adaptabilitu na závažné systémové změny (Harmel, Svåsand, a Mjelde 2018, 12–15).

Na základě předchozího přehledu dosavadních přístupů jsou formulovány následující výzkumné otázky:

- Jakými způsoby se české politické strany institucionalizují?
- Jakým způsobem se pojí způsob a míra institucionalizace politických stran s jejich úspěšností (výše volebních zisků, organizační stabilita, životnost strany)?
- Jaký je vzájemný vztah míry institucionalizace politických stran a stability stranického systému?

Z těchto otázek lze potom odvodit základní hypotézy, které umožní zasadit koncept institucionalizace do širšího kontextu kauzálního výzkumu v oblasti fungování, interakcí a organizací politických stran. Zde může koncept institucionalizace politických stran sloužit jako závisle i nezávisle proměnná.

Proces institucionalizace jako závisle proměnná:

H1: U nových politických stran převládá vnější dimenze institucionalizace.

H2: U politických stran v současnosti převažuje vnější dimenze institucionalizace nad vnitřní.

H3: Rostoucí organizační komplexita vede k posílení vnitřní dimenze institucionalizace.

H4: Profesionalizace volebních kampaní se pojí s oslabováním vnitřní dimenze institucionalizace.

Proces institucionalizace jako nezávisle proměnná:

H5: Vyšší míra institucionalizace politické strany vede ke stabilitě jejích volebních zisků.

H6: Vyšší míra institucionalizace předchází vzniku odštěpených politických stran.

H7: Vyšší míra institucionalizace napomáhá politickým stranám v překonání náhodných externích šoků.

H8: Vyšší míra institucionalizace politických stran omezuje prostor pro vstup nových aktérů do stranického systému.

3. Metody

3.1. Operacionalizace konceptů

Dříve než budou blíže představeny je jednotlivé indikátory konceptu institucionalizace politických stran, je nutné vymezit hladinu analýzy. V odborné literatuře je možné setkat se s analýzou institucionalizace politických stran na dvou úrovních. V prvním případě se jedná o institucionalizaci politických stran obecně na úrovni politického systému. Ačkoliv dimenze konceptu zůstávají v tomto případě zachovány, použité indikátory jsou agregovány na úroveň jednoho státu. Tento přístup je zvláště vhodný pro výzkumný design zaměřený na rozsáhlejší mezinárodní komparace. Jako příklad lze uvést studii (Casal Bértoa 2017), kde autor zkoumá vliv institucionalizace politických stran a stranických systémů na přežití demokratického politického uspořádání. Přestože v rámci konceptualizace, podobně jako většina současných autorů, rozlišuje dvě hlavní dimenze institucionalizace politických stran, a to zakotvení strany ve společnosti a pevně ustavené a do značné míry rutinizované organizační struktury (Casal Bértoa 2017, 408), volí pro zachycení obou z nich pouze jediný indikátor. Tímto indikátorem je index stabilizace politických stran, který původně navrhl Paul G. Lewis (2006). Tento index je založen na progresivně se zvyšující váze volebních výsledků politických stran v po sobě jdoucích volebních obdobích. Skrze míru volební podpory a schopnosti stran účastnit se více než jedněch voleb tak v sobě kombinuje oba aspekty institucionalizace (Casal Bértoa 2017, 412).

Druhou úrovní analýzy, která je v dosavadním výzkumu častější, je rovina jednotlivých politických stran. Tento přístup je vhodný pro detailnější analýzu v rámci jednopřípadových studií (viz Tomsa 2008; Arter a Kestilä-Kekkonen 2014) nebo pro komparace jednotlivých organizačních modelů politických stran působících v daném politickém systému (viz Jarmara 2011; Yardımcı-Geyikçi 2013; Mierzejewski-Voznyak 2014; Stauber 2015; Bolleyer a Ruth 2017; Hloušek a Kopeček 2017; Harmel, Svåsand, a Mjelde 2018; 2019). Předkládaná práce je příkladem druhého ze zmiňovaných přístupů, a pokud bude v práci zmiňována institucionalizace politických stran, rovina analýzy budou jednotlivé politické strany.

V současném výzkumu převládá vnímání institucionalizace politických stran jako multidimenzionálního konceptu (Harmel, Svåsand, a Mjelde 2018). Na počtu dimenzí ani na souboru operacionálních kritérií, která by jednotlivé dimenze zachycovala, však mezi autory shoda nepanuje.

Institucionalizace politických stran je zde pojímána jako trojdimenzionální koncept (viz Tabulka 4). Základní dimenze institucionalizace je možno rozdělit na interní a externí. Jako třetí dimenze institucionalizace je označována schopnost politické strany dlouhodobě přežít a zároveň odolat organizačním šokům jako například ztrátě volební podpory nebo rozštěpení organizace.

Interní dimenze institucionalizace měří rozvoj a stabilizaci organizační struktury. Klíčovou charakteristikou interní dimenze institucionalizace je především proces rutinizace vnitrostranických procesů. Prvním indikátorem je absolutní počet alternací na pozici předsedy strany. Daný indikátor zachycuje schopnost určité politické strany ustavit a aplikovat soubor vnitřních norem a zároveň poukazuje na narůstající depersonalizaci, kdy se strana stává institucí nezávislou na osobě zakladatele (Basedau a Stroh 2008, 12).

Druhý indikátor zachycuje rozvoj stranické organizace vzhledem k míře volební podpory a je měřen jako poměr mezi velikostí členské základny a počtem voličů dané strany ve volbách do dolní komory parlamentu. Z hlediska konceptu institucionalizace tento indikátor pokrývá aspekt rozšiřování hodnot, tedy předpoklad, že vyšší míra institucionalizace je asociována s vyšší ochotou podporovatelů zapojit se do formálních stranických struktur (Randall a Svåsand 2002, 13).

Třetí proměnná pokrývá stabilitu parlamentní organizace. Předpokladem je, že vyšší míra institucionalizace se pojí s vyšší stabilitou poslaneckého klubu strany. U silně institucionalizovaných stran by mělo být méně často pozorováno opuštění stranického parlamentního klubu poslanci (Basedau a Stroh 2008, 12). Použitým měřítkem bude v tomto případě procento poslanců za konkrétní politickou stranu, kteří v průběhu volebního období opustí její poslanecký klub.

Externí dimenze vyjadřuje, do jaké míry je politická strana zakotvena ve vnímání veřejnosti a zda je z její strany považována za samozřejmou a legitimní. Tuto dimenzi zachycují dva indikátory. Prvním je individuální volatilita, která udává procento voličů, kteří volili danou politickou stranu ve dvou po sobě následujících volbách do dolní komory parlamentu. Za účelem zjištění síly vazeb mezi obecnější skupinou podporovatelů a konkrétní politickou stranou je druhý indikátor operacionalizován jako procento těchto podporovatelů, kteří vykazují silnou míru stranické identifikace (Basedau a Stroh 2008, 12).

Třetí dimenzí institucionalizace je objektivní schopnost stran dlouhodobě přežít v rámci politického systému. Jak se ukazuje, s rostoucím stářím stranické organizace se pojí vznik

a rozvoj více formalizovaných vnitřních struktur (Huntington 1968, 13–15; Dix 1992, 491). Indikátorem této dimenze je stáří politické strany v letech.

Jak je patrné z předcházejícího vysvětlení, srovnání politických stran z hlediska míry jejich institucionalizace vyžaduje systematické porovnávání mnoha proměnných, které jsou navíc měřeny prostřednictvím různých operacionálních ukazatelů, jejichž numerické hodnoty jsou vzájemně nesouměřitelné. Z tohoto důvodu bude pro další systematizaci analýzy použita metoda normalizace jednotlivých proměnných. Jak se ukazuje na základě představených teoretických vysvětlení, pro pochopení procesu institucionalizace není klíčové stanovit jednu konkrétní hodnotu, které by byla schopna reflektovat míru institucionalizace jako takové, ale je nutné analyzovat vztahy mezi jednotlivými koncepty, zvláště pak mezi vnitřní a vnější dimenzí institucionalizace. Normalizace proměnných a jejich následná agregace do podoby indexů se proto jeví jako nejpřínosnější právě na úrovni jednotlivých dimenzí.

V sociálních vědách se obecně používá několik postupů normalizace proměnných. Patrně tou nejjednodušší je tzv. ranking, kdy jsou sledované subjekty seřazeny podle hodnot jednotlivých indikátorů. Tento postup je vhodný, pokud je samotné pořadí výstupem analýzy, nicméně se nehodí pro další pokročilejší srovnávání.

Jako druhou metodu lze jmenovat standardizaci pomocí z-skóre (viz Casal Bértoa a Mair 2012). Prostřednictvím tohoto postupu jsou sledované indikátory převedeny na jednotnou škálu s průměrem nula a směrodatnou odchylkou jedna. Tento postup však může systematicky nadhodnocovat roli odlehlých případů. Přestože lze tento problém vyřešit při agregaci dat pomocí jejich vážení, pro případ institucionalizace politických stran se jeví jako nevhodný právě s ohledem na to, že jednotlivým indikátorům je přisuzována totožná váha.

Velmi rozšířené je taktéž překódování pozorovaných hodnot na kategorické proměnné (viz Basedau a Stroh 2008). Zde lze jako částečně problematické vnímat to, že podobný postup je velmi arbitrární, jelikož vyžaduje vytvoření kategorických škál pro každou ze sledovaných proměnných. Nevyhnutelně s sebou také přináší redukci získaných informací. Proto lze za nejvhodnější metodu normalizace pro zvolený výzkumný design považovat metodu Min-Max, která umožňuje pomocí jednoduchého matematického

výpočtu¹ standardizovat naměřené hodnoty na škálu v intervalu [0;1]. Příznivou vlastností daného postupu je také to, že umožňuje zvýraznit rozdíly mezi jednotlivými případy.

Tabulka 4: Operacionalizace konceptu institucionalizace

Koncept	Indikátor	Operacionalizace
Interní institucionalizace	De-personalizace	Absolutní počet alternací na pozici předsedy strany
	Stabilita stranické organizace	Poměr počtu členů a počtu voličů dané politické strany
	Stabilita parlamentní organizace	Procentuální míra rezignací v rámci poslaneckého klubu
Externí institucionalizace	Stabilita volební podpory	Míra individuální volatility
	Vazba podporovatelů na danou politickou stranu	Poměr podporovatelů s nejvyšší mírou stranické identifikace
Přežití	Schopnost strany dlouhodobě působit v politickém systému	Stáří politické strany (v rámci soutěživého stranického systému)
	Schopnost strany překonat vnitřní nebo vnější organizační šoky	Přítomnost rozštěpení strany, ztráty volebního zastoupení, změna relevance v rámci stranického systému, finanční nebo personální skandály

Zdroj: Vlastní zpracování

¹ $I = \frac{x - \min x}{\max x - \min x}$

Přestože většina klasických i současných přístupů k operacionalizaci indikátorů institucionalizace politických stran vychází z volebních nebo sociologických dat, případně primárních dat o organizační struktuře, lze se setkat i s komparativními studii založenými na expertním dotazování (viz Bolleyer a Ruth 2017). Článek podobně jako v jiných případech institucionalizaci politických stran operacionalizuje jako dvoudimenzionální koncept, přičemž využívá data z projektu Democratic Accountability and Linkages Project (DALP) (Kitschelt 2013). Autorky rozdělují institucionalizaci na dimenzi rozšiřování hodnot a dimenzi rutinizace. Institucionalizaci ve smyslu hodnotových orientací členů měří pomocí proměnné zkoumající volební apel politických stran na své stálé voličské jádro². U institucionalizace ve smyslu rutinizace pak volí index složený ze dvou proměnných, které cílí na zachycení rozvoje stranické organizace. První proměnná sleduje, do jaké míry je zkoumaná strana schopna udržovat svoji formální organizaci na lokální úrovni³. Druhá otázka míří na to, zda si politická strana udržuje síť místních prostředníků, skrze které aktivně komunikuje se svými podporovateli a voliči⁴. I když se jedná o inovativní přístup, využití těchto dat pro zjištění míry institucionalizace s sebou přináší několik sporných otázek. Institucionalizace politických stran, jak je vnímána v této práci, by neměla zohledňovat absolutní velikost jednotlivých charakteristik jako například počet členů nebo velikost volebního zisku. Míra institucionalizace je v tomto pojetí charakterizována především stabilitou zkoumaných ukazatelů v čase. Data z DALP se mohou jevit jako problematická v obou těchto bodech. Jednak nezachycují vývoj politických stran v čase, jelikož byla sbírána pouze jednou, a to v roce 2009. Dalším problémem při jejich aplikaci na měření stranické institucionalizace je škála možných odpovědí, která je v případě proměnných použitých na vyjádření míry rutinizace zaměřena z velké části na rozsah územního pokrytí v rámci

² „Please indicate the extent to which parties draw on and appeal to voters’ long-term partisan loyalty (“party identification”). Parties may invoke their historical origins or the achievements of historical leaders. They may feature party symbols and rituals to reinvigorate party identification.“

³ „Do the following parties or their individual candidates maintain offices and paid staff at the local or municipal-level? If yes, are these offices and staff permanent or only during national elections?“

⁴ Do the following parties have local intermediaries (e.g. neighborhood leaders, local notables, religious leaders) who operate in local constituencies on the parties’ behalf, and perform a variety of important tasks such as maintaining contact with large groups of voters, organizing electoral support and voter turnout, and distributing party resources to voters and supporters?

jednotlivých ukazatelů. Tento přístup se může ukázat jako problematický zvláště u regionálních politických stran.

V rámci komparativního výzkumu institucionalizace politických stran je jedním z nejnovějších a nejrozsáhlejších pokusů o kvantitativní operacionalizaci konceptu sběr dat realizovaný na platformě Varieties of Democracy. Tento přístup, který je založený na rozsáhlém expertním dotazníkovém šetření, přináší svým časovým a geografickým rozsahem ojedinělou možnost využití konceptu institucionalizace politických stran v kvantitativním výzkumu (Bizzarro, Hicken, a Self 2017). Jeho nevýhodou je agregace hodnot indexu pouze na úroveň států. Ani tento index proto nelze kvůli nemožnosti disagregace přímo využít pro účely komparace na analytické úrovni jednotlivých politických stran, což je předmětem této práce. Mezi další nevýhody pak může patřit také poměrně neobvyklá operacionalizace jednotlivých dimenzí. Vedle toho, že index klade příliš velkou váhu na rozvoj stranické organizace, zavádí mezi sledované proměnné také dimenzi politického programu stran. Velmi netypicky je také měřeno zakotvení politických stran ve společnosti, tedy jeden z klíčových aspektů celého konceptu. Autoři totiž nesledují sílu vazeb na společnost, ale místo toho pro vyjádření této vazby využívají kvalitativní charakteristiku, která klasifikuje podle různé podoby linkage⁵.

⁵ Jimi využívané kategorie jsou: klientelistická, lokálně kolektivní a programatická linkage.

4. Institucionální determinanty politického stranictví v České republice

Ačkoliv cílem práce není primárně zkoumání vlivu formálních aspektů institucionalizace ve smyslu právní úpravy (viz Tabulka 5), celkový kontext organizačního fungování vybraných případů je nastavením systémových charakteristik, jakými jsou např. zákon o politických stranách nebo volební systémy, zásadně ovlivněn. Následující podkapitola proto bude věnována tomuto tématu, přičemž hlavní důraz bude kladen na implikace a možné limity pro analýzu českých politických stran s využitím konceptu institucionalizace.

Tabulka 5: Kontextuální faktory ovlivňující organizační nastavení politických stran

Pravidla vzniku politických stran
Právní úprava podmínek členství
Pravidla volebního systému
Pravidla financování politických stran

Zdroj: Vlastní zpracování

Pro základní pochopení obecného organizačního nastavení politických stran v České republice je důležité na prvním místě zmínit právní úpravu, kterou je Zákon č. 424/1991 Sb. o sdružování v politických stranách a v politických hnutích. V současném znění zákon upravuje především garanci možnosti svobodného sdružování v politických stranách, okolnosti jejich vzniku a zániku, a dále zpřesňuje podmínky jejich hospodaření, přičemž každé z tohoto souboru témat do určité míry ovlivňuje specifickou volbu organizačního nastavení napříč politickými stranami, případně některé varianty přímo zapovídá.

S ohledem na problematiku členství je pro kontext výzkumu patrně nejdůležitější ustanovení §2 odst. 2) Členem strany a hnutí mohou být pouze fyzické osoby. To ve svém důsledku znamená, že politickým stranám není dovoleno využívat institut kolektivního členství, které bylo typické pro některé tradiční sociálně-demokratické strany ve vztahu k odborům. Z tohoto důvodu je tedy v českém kontextu obtížné analyzovat, zda jsou některé ze zkoumaných politických stran provázány s konkrétní vnější sponzorskou institucí, jelikož tyto vazby probíhají častěji na neformální úrovni, případně skrze personální propojení (viz Círhan a Kopecký 2017). Na druhou stranu, zákon v současném znění upravuje výhradně okolnosti plného formálního členství, nicméně pro moderní

politické strany je charakteristický trend k využívání tzv. nových forem členství, jakými jsou například registrovaní příznivci případně online sympatizanti, kde stranické vedení dokáže efektivně kontrolovat rozložení práv a povinností právě ve vztahu k těmto neplnoprávným členům (Linek a Pecháček 2007; S. E. Scarrow 2015; Cirhan a Stauber 2018).

Přesuneme-li se k problematice vzniku politických stran a politických hnutí, jak ho upravuje platná zákonná norma v §6 odst. 2), velmi podstatným požadavkem je z hlediska formální institucionalizace požadavek, který registraci nové politické strany podmiňuje předložením stanov, u nichž navíc přímo vyžaduje zřízení některých konkrétních vnitrostranických orgánů, jako revizní a rozhodčí komise, případně stanovení klíče pro platbu členských příspěvků. Samotná existence psaných stanov je přitom některými autory (viz Harmel, Svåsand, a Mjelde 2019) považována za přímý indikátor rostoucí míry vnitřní institucionalizace politických stran, jelikož formální nastavení vnitřních rozhodovacích mechanismů, které přijetí psaných stanov vyžaduje, vede k určitému omezení manévrovacího prostoru jednotlivých osobností nebo frakcí uvnitř organizace. Vzhledem k výše zmíněnému, tedy kodifikace stanov sama o sobě nemůže v českém kontextu sloužit jako jedno z měřítek pro stanovení míry institucionalizace. Naopak vyšší důležitost nabývá interpretace reálného fungování politické strany ve vztahu k formálním dokumentům, nebo též sledování změn stanov v čase.

Financování politických⁶ stran je v této práci obecně pojímáno jako faktor ovlivňující institucionalizaci, avšak nikoliv jako její samostatný indikátor (srov. Stauber 2015; Brunnerová 2019). Jak se ukazuje, samotná právní úprava má v tomto aspektu zásadní vliv na vývoj stranických organizací a jejich vnitřní dynamiku. Česká legislativa upravující stranické finance je v komparativní perspektivě chápána jako spíše liberální (Šimral 2016, 66). Příjmy politických stran jsou podle §17 odst. 8) tvořeny jednak státním financováním, konkrétně prostřednictvím příspěvků na činnost a úhradu volebních nákladů, a dále pak členskými příspěvky, dary, příjmy z nájmu, úroky z vkladů, příjmy z podnikání jiných právnických osob, příjmy z pořádání kulturních a společenských akcí a půjčky nebo úvěry. Nastavení státního financování, které se u stran dosahujících volebních úspěchů především v dolní komoře Parlamentu často stává hlavním zdrojem příjmů, ve svém důsledku vede společně s poklesem role členských příspěvků k tendenci snižování počtu plnoprávných

⁶ Pro podrobnější přehled geneze právní úpravy viz (Outly 2003; Haughton 2014; Šimral 2016)

členů, a tím potažmo k vyšší centralizaci např. v kontextu de-institucionalizace procesu sestavování kandidátních listin (viz Spáč 2013).

Dalším efektem relativně vysokých státních příspěvků je pak vznik určité bariéry pro vstup a etablování nových aktérů v rámci stranického systému. Tento jev je v odborné literatuře popisován jako kartelizace politických stran, které se v různých aspektech fungování svých organizací stále více přimykají ke státu, a to na úkor propojení s občanskou společností nebo i vlastní členskou základnou (Katz a Mair 1994; 1996; Detterbeck 2005; Bolleyer 2009; Polášek, Novotný, a Perottino 2012; Enroth a Hagevi 2017; Katz a Mair 2018). V důsledku toho nové politické strany často přijímají strategii, kdy je jejich volební kampaň podpořena vysokým objemem sponzorských darů nebo úvěry. To pak úzce souvisí se vzestupem tzv. podnikatelských stran, který charakterizuje vývoj stranických systémů v celém regionu středovýchodní Evropy včetně České republiky (Sikk 2011; Haughton, Novotná, a Deegan-Krause 2011; Hanley 2012; Haughton a Deegan-Krause 2015; Šárovec 2016).

Posledním z klíčových formálních aspektů politického systému, které mohou výrazněji ovlivnit podobu stranických organizací, je nastavení volebních systémů, a to především na celostátní úrovni, kde jsou politické strany, případně jejich koalice, jedinými aktéry oprávněnými nominovat své kandidáty. Jako volby prvního řádu, jsou v českém kontextu označovány volby do Poslanecké sněmovny. Vzhledem k volbě zkoumaných případů, jejichž výběr je odvozen právě od schopnosti dosáhnout reprezentace v dolní komoře, budou dále shrnuty klíčové proměnné systému ovlivňující strategická rozhodnutí jednotlivých stran nejen ve vztahu k nastavení vnitřní organizace, ale i ve vztazích mezi stranami navzájem.

Volební systém do Poslanecké sněmovny je upraven zákonem č. 247/1995 Sb. o volbách do Parlamentu České republiky⁷. Volební systém je vymezen jako proporční, přičemž původně pro přepočítání hlasů na mandáty využíval Hagenbach-Bischoffovu kvótu, která byla novelizací zákona po roce 2000 změněna na d'Hondtovu metodu volebních dělitelů, a pro postup volebních stran do skrutinia stanovuje 5% kvorum. Pro volby je celé území státu rozděleno do 14 volebních obvodů, které geograficky kopírují území samosprávných krajů a Prahy. Velikost těchto obvodů je proměnlivá, přičemž je stanovena pomocí výpočtu republikového mandátového čísla prostřednictvím Hareovy kvóty a metody největších zbytků. Vzhledem k výrazným rozdílům ve velikosti populace napříč krajskými celky

⁷ Pro detailní analýzu volebních reforem v českém kontextu viz (Charvát 2013).

potom počty mandátů v obvodech variují mezi cca 5 až 26. Důsledkem této úpravy je mimo jiné systematické znevýhodnění stran pohybujících se těsně nad 5% hranicí⁸.

Poměrně specifickým rysem používaného systému je snaha zákonodárců limitovat kandidaturu volebních koalic. V původní právní úpravě bylo stanoveno navýšení kvora pro postup do skrutinia na 7 % pro koalice dvou stran, 9 % pro koalice tří stran a 11 % pro koalice čtyř a více stran. Toto ustanovení bylo dále zpřísněno a v současnosti platná úprava počítá s navýšením klauzule na 10 % pro dvoučlenné, 15 % pro tříčlenné a 20 % pro čtyř a vícečlenné koalice. Z tohoto důvodu je uzavírání koalic pro volby do Poslanecké sněmovny poměrně neobvyklé, kdy zvláště malé politické strany nejsou motivovány ke spolupráci.

Vzájemná kombinace těchto dvou faktorů, tedy relativně malých volebních obvodů a výrazného omezení možnosti sestavovat volební koalice, může vést zvláště u malých stran k jejich vnitřní destabilizaci, a jejich dlouhodobé přežití pak do značné míry závisí na schopnosti etablovat se v dalších úrovních politického systému, ať už lokální, regionální nebo evropské. V případě volebních šoků pak mohou z hlediska přežití strany profitovat organizace s větší členskou základnou (Tavits 2013). K nestabilitě těchto malých stran může dále přispívat neschopnost systému generovat silné vládní většiny, čímž se stranický systém stává otevřeným pro jakékoliv nové potenciální koaliční partnery. Ve svém důsledku tak vládní angažmá nových politických stran může dovnitř těchto organizací působit až rozkladně.

Jak ukazuje předcházející výčet kontextuálních faktorů, organizace politických stran nelze vnímat pouze jako výsledek vnitřních rozhodnutí členské základny, popřípadě stranického vedení. Jejich institucionalizaci je proto třeba za všech okolností vnímat v rámci obecnějšího kontextu, který je v mnoha ohledech rámován nastavením formálních pravidel daného politického systému. Pokud má být vytvořen analytický rámec založený na konceptu institucionalizace, který by byl zároveň vhodný pro komparativní analýzu, neměl by zahrnovat tyto proměnné jako přímá operacionální kritéria pro vyvozování závěrů o míře institucionalizace politických stran. Jejich zahrnutí by vedlo jednak k výrazným zkreslením výsledků takto vzniklé komparace, a jednak nežádoucímu „natahování“ konceptu jeho rozšiřováním na stále obsáhlejší okruh témat, což by výrazně snižovalo míru jeho externí validity. Naopak je nutné s těmito faktory pracovat jako s možnými nezávisle

⁸ Jako příklad lze uvést situaci Strany zelených, která ve sněmovních volbách v roce 2006 v Libereckém kraji získala 9,58 % hlasů voličů, přesto však v důsledku malé velikosti volebního obvodu nezískala v daném kraji žádný mandát. Faktický volební práh tedy výrazně přesáhl požadavek stanovený zákonem.

proměnnými, které do určité míry rozšiřují okruh možných vysvětlení ne/stability některých skupin politických stran.

5. Český stranický systém

V kontextu střední Evropy byl Český stranický systém považován za jeden z nejnestabilnějších (Chytilík a Šedo 2007; Šedo 2011). Dlouhou dobu byla patrná tendence k bipolaritě představovaná silicím postavením dvou politických stran, ČSSD a ODS. Toto uspořádání se zdálo být potvrzováno i dominancí socioekonomické štěpící linie, jako nejvýznamnějšího tematického rozporu volební soutěže (viz Hájek 2018). Důležitým signálem změny ve fungování stranické soutěže byly parlamentní volby v roce 2010, které přinesly jednak nárůst volební volatility, jednak i fragmentaci stranického systému (Deegan-Krause a Haughton 2010). Otevřel se tak prostor pro úspěch nových politických stran a osobností bez předcházejících zkušeností s politikou na celostátní úrovni (Jarmara 2011; Hanley 2012; Stauber 2015; Kopeček 2016; Hloušek a Kopeček 2017; Šárovec 2018). Cílem následující kapitoly je přiblížit a analyzovat vývoj stranického systému skrze aplikaci konceptu institucionalizace.

Vývoj českého stranického systému lze rozdělit do několika fází. První fází je možné označit jako období krystalizace, kdy se teprve utvářely trvalejší struktury v podobě soutěživých politických stran. Výchozím bodem této kapitoly je sestavení vládní koalice středopravicových politických stran ODS, KDS, KDU-ČSL a ODA v roce 1992, tedy ještě jako české vlády v rámci federativního uspořádání, vládoucí nepřetržitě až do voleb v roce 1996. Pro následující fázi je určující úspěch dvou hlavních ideologicky odlišných politických stran, tedy ODS a ČSSD. Toto období se vyznačuje především větší mírou koncentrace stranického systému, kdy dvě zmiňované strany ovládaly více než 60 % křesel v Poslanecké sněmovně (viz Obrázek 8). Společně s tím došlo také k výraznému snížení agregované volatility (viz Obrázek 7).

I přes tyto trendy naznačující dlouhodobější stabilitu však došlo po roce 2010 k zásadním změnám v rozložení sil mezi jednotlivými aktéry, a postupně i ke změně celkové logiky fungování stranického systému, jinými slovy ke změně jeho mechanismu, kdy doposud hlavní politické strany byly nuceny čelit prudkému nárůstu vněsystémové volatility, přičemž přesun voličů probíhal především směrem ke zcela novým stranám bez předchozí politické zkušenosti. Nicméně je nutné si uvědomit, že tyto ztráty nebyly pro původní generaci politických stran absolutní, a tedy doposud nedošlo k obnovení koncentrace stranického systému na předchozí úroveň. Důsledkem této, zřejmě přechodné, situace je pak i nárůst fragmentace vyjádřený indikátorem efektivního počtu stran (ENP) (srov. Obrázek 5 a Obrázek 6).

Jak se na základě empirických dat ukazuje, klasické indikátory používané pro analýzu stranických systémů lze jen velmi obtížně využít pro generování predikcí o dalším vývoji stranického systému, kdy dočasná stabilita může být záhy vystřídána zdánlivě nepředvídatelným propadem. Cílem následující kapitoly je proto mimo jiné zjistit, do jaké míry může koncept institucionalizace stranického systému přinést nový pohled na dosavadní analýzy, a zda může být jeho využití prospěšné ve vztahu k odhalení potenciálně slabých míst ve fungování stranického systému České republiky. V následujícím výkladu bude nejprve český případ uveden v regionálním srovnání zaměřeném na rozdíly ve formátech středoevropských stranických systémů. V následující části se pak výklad zaměří na interpretaci vývoje mechanismu českého stranického systému, jehož stabilizace je v této práci chápána jako synonymum pro koncept institucionalizace stranického systému.

5.1. Formát českého stranického systému

Po rozpadu Občanského fóra došlo v České republice k poměrně rychlému snížení fragmentace stranického systému, který s rozvojem dvou hlavních politických stran, ČSSD a ODS, vykazoval silnou bipolární tendenci. V prvních dvaceti letech po demokratické transformaci tak český stranický systém patřil v komparativní perspektivě k umírněně fragmentovaným. Pokud srovnáme vývoj ENP napříč zeměmi V4, můžeme vidět, že Česko mezi roky 1990 a 2009 dosáhlo vůbec nejnižší míry fragmentace. Detailní pohled na vývoj ENP v čase ukazuje v krátkém období po transformaci jasnou tendenci ke konsolidaci stranických systémů.

Jako zvláštní případ lze po roce 2000 chápat zejména Slovensko, kde parlamentní volby v roce 2002 naznačily počátek transformace tamního stranického systému. V těchto volbách vítězná HZDS obdržela pouze necelých 20 % hlasů a v rámci své první kandidatury v parlamentních volbách výrazněji uspěla nová strana SMER (13, 46 %). Podobný nárůst fragmentace se v českém kontextu projevil teprve po roce 2010. To bylo dáno nejen úspěchem nových politických stran, ale do značné míry také oslabením dvou do té doby nejsilnějších politických stran. To, že došlo k výraznějším změnám v rozložení sil mezi stranami, je možné dokumentovat na základě srovnání parlamentního zastoupení dvou nejsilnějších stran (viz Obrázek 8).

V prvních volbách po přechodu k demokracii, které proběhly v roce 1990 byli dva nejsilnější aktéři, OF a KSČ, schopni získat 79,5 % křesel v tehdejší České národní radě

(ČNR). V následujících volbách v roce 1992 se výrazně projevil rozpad OF, kdy již zaznamenala volební úspěch ODS a KSČM si stále udržovala poměrně silnou podporu. Ostatní parlamentní strany pak získaly velmi vyrovnaný podíl voličských hlasů. Dvě nejsilnější strany tak v roce 1992 obsadily v ČNR pouze 50,5 % křesel. Od prvních parlamentních voleb po rozpadu Československa lze pozorovat zřetelný trend ke snížení míry fragmentace stranického systému a posílení pozice dvou hlavních opozičních stran, ČSSD a ODS. Ve volbách 2006 získaly tyto dvě soupeřící strany dokonce více než 77 % poslaneckých křesel, a to i za podmínky kdy vedení ČSSD i ODS prošla alespoň jednou alternací a stranické elity se alespoň částečně obměnily. Český stranický systém byl v této době většinou odborníků považován za velmi stabilní (Chytilek a Šedo 2007; Kouba 2007). Od roku 2010 se formát stranického systému začal měnit. Na jedné straně došlo k propadu volebních preferencí zavedených stran, a na straně druhé výraznější počet hlasů voličů zaznamenaly zcela nové politické strany. Z hlediska teorie stranických systémů tak došlo k výraznému nárůstu vněsystémové volatility (E. N. Powell a Tucker 2014; Mainwaring, Gervasoni, a España-Najera 2016). Doposud poslední výraznou změnou prošel český stranický systém ve volbách 2017, které byly provázeny bezprecedentním propadem etablovaných politických stran a vítězstvím politického hnutí ANO. I přes výrazný úspěch hnutí ANO zůstává stranický systém velmi fragmentovaný, ať už ve smyslu ENP nebo relativní síly zastoupení dvou parlamentních stran s největšími volebními zisky.

Relevanci tohoto trendu lze pozorovat také v rámci srovnání míry agregované volatility napříč regionem střední Evropy. Zatímco na případech Slovenska a Polska lze sledovat nejprve relativně dlouhé období nestability stranického systému a jeho několikeré přeformulování vedoucí nakonec ke stabilizaci. Česká republika představuje v regionálním kontextu poměrně unikátní případ, jelikož do roku 2010 bylo možné volatilitu českého stranického systému v měřících tzv. nových demokracií považovat za velmi nízkou (Deegan-Krause a Haughton 2010; Šedo 2011; Charvát a Just 2016; Casal Bértoa, Deegan-Krause, a Haughton 2017). Stranický systém se tak i z tohoto pohledu jevil jako mimořádně stabilní. V následujícím období je, podobně jako v případě dalších výše zmiňovaných indikátorů, patrný nárůst volatility až do té míry, že se český stranický systém stal naopak jedním z nejméně stabilních a předvídatelných (viz Obrázek 7).

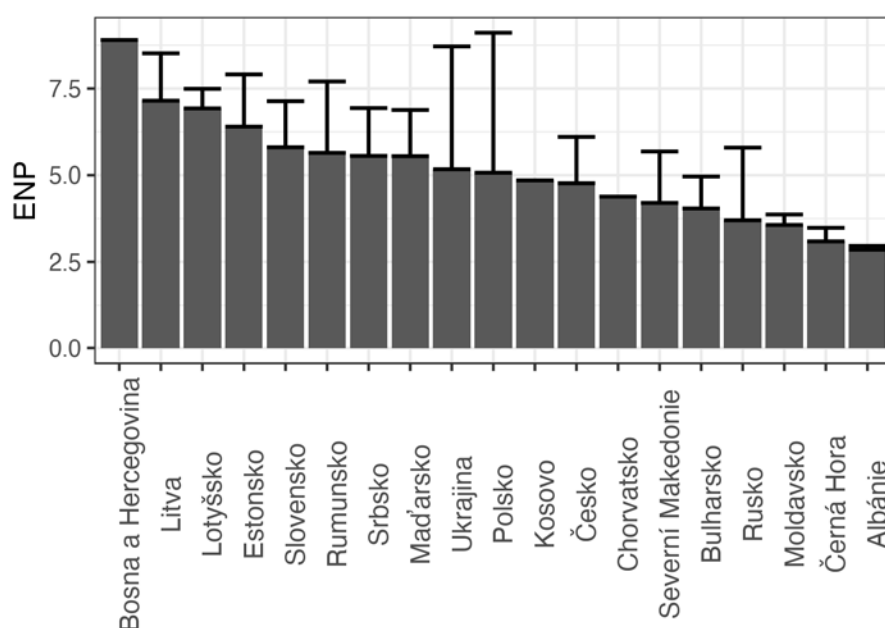
Analýzu vývoje formátu stranického systému velmi vhodně shrnuje diagram znázorňující jeho polarizaci (viz Obrázek 9), která mimo samotné rozložení sil v dolní komoře bere v úvahu také změny ideologických pozic jednotlivých aktérů. Na základě vývoje ideologického rozložení politických stran lze poukázat na některé dlouhodobější tendence,

kteře zůstávají při využití agregovaných indikátorů spíše skryty. V první řadě je nutné zmínit dlouhodobou přítomnost antisystémových stran, konkrétně KSČM a v určitých obdobích úspěšné pravicově populistické strany, SPR-RSČ, ÚSVIT a SPD, které doposud nedisponují koaličním potenciálem a jejichž přítomnost systematicky snižuje vyjednávací prostor při utváření vládních koalic.

V důsledku toho byla dlouhodobě ještě více posilována role menších politických stran, které byly schopny oslovit liberální městské voliče na pravém středu politického spektra. Jak je z grafu patrné, právě tato skupina dlouhodobě tvořila výraznou část volatility směrem ke stranám, které se profilyovaly v různém smyslu jako nové, přičemž byly schopny nabídnout programovou alternativu oproti ODS. Společně s těsnými parlamentními většinami přispěl tento trend k poměrně velkému množství inovací koaličních formulí.

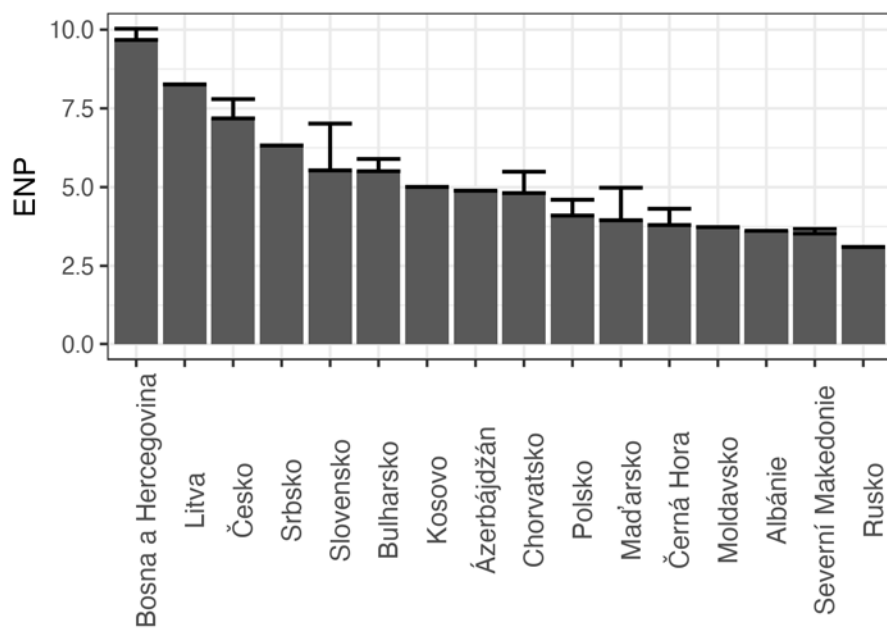
V neposlední řadě graf zachycuje i výraznou změnu v logice fungování stranického systému, která byla započata již v roce 2013, kdy se ANO dokázalo postupně vyprofilovat jako hnutí oslovující voliče jak pravého, tak i levého středu.

Obrázek 5: Efektivní počet stran v zemích východní Evropy (1989-2009)

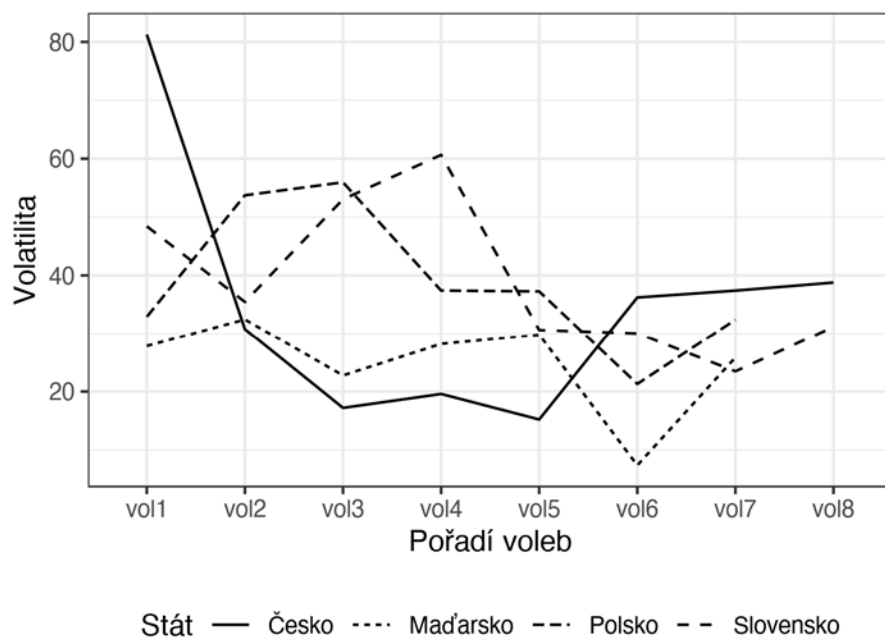
Zdroj: Vlastní výpočty, data: (Döring a Manow 2018)

Obrázek 6: Efektivní počet stran v zemích východní Evropy (2010-2016)

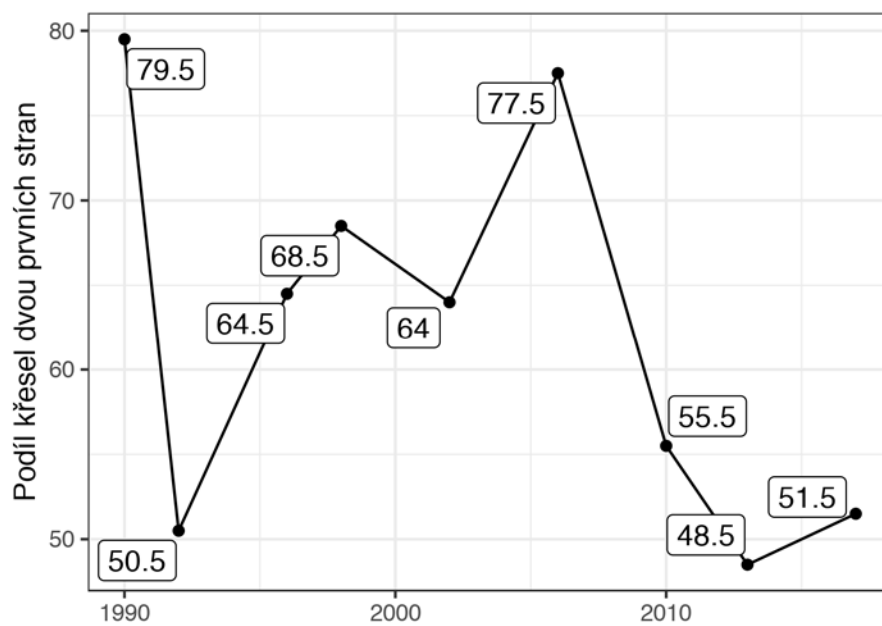
Zdroj: Vlastní výpočty, data: (Döring a Manow 2018)

Obrázek 7: Agregovaná volatilita v zemích V4 (1990-2013)

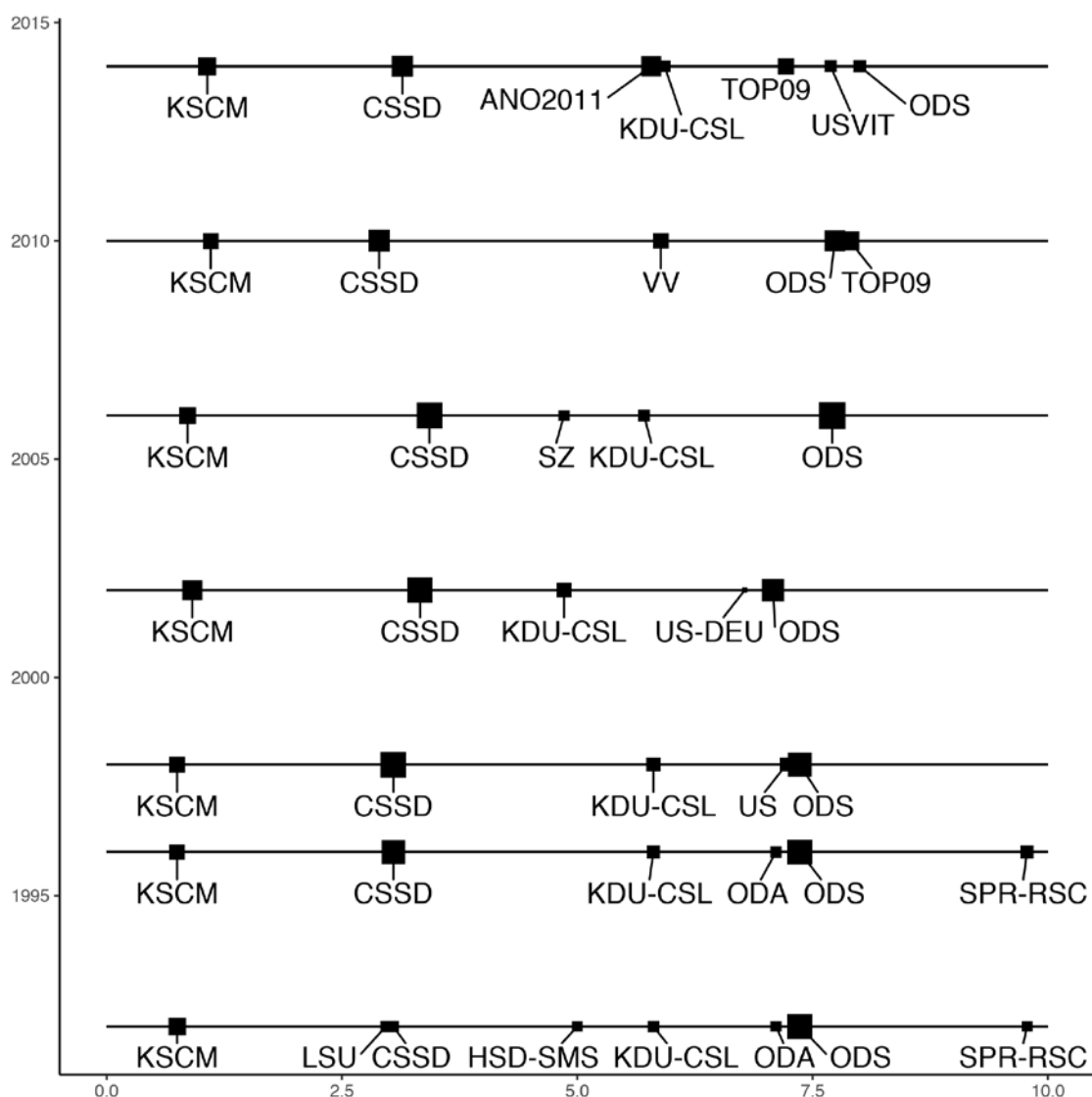
Zdroj: Vlastní výpočty, data: (Döring a Manow 2018)

Obrázek 8: Koncentrace českého stranického systému

Zdroj: Vlastní výpočty, data: (Český statistický úřad 2019)

Obrázek 9: Polarizace českého stranického systému

Zdroj: Vlastní výpočty, data: (Polk et al. 2017; Bakker et al. 2015)

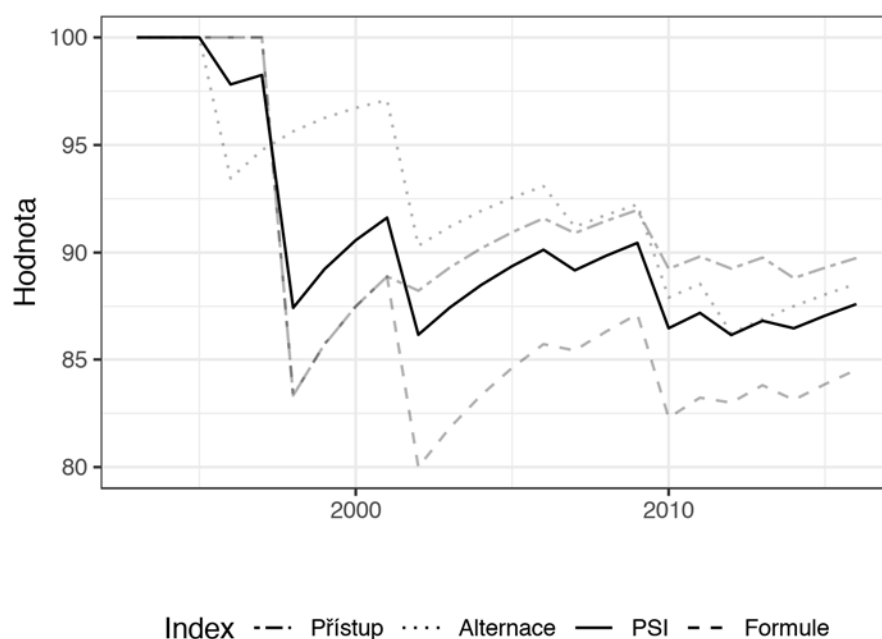
Pozn: Graf na ose x zobrazuje pozici českých parlamentních stran na ose levice-pravice (0 krajní levice - 10 krajní pravice) dle dat CHES. Velikost jednotlivých bodů pak odpovídá procentu křesel v parlamentu, která strana v daném volebním období obsadila.

5.2. Mechanismus českého stranického systému

V předcházející podkapitole byl podrobněji představen vývoj formátu českého stranického systému, a to prostřednictvím tradičních indikátorů, jakými jsou ENP, agregovaná volatilita nebo polarizace. Přestože jsou tyto indikátory často používány právě pro operacionalizaci míry institucionalizace stranického systému, lze argumentovat, že jejich validita je v tomto směru velmi omezená, jelikož pouze staticky zachycují momentální podobu systému.

Pro analýzu míry institucionalizace se však jako důležitější jeví porozumění fungování mechanismu stranického systému, tedy vzájemným interakcím mezi politickými stranami. Institucionalizací stranického systému je proto v rámci této práce myšlena především stabilizace a předvídatelnost vzorců interakcí mezi politickými stranami. Tuto rovinu lze zkoumat právě pomocí výše představeného indexu institucionalizace stranického systému (PSI) (viz Obrázek 10).

Obrázek 10: Index institucionalizace českého stranického systému

Zdroj: Vlastní výpočty

Tento kompozitní index je definován jako průměr tří měřítek. (1) Prostřednictvím Pedersenova indexu je jako indikátor míry alternace měřena volatilita v distribuci ministerských křesel. (2) Inovativnost vládní formule je měřena na stupnici 0–100, kde 0 značí kompletně inovativní vládní formuli a 100 naopak formuli známou. Pokud je vládní formule částečně inovativní, indikátor je definován jako procentuální zastoupení ministrů nominovaných za strany přítomné v předchozích koaličních vládách. V případě, kdy politická strana, která v minulosti vládla pouze v koalici, sestaví jednobarevnou vládu, je hodnota indikátoru rovna 100 – procentuální podíl předcházejících koaličních partnerů. (3) Přístup do vlády je indikován jako procentuální zastoupení ministrů nominovaných za politické strany, které byly již v minulosti součástí vlády (Casal Bértoa a Enyedi 2016). Důvodem upřednostnění tohoto analytického postupu před konvenčními indikátory je především to, že index PSI nenahlíží na dynamiku stranického systému a jeho případnou

stabilizaci skrze volební výsledky, ale prostřednictvím analýzy vzorců koaliční spolupráce na vládní úrovni. Díky tomu lze velmi dobře pochopit vývoj institucionalizace stranického systému v čase. Následující část této podkapitoly je proto věnována interpretaci hodnot indexu v kontextu vývoje českého stranického systému od počátku 90. let 20. století.

Proces institucionalizace českého stranického systému lze opětovně rozdělit do několika etap. První fází je samotná krystalizace soutěživého stranického systému po přechodu k demokracii. Pro analýzu byl jako počáteční bod opět zvolen vznik vládní koalice ODS, KDS, KDU-ČSL a ODA ve volbách 1992. Počáteční hodnota indexu 100 tak udává výchozí stav, vůči němuž jsou změny v procesu PSI posuzovány. Ačkoliv po volbách v roce 1996 zůstala koaliční formule nezměněná, pokles v celkové hodnotě indexu je spojen s proporcionalní změnou v rozložení ministerských portfolií, a to snížením počtu křesel ODS ve prospěch koaličních partnerů.

První výraznější pokles indexu je způsoben první celkovou alternací politických stran ve vládě. Ačkoliv samotná celková alternace nemá na výši indexu negativní vliv, v tomto případě Zemanova menšinová vláda, která vznikla po podpisu tzv. opoziční smlouvy (Nikolenyi 2003), získala nově 100 % vládních křesel. Z pohledu PSI se tak jednalo o kompletně inovativní vládní formuli. Vzhledem k tomu, že ČSSD neměla v žádné z vlád před rokem 1998 personální zastoupení, otevřenost stranického systému fakticky vzrostla. Vznik menšinové vlády se ukázal jako životaschopné řešení za situace, kdy v systému působily dvě ideologicky odlišné politické strany, přičemž obě ovládaly více než 30 % křesel v dolní komoře parlamentu. Zároveň zde byla přítomna poměrně silná anti-systémová strana KSČM, s níž ČSSD nebyla v důsledku přijetí tzv. Bohumínského usnesení⁹ ochotna na vládní úrovni spolupracovat. Podobně menší strany pravého středu, US a KDU-ČSL, nebyly schopny efektivně vyjednávat o vládní koalici s ODS (Keudel-Kaiser 2016, 361–62). Tato situace napomohla stabilitě menšinové vlády, kterou lze s pomocí PSI interpretovat jako nárůst institucionalizace stranického systému po celé volební období 1998 – 2002.

Je důležité poznamenat, že obě hlavní politické strany usilovaly o přijetí takových opatření, která by bipolární charakter stranického systému zachovala. Mezi nejznámější případy patří návrh volební reformy s cílem posílit většinové prvky volebního systému používaného

⁹ Usnesení bylo přijato jako jeden ze závěrů 27. sjezdu ČSSD, který se uskutečnil v roce 1995 v Bohumíně. Jeho obsahem bylo prohlášení o nepřipustnosti spolupráce s politickými stranami, které tehdejší vedení považovalo za extremistické. Konkrétně se jednalo o Komunistickou stranu Čech a Moravy, Stranu československých komunistů, Levý blok, Stranu demokratické levice, Sdružení pro republiku – Republikánskou stranu Československa, a Moravskou národní stranu (Charvát 2013).

pro volby do Poslanecké sněmovny. Jádrem tohoto návrhu bylo především zvýšení počtu volebních obvodů na 35 a modifikace volební formule přepočítávající hlasy na mandáty (Kostecký 2000, 300).

Postoj k trvalejšímu charakteru opoziční smlouvy se však změnil s alternací ve vedení ČSSD, když na místo předsedy strany nastoupil Vladimír Špidla. Členové vedení ČSSD pak v průběhu volební kampaně před parlamentními volbami v roce 2002 deklarovali neochotu ve spolupráci s ODS pokračovat a preferovali spíše koaliční vládnutí na základě potenciální programové shody (J. Kopecký 2002). Po volbách, v nichž se ziskem 30,2 % hlasů ČSSD zvítězila, tak došlo k sestavení vládní koalice s KDU-ČSL a US-DEU. Pohledem PSI tuto lze tuto koaliční formuli hodnotit jako inovativní. Zároveň vstup členů US-DEU do vlády poukazuje spíše na otevřenost systému. Z těchto důvodů došlo k celkovému poklesu institucionalizace stranického systému.

Výraznější stabilizaci úrovně PSI přinesly teprve parlamentní volby v roce 2006. S nástupem koaliční vlády složené z ODS, KDU-ČSL a SZ se do popředí dostal argument, že český stranický systém je ve své podstatě jednodimenzionální a tíhnoucí k bipolárnímu uspořádání, kde mezi sebou o rozhodující vliv v koaličních vládách soupeří dvě hlavní politické strany, levicová ČSSD a pravicová ODS (Chytilík a Šedo 2007; Hloušek 2010). Při bližším pohledu na formát stranického systému se však ukazuje, že existuje určitý segment voličů pravého středu, kteří jsou ochotni volit menší liberálně orientované strany (ODA, US, SZ). V kombinaci s přítomností poměrně silné antisystémové opozice je tak koaliční potenciál těchto stran ještě dále posilován. Podobný formát stranického systému tedy systematicky podporuje jeho otevřenost, a tím se stává méně předvídatelným a institucionalizovaným. Potenciální štěpení etablovaných stran v důsledku vnitřních konfliktů a jejich oslabování na úkor zcela nových subjektů tak bylo možné označit za největší rizika pro udržení stability stranického systému (Deegan-Krause a Haughton 2010, 237).

Podobný vývoj se naplno projevil ve dvou následujících parlamentních volbách (2010 a 2013) s úspěchem nových stran TOP 09, VV (2010) a ANO, ÚSVIT (2013). Výraznější pokles PSI tak byl způsoben především dalším otevíráním systému v důsledku vládního angažmá zcela nových stran (Stauber 2015; Hloušek a Kopeček 2017; Šárovec 2019). V roce 2010 byla vedle ODS vládní koalice dokonce utvořena přispěním obou nových subjektů TOP 09 a VV. Podobně po volbách 2013, kdy na jednu stranu došlo k alternaci ODS za ČSSD, která vytvořila vládní koalici s KDU-ČSL, byla vláda opět doplněna členy nového politického hnutí ANO. I když se tedy jedná pouze o částečně inovativní formuli,

vysoký volební výsledek hnutí (18,65 %) vedl k tomu, že ANO ve vládě získalo druhý nejvyšší počet křesel. Z tohoto důvodu index PSI ani v průběhu tohoto volebního období výrazněji neposiluje.

Na základě předložené analýzy mechanismu českého stranického systému lze dojít k závěru, že i přes svůj jednodimenzionální charakter a obecnější tendenci k bipolaritě, se systém doposud jevil spíše jako otevřený, což má výrazně negativní efekt na celkovou míru institucionalizace. Po roce 2010 je navíc parný trend k přeskupování sil mezi jednotlivými politickými stranami, kde etablované subjekty, zejména ODS a ČSSD, přestávají plnit roli catch-all stran a jejich volební podpora zaznamenává výrazný propad. Jak můžeme vidět, rozbor vztahů v rámci stranického systému přináší důležitý soubor poznatků pro následnou analýzu institucionalizace a životnosti stranických organizací. Především dokáže poměrně dobře identifikovat potenciální vnější organizační šoky, které následně mohou vést k vnitrostranickým rozepřím nebo snahám o zahájení reformy stranické organizace. Společně s formálními legislativními pravidly proto mechanismus stranického systému tvoří další podstatnou složku kontextuálních proměnných utvářejících prostředí, kde se politické strany jako svébytné organizace pohybují.

6. Institucionalizace českých politických stran

Cílem následující kapitoly je podrobná analýza vývoje českých parlamentních politických stran v letech 1996–2017. Jako základní analytický rámec je využit výše představený koncept institucionalizace politických stran. Institucionalizace politických stran je pojímána jako multidimenzionální koncept, fungující ve třech rovinách: 1) Objektivní přežití, tedy to, zda a do jaké míry jsou zkoumané případy schopné zajistit trvalost svého fungování, 2) Interní institucionalizace, kde je zkoumána oblast fungování stranické organizace, 3) Externí institucionalizace, která odkazuje k analýze vztahů mezi politickou stranou a ostatními politickými aktéry, především pak souvisí s její schopností konstantně oslovovat podobné jádro voličů. Jak bylo řečeno v teoretickém úvodu, při měření institucionalizace nerozhoduje ani tak absolutní hodnota jednotlivých indikátorů, ale jejich relativní stabilita v čase. Předmětem analýzy proto budou především hodnoty klíčových proměnných standardizované napříč politickými stranami a časem.

První část kapitoly bude věnována samotnému stanovení míry institucionalizace českých politických stran. Následně bude podrobněji rozebrán vztah mezi třemi dimenzemi konceptu. Konkrétně bude empirická analýza hledat odpověď na otázku, jaké organizační strategie nebo formy institucionalizace se obecně jeví jako vhodnější ve vztahu k dlouhodobému přežití politických stran v České republice.

6.1. Česká republika v komparativní perspektivě

Na úvod této kapitoly je nezbytné uvést české reálie do obecnějšího komparativního kontextu, který pomůže vysvětlit volbu České republiky jako vhodného případu pro výzkum institucionalizace politických stran v regionu střední a východní Evropy. Pro tento účel bude využit zjednodušený analytický postup agregující míru institucionalizace politických stran na úroveň jednotlivých států. Jak bylo zmíněno v teoretické části práce, institucionalizace politických stran je obecně chápána jako multidimenzionální koncept. Je proto velmi obtížné nalézt jedno měřítko, které by dokázalo zachytit vnitřní dynamiku vztahů mezi jednotlivými dimenzemi.

Prozatím s patrně nejvhodnějším řešením přišel Fernando Casal Bértoa (2017), který ve své práci navrhl pro tento účel využít Index stranické stabilizace (IPS). Jak autor argumentuje, tento index zachycuje, jak schopnost stran dlouhodobě přežít v rámci soutěživého stranického systému, tak i míru jejich zakotvení ve společnosti. Toho je dosaženo skrze konstrukci indexu, který bere v potaz volební výsledky, jimž připisuje vyšší váhu na základě kontinuální sekvence účasti dané politické strany ve volbách. V rámci prvních

voleb, kterých se politická strana zúčastnila, je volebnímu zisku přidělena váha jedna. V každých po sobě následujících volbách je váha procentuálního zisku hlasů navýšena o 20 %. Vážené výsledky všech stran jsou následně sečteny a vyděleny pomyslnou maximální hodnotou vah za všechna proběhnuvší volební období.

Pro následnou komparativní analýzu jsou využita data projektu ParlGov zahrnující 37 evropských a mimoevropských demokracií (Holger a Manow 2018). Časově pokrývá období 1989 – 2018 a zahrnuje politické strany, které ve volbách získaly alespoň 3 % hlasů. Dále jsou z ní vyloučeni kandidáti bez politické příslušnosti. Vypočtené hodnoty jsou analyzovány prostřednictvím lineárního regresního modelu.

Vzhledem k tomu, že je index konstruován jako kumulativní hodnota za určité časové období, jeví se pro zachycení potenciálních změn v trendu jako vhodné srovnat hodnoty indexů vypočítané na základě dvou časově se překrývajících období, která oddělují potenciální vliv světové hospodářské krize. V prvním případě se proto jedná o časový úsek 1989 – 2009, zatímco druhé období je ohraničeno lety 1989 – 2018.

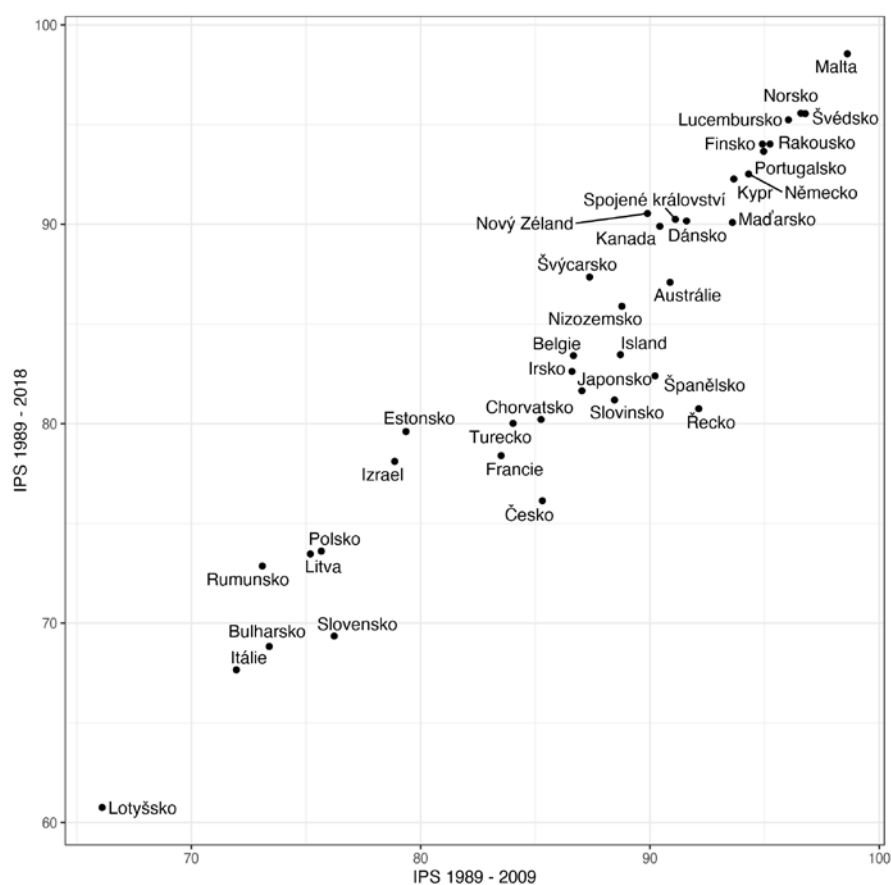
Jak je patrné z následujícího grafu 11, míra institucionalizace politických stran je napříč zkoumanými zeměmi značně rozdílná. Tradičně k nejstabilnějším patří politické strany na Maltě, která je případem v podstatě dokonalého bipartismu, kdy naprostou většinu voličských hlasů stabilně získávají dvě tradiční strany (Strana práce a Nacionalistická strana), zatímco třetí strana, Demokratická alternativa, oslovuje dlouhodobě pouze jedno až dvě procenta voličů.

Za nejméně institucionalizované lze naopak považovat politické strany v Lotyšsku, které se vyznačují nejen neustálým vznikem a úspěchem dalších generací nových politických stran, ale také turbulentními změnami v počtech voličských hlasů pro jednotlivé strany napříč volbami. To lze dokumentovat například na výsledku zatím posledních parlamentních voleb z roku 2018, kdy dvě ze tří, do té doby nejsilnějších a nejstabilnějších, politických stran, tedy Unie zelených a zemědělců a strana Jednota, zaznamenaly výrazný pokles volebních preferencí. Jedinou relativně stabilní součástí stranického systému tak zůstává „Harmony“ – Sociálně demokratická strana, jejíž podpora je do značné míry navázána na ruskou minoritu.

Pokud se zaměříme na srovnání zemí střední a východní Evropy, je patrné, že stupeň institucionalizace politických stran je v těchto státech velmi rozdílný. Na jednu stranu se zde nacházejí země, jejichž politické strany lze považovat za velmi slabě institucionalizované. Vedle již výše zmiňovaného případu Lotyšska se jedná např. o Rumunsko, Bulharsko, Polsko, Slovensko nebo Litvu. Naopak určitým odlehlym

případem je v tomto ohledu Maďarsko, jehož politické strany vykazují z dlouhodobého hlediska poměrně výraznou stabilitu. To může být dáno především účinky velmi specifického volebního systému, jehož reforma vedla k dalšímu posílení většintvorného efektu. Určitým zdrojem nestability maďarských politických stran tak byl především pokles volebních preferencí Maďarské socialistické strany pro roce 2007 v důsledku skandálu s únikem nahrávky tehdejšího předsedy vlády Ference Gyurcsányho (viz Saltman 2012). Okolo střední hodnoty se potom pohybují Česko, Slovinsko, Estonsko nebo Chorvatsko.

Obrázek 11: Komparace institucionalizace politických stran (1989 - 2018)

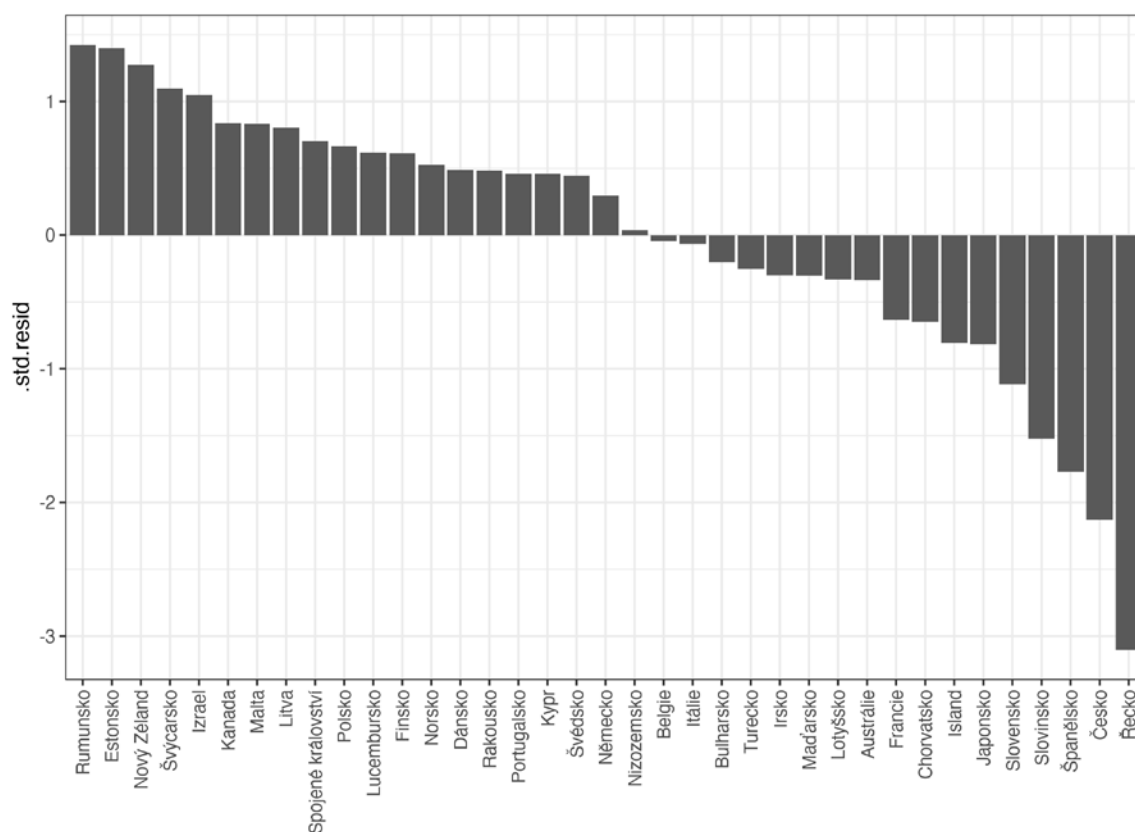
Zdroj: Vlastní výpočty, data: (Döring a Manow 2018; Holger a Manow 2018)

Jak ukazuje předcházející graf, po roce 2010 nedochází napříč jednotlivými státy k jednotnému trendu poklesu, nebo naopak nárůstu institucionalizace. Pro přehlednější vizualizaci trendu byl proto vytvořen jednoduchý lineární regresní model, kde závisle proměnnou tvoří hodnota indexu pro období 1989 – 2018, zatímco nezávisle proměnná je dána indexem pro období let 1989 – 2009. Na základě tohoto modelu jsou následně

vypočítány standardizované reziduály, s jejichž pomocí lze interpretovat míru změny v trendu. Výsledky této analýzy zobrazuje následující graf 12.

Prvním zjištěním je, že většina sledovaných států vykazuje relativně malou změnu pozice napříč oběma obdobími. Pouze dva případy lze do určité míry chápat jako výrazněji odlehle¹⁰, a to změny pozorované v Řecku a České republice. Zatímco situace v Řecku je vysvětlitelná skrze dopady tamější dluhové krize, která zapříčinila sérii předčasných voleb a celkovou destabilizaci stranického systému, český případ takto přímočarou interpretaci nenabízí. Lze se proto domnívat, že takto náhlá krize politického stranictví má, kromě negativně vnímaných korupčních kauz etablovaných politických stran, hlubší kořeny v organizačních specifikách politických stran jako takových.

Obrázek 12: Analýza reziduálů

Zdroj: Vlastní výpočty

Cílem následujících kapitol je tedy nalézt hlubší vysvětlení příčin takto náhlé destabilizace zavedených politických stran. Jak se totiž ukazuje a jak bylo argumentováno v teoretické

¹⁰ Obvykle se jako odlehle případy klasifikují ty s reziduály překračujícími hodnoty 2, respektive -2.

části práce, samotná míra volební podpory nemusí být za všech okolností vhodným indikátorem zakotvení dané politické strany ve společnosti ani stability stranické organizace – v případě opakování volební účasti. Pro detailnější porozumění struktury stranické a voličské loajality je proto třeba pracovat s podrobnějšími indikátory, které jsou schopny tyto jevy lépe zachytit. To bude předmětem následujících podkapitol.

6.2. Vnitřní dimenze institucionalizace

V práci jsou zkoumány politické strany, které byly schopny po roce 1996 dosáhnout zastoupení v dolní komoře parlamentu. Jako vnitřní institucionalizace je zde chápána zejména jejich schopnost vybudovat stabilní vnitřní organizaci a míra efektivity při dosažení stability s ohledem na jednání členů, zákonodárců nebo podporovatelů.

Patrně nejdůležitějším ukazatelem míry vnitřní institucionalizace je otázka depersonalizace, tedy jevu, při kterém politická strana přestane být ztotožňována se svými momentálními vůdci, ale její fungování a přežití se stane hodnotou samo o sobě. Jako vhodný ukazatel depersonalizace je zvoleno množství alternací ve vedení politické strany, tedy počet, kolikrát došlo ke změně na pozici předsedy strany. Ačkoliv se může v komparativním pohledu toto kritérium jevit jako mírně problematické, v českém kontextu nabízí vhodný pohled na dynamiku fungování jednotlivých zkoumaných politických stran. Je to dáno zejména právním rámcem, který po politických stranách vyžaduje přijetí psaných stanov, kde jsou většinou specifikovány formální zásady, postupy a lhůty pro alternaci. České politické strany, minimálně ty s parlamentním zastoupením, pravidelně pořádají volební sjezdy a kongresy, kde je předsednický post předmětem volební soutěže. Pro zkoumané případy je navíc typické, že formální funkce předsedy se obvykle ztotožňuje s pozicí volebního nebo politického lídra. Výjimky z tohoto stavu se objevují spíše v případech krizí nebo rozporů ve vedení strany¹¹. Alternaci ve vedení proto nelze chápat jako čistě formální akt bez přímého vlivu na další politické směřování strany.

Míra personalizace strany může být dále zkoumána skrze kohezi poslaneckého klubu. Soudržnost poslaneckého klubu vyjadřuje míru schopnosti jednotlivých poslanců dosáhnout kompromisu, a tedy ochoty upozadit vlastní partikulární zájem před politickým

¹¹ Příkladem může být situace v ČSSD před parlamentními volbami v roce 2017, kdy byly klíčové pozice rozděleny mezi tzv. triumvirát. Funkci předsedy vlády stále vykonával Bohuslav Sobotka, zatímco řízením stranické organizace byl až do sjezdu pověřen Milan Chovanec. Pro tyto volby byl navíc separátně jako volební lídr strany nominován Lubomír Zaorálek.

směřováním politické strany jako celku. Dále může také odrážet míru loajality zákonodárců v časech politických krizí nebo organizačních šoků. Z tohoto důvodu je třeba důkladněji analyzovat případy opouštění klubů jednotlivými poslanci s ohledem na jejich příčiny a důsledky.

Samotná rezignace na členství v poslaneckém klubu je tak pouze jednou z částí sledovaného fenoménu. Pro bližší pochopení dynamiky těchto vnitrostranických krizí nebo rozkolů je potřebné blíže prozkoumat kohezi politických stran v prostředí Poslanecké sněmovny optikou kvantitativní analýzy dat o hlasování. Potenciálně problematické situace v širším měřítku mohou odhalit indikátory agregované na úroveň politických stran. Jejich hlavní výhodou je možnost přehledného srovnání trendů v čase i napříč politickými stranami. Přírozenou nevýhodou těchto přístupů je samozřejmě ztráta značného množství informací o změnách pozic jednotlivých poslanců. Mezi další nevýhody patří také omezená možnost identifikace možných vnitrostranických frakcí. Jejich přítomnost totiž může na jednu stranu snižovat hodnotu indikátoru jako takového, avšak z hlediska institucionalizace je klíčové odlišit relativně neorganizované chování poslanců od systematických a dlouhodobých rozdílů pozic určitých skupin zákonodárců. Odpovědí na zmíněné nedostatky může být aplikace moderních statistických metod, které umožňují podrobnější vhled do situace uvnitř klubů.

6.2.1. Alternace ve vedení

Na první pohled by se mohlo zdát, že tento indikátor je pouze jiným vyjádřením doby fungování politické strany. To se však v rámci empirického pozorování potvrzuje jen částečně. Předkládaná data ukazují, že i mezi dlouhodobě fungujícími stranami existují v míře personalizace značné rozdíly. Především se to projevuje v délce období fungování politické strany v rámci plně soutěživého stranického systému do první alternace, která se v tomto ohledu jeví jako zcela zásadní, jelikož často buď sama představuje, nebo je přímým důsledkem prvního významnějšího organizačního šoku.

Tabulka 6 ukazuje počty alternací na pozici předsedy strany do data konání parlamentních voleb v daném roce. Při bližším pohledu je patrné, že dynamika změn je napříč jednotlivými politickými stranami značně odlišná. Důležitou roli zde hrají faktory jako způsob vzniku strany, a s tím spojená počáteční role konkrétního lídra a stranická ideologie, která se může za určitých okolností promítat do nastavení vnitrostranické demokracie. Častější frekvence změn je pak v mnoha případech indikátorem vnitřních

problémů, jelikož výměna stranického vedení bývá obvykle jednou z prvních odpovědí na vnitřní nebo vnější organizační šoky.

Ačkoliv lze tedy počet alternací považovat za dobrý indikátor institucionalizace v rámci obecnější komparace, jeho interpretace není vždy přímočará. Jak již bylo zmíněno výše, klíčovým okamžikem je především první alternace, která ve většině případů značí určité vzdálení se od osoby zakladatele strany. Nicméně alternace stranického vedení se odehrávají v mnoha různých kontextech, přičemž často mohou být z pohledu organizace i snahou o řešení vnitrostranické krize.

Tabulka 6: Počty alternací na pozici předsedy strany do data voleb v daných letech

Strana	1996	1998	2002	2006	2010	2013
ANO	NA	NA	NA	NA	NA	0
ČSSD	1	1	2	5	5	6
KDU-ČSL	1	2	3	4	6	7
KSČM	2	2	2	3	3	3
ODA	1	4	5	6	NA	NA
ODS	0	0	0	1	2	3
SPR-RSČ	0	0	0	0	0	0
SZ	3	3	4	7	8	8
TOP 09	NA	NA	NA	NA	0	0
US	NA	0	2	4	6	NA
ÚSVIT	NA	NA	NA	NA	NA	0
VV	NA	NA	0	2	3	4

Zdroj: Vlastní zpracování

Z prezentovaných dat je patrné, že mezi českými politickými stranami lze najít několik velmi silně personalizovaných organizací. Jedním z nejtypičtějších případů tohoto jevu byla SPR-RSČ, která byla spojena s osobou svého zakladatele Miroslava Sládka. U této strany nedošlo za celou dobu jejího fungování k žádné alternaci na pozici předsedy, a to i přes její několikeré rozpuštění a následné obnovení činnosti. Částečně bylo možné podobný trend pozorovat také u hnutí ÚSVIT, jehož existence byla podobně provázána s předsedou hnutí Tomiem Okamurou. V rámci hnutí sice k alternaci formálně došlo, ale stalo se tak teprve po rozštěpení hnutí, kdy to byl právě Okamura, který jej byl nucen opustit a založit

nové politické hnutí SPD. Po Okamurově odchodu se následně projevila zmíněná silná personalizace dané organizace, jelikož pod novým vedením utrpělo hnutí ÚSVIT volební porážku ve sněmovních volbách 2017 a záhy poté bylo rozpuštěno. Naopak hnutí SPD bylo schopno na předchozí volební úspěchy navázat. Mimo tyto dva případy na krajní pravici lze za výrazně personalizované označit také hnutí ANO vedené Andrejem Babišem.

Dále lze pozorovat politické strany, u nichž k první alternaci došlo poměrně pozdě. To znamená, že po určitou dobu mohly být považovány za silně personalizované, což mohlo ohrožovat jejich organizační kontinuitu, avšak později prodělaly několik celkových alternací stranického vedení. Mezi tyto strany patří především ODS a TOP 09. Zvláště na těchto případech se ukazuje, že by tento indikátor měl být interpretován vždy s výraznějším časovým odstupem. Do jisté míry je možné do této kategorie zařadit také ČSSD, kdy sice po jejím obnovení došlo k poměrně rychlé alternaci na pozici předsedy, když v roce 1993 nahradil Miloš Zeman na pozici předsedy strany Jiřího Horáka, což ale ve svém důsledku vedlo k razantním vnitrostranickým změnám, které lze vykládat jako příklon k více personalizovanému řízení strany.

Za zcela specifický případ můžeme v kontextu analýzy personalizace strany označit VV. Jak je z tabulky patrné, strana do svého prvního volebního úspěchu na celostátní úrovni v roce 2010 prodělala hned tři alternace ve vedení. Radek John, s jehož předsednictvím je tento volební úspěch spojován, se tak stal již čtvrtým předsedou strany. Zde je samozřejmě při interpretaci daného indikátoru vzít v potaz celkovou změnu směřování organizace, která byla z lokální politické strany působící výhradně na komunální úrovni v Praze transformována v aktéra s ambicí angažovat se v celostátní politice. S tím pak úzce souvisí specifická role Víta Bárty, který byl nejen iniciátorem této vnitrostranické reformy, ale jeho působení ve straně je považováno za kontroverzní. Bárta je obecně považován za osobnost fakticky řídící VV mimo její řádně zvolené formální struktury.

Ostatní sledované politické strany lze označit spíše jako depersonalizované. Výsledný počet alternací poté variuje hlavně podle nastavení vnitrostranické procedury pro volbu předsednictva (především frekvence voleb), nebo důsledkem momentální vnitřní organizační nestability, případným volebním propadem atd.

Následující podkapitoly jsou zaměřeny na kvalitativní analýzu dvou vybraných případů, na nichž lze demonstrovat dva velmi specifické vzorce. Pro analýzu byly zvoleny ODS a SZ, jelikož obě vykazují v českých podmínkách vysokou organizační kontinuitu, avšak představují příklady velmi odlišné dynamiky ve změnách stranického vedení. Případ ODS je zvláště důležitý v kontextu chápání a predikce vývoje nových, a často velmi

personalizovaných, politických stran. Právě u ODS se totiž naplno projevila obtížnost nahrazení jejího zakladatele a prvního předsedy Václava Klause. V kontextu dalších organizačních šoků, jako například rozštěpení strany, které vyústilo až v založení konkurenční US, tak může situace ODS přinést lepší pochopení procesu institucionalizace u současných politických stran a hnutí, která se často právě podobnou personalizací taktéž vyznačují.

Druhým vybraným případem je SZ, jejíž vývoj z hlediska alternace ve vedení představuje velmi specifický vzorec, kdy tato strana, přestože takřka po celou dobu svojí existence nevykazovala výraznější volební podporu na celostátní úrovni, dosáhla nejvyššího počtu alternací. Tento případ tedy umožní dobře dokumentovat rozdíl mezi mírou institucionalizace a volebním úspěchem. Na první pohled by se mohlo zdát, že u SZ je výsledný počet alternací spíše indikátorem trvalé vnitřní organizační krize, nicméně v kontextu institucionalizace vnímané jako schopnost objektivního přežití strany, je právě její schopnost zachovat si svoji specifickou identitu i přes závažné ideologické spory mezi jednotlivými stranickými frakcemi interpretována jako indikátor silné depersonalizace organizace jako takové.

Strana zelených

V rámci sledovaného období prodělala nejvyšší počet alternací ve vedení SZ, která oproti poměrně silněji personalizovaným politickým stranám 90. let, prošla již do parlamentních voleb v roce 1996 3 alternacemi ve vedení, tzn. byla řízena 4. předsedou. Příčinnou byla zejména permanentní vnitřní krize. Ta byla praktickým důsledkem problematického vzniku strany, která nebyla dlouhou dobu schopna efektivně spolupracovat s lokálními ekologickými skupinami a aktivisty. SZ se v počátečním období nemohla opírat ani o známější postavy ekologicky smýšlející části předlistopadového disentu, kdy část původních aktivistů angažmá v politických stranách odmítala a část se pokoušela prvky zelené politiky prosazovat v programových platformách jiných politických stran (Jehlička a Kostelecký 1992, 93; Pečínka 2005, 472; Hanley 2011, 125). Programový profil SZ tak byl již od počátku značně odlišný od podobných stran v západní Evropě, přičemž se vymezovala zejména proti jejich levicovým tendencím. Poměrně kladně se naopak SZ stavěla např. k rozvoji jaderné energetiky, která byla preferována jako alternativa pro zmírnění dalekosáhlých ekologických dopadů těžby hnědého uhlí. Zmíněné problémy pak provázela i neschopnost strany generovat stabilní vedení (Perottino 2009, 59).

První předsedové se SZ primárně rekrutovali z řad poslanců zvolených za tuto stranu. Po formálním zakladateli strany Janu Martinu Ječmínkovi byl již v roce 1991 do jejího čela zvolen poslanec Federálního shromáždění Aleš Mucha. Ten však činnost ve straně po rozpuštění Federálního shromáždění ukončil. Jeho nástupcem se stal poslanec České národní rady, později Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky Jaroslav Vlček. Ten však v roce 1995 vstoupil i s částí členské základny do ČSSD. Tento rozkol znamenal pro stranu další organizační napětí a do pozice předsedy byl následně zvolen kontroverzní podnikatel Emil Zeman (Pečínka 2005, 473–74).

Postoj ekologických aktivistů k SZ se začal pozvolna měnit teprve po roce 2000. Uvnitř strany zároveň v tomto období kulminovala organizační krize provázená snížením členské základny až pod 250 členů. Část protagonistů environmentálního hnutí si v tomto kontextu uvědomila příležitost podílet se na budování středové strany, která by byla jistou protiváhou dvou hlavních politických stran té doby, ODS a ČSSD. Zároveň začali postupně považovat za legitimní přímou politickou participaci na bázi politické strany jako prostředek pro dosažení cílů souvisejících s ekologickými tématy (Jehlička, Kostelecký, a Kunštát 2011, 419). Tento trend se ve větší míře projevil zejména před parlamentními volbami 2002, kdy volební aliance Čtyřkoalice¹² upustila od svého původního záměru poskytnout místa na kandidátních listinách zástupcům Hnutí Duha a tzv. Brandýského fóra (Pečínka 2005, 474). To přineslo představitelům těchto organizací, zejména Jakubu Patočkovi a Janu Beránkovi, příležitost k užší spolupráci se SZ. Právě angažmá ekologických aktivistů napojených na občanskou společnost je obecně interpretováno jako významný krok ke znovuoživení upadající strany a znatelnému zvýšení voličské podpory SZ ve volbách 2002, kdy strana dosáhla zisku 2,36 % hlasů. Ačkoliv tedy SZ v těchto volbách nepřekročila 5% uzavírací klauzuli, získala nárok na státní financování své činnosti, což pro ni představovalo důležitý stimul k dalšímu rozvoji (Pečínka 2005, 474; Perottino 2009, 62–63; Hloušek a Kopeček 2010, 97; Jehlička, Kostelecký, a Kunštát 2011, 419).

Další významný obrat v ideologickém směřování SZ byl předznamenán vstupem Martina Bursíka do strany v roce 2004, kdy se Bursík jako zástupce pragmatičtějšího proudu

¹² Volební aliance vznikla na podzim roku 1998 a se skládala ze čtyř politických stran pravého středu, konkrétně KDU-ČSL, US, ODA, DEU. Hlavním motivem pro spolupráci stran byla kritika tzv. opoziční smlouvy mezi ČSSD a ODS, která řešila patovou situaci při sestavování vlády po předčasných volbách 1998. Tato dohoda byla Čtyřkoalicí prezentována jako hrozba pro fungování demokratických institucí v České republice. V roce 2001 došlo v rámci koalice k přímému sloučení stran US a DEU. Před parlamentními volbami v roce 2002 dále Čtyřkoalici opustila ODA. Aliance se tak těchto voleb účastnila pod názvem Koalice ve složení KDU-ČSL a US-DEU (Hloušek a Kopeček 2008, 530).

ekologické politiky dostal do sporu se stávajícím vedením. Vnitrostranické spory vyvrcholily o rok později svoláním mimořádného sjezdu v Pardubicích, kde byl do čela SZ zvolen právě Martin Bursík. Bursík, na rozdíl od předchozího vedení, hájil samostatnou kandidaturu strany v následujících sněmovních volbách. Jeho zvolením se navíc SZ stala více přijatelnou pro okruh městských liberálních voličů na pravém středu (Jehlička, Kostelecký, a Kunštát 2011).

I přes nebývalý volební úspěch a zisk šesti poslaneckých mandátů a čtyř vládních postů v roce 2006 strana zůstala dál vnitřně nestabilní. V patrně nejvyšší míře se vnitrostranické spory projeví na sjezdu strany v Teplicích v roce 2008, kde mělo dojít mimo jiné ke změně stanov vedoucí k posílení pozice stranického vedení (Králíček 2008). Rozpory uvnitř poslaneckého klubu nakonec vedly až k rozpadu koaliční vlády ODS, KDU-ČSL a SZ. Vedle toho se straně nepodařilo udržet si získanou voličskou podporu, a v evropských volbách v roce 2009 získala pouze 2,06 % hlasů. Souběh těchto okolností následně vedl k odstoupení Martina Bursíka z čela strany a jeho nahrazení Ondřejem Liškou, který zastával předsednickou funkci až do roku 2014, a patřil tak k jednomu z nejdéle sloužících předsedů strany.

Přestože se již straně nepodařilo navázat na volební výsledky z roku 2006, SZ se v období po roce 2009 spíše vnitřně stabilizovala jako malá strana působící v rámci pravého středu politického spektra. Jako určitou změnu ideologické pozice strany směrem doleva lze chápat relativně krátké období předsednictví Matěje Stropnického (2016 – 2017). Ani tato změna ve směřování strany však nevedla ke zvýšení volebního potenciálu SZ, a tak byl po rezignaci Stropnického do čela strany opět zvolen zástupce umírněného středopravého proudu, Petr Štěpánek.

Občanská demokratická strana

Pomineme-li SZ jako jistý deviantní případ, z předkládané tabulky je patrné, že období zhruba prvních deseti let po přechodu k demokracii je v českých politických stranách obecně provázáno vyšší mírou personalizace. Tato interpretace do značné míry odpovídá počátečním očekáváním odborníků, kteří se organizací politických stran v kontextu demokratizace střední Evropy zabývali. Podle jejich zjištění se politické strany v těchto nových demokraciích vyznačovaly především silnou pozicí lídra, a zároveň relativně malou snahou o budování silných stranických organizací. Nově vznikající politické strany tak ve značné míře spoléhaly na profesionální organizační aparát spíše než na masovou

členskou základnu s cílem maximalizovat počáteční volební zisky a stabilizovat tak svoji pozici v rámci politického systému (P. Kopecký 1995; Lewis 2000; Szczerbiak 2001).

Za bližší pozornost zde stojí poukázat především na míru personalizace ve vztahu k ideologii analyzovaných politických stran. Jak můžeme vidět, pravicové strany vycházejí z tohoto srovnání spíše jako více personalizované. Ovšem i ve skupině pravicových stran je možné nalézt několik rozdílných směrů vývoje.

ODS zde představuje případ strany, která vznikla po rozštěpení OF jako silně svázaná s osobou jejího prvního předsedy Václava Klause, který opakovaně zastával nejvyšší pozici ve straně od doby jejího vzniku v roce 1991 až do období po parlamentních volbách v roce 2002, kdy došlo k první alternaci na pozici lídra v důsledku poklesu volební podpory. Přes tento fakt se síla jeho pozice ve straně v čase značně proměňovala (Saxonberg 1999, 412). Zatímco do parlamentních voleb v roce 1996 byla Klausova dominantní role ve straně takřka nesporná, oslabení volební podpory a skandály spojené s financováním znamenaly pro jednotu strany zásadní překážku.

Strany původní středo-pravicové koalice získaly ve volbách pouze 99¹³ křesel, a byly tak nuceny sestavit menšinovou vládu. Toto řešení se však záhy ukázalo jako značně nestabilní, a to zejména s ohledem na první výrazný úspěch ČSSD, která se proti ODS velmi silně vymezovala, a zároveň silnému postavení anti-systémových stran KSČM a SPR-RSČ. Vládní nestabilita byla dále umocněna jednak negativními ekonomickými vyhlídkami, jednak i vnitrostranickými skandály s financováním (Novák 1999, 142).

Množící se nejasnosti o zákulisí fungování ODS vedly až k událostem později známým jako tzv. sarajevský atentát. 28. listopadu 1997, během oficiální návštěvy Václava Klause v Sarajevu, uspořádali dva přední členové ODS Jan Ruml a Ivan Pilip tiskovou konferenci, na níž vystoupili s požadavkem na rezignaci Václava Klause na post premiéra a předsedy ODS. Toto veřejné prohlášení dále eskalovalo probíhající vládní krizi a tentýž den opustili koaliční vládu všichni ministři nominovaní za KDU-ČSL. Následující den pak rezignovali také ministři za ODA. Následně 30. listopadu 1997 byl pád vlády završen demisí Václava Klause na post premiéra.

Zatímco Václav Klaus ztratil svoji pozici ve vládě, ukázalo se, že jeho vnitrostranická pozice zůstává nadále velmi silná. V reakci na pád Klausovy vlády byl ještě v prosinci roku 1997 svolán mimořádný kongres ODS, na kterém byl nucen Václav Klaus obhajovat svůj

¹³ Vládní menšinová koalice: ODS – 68 mandátů, KDU-ČSL – 18 mandátů, ODA – 13 mandátů. Opoziční strany: ČSSD – 61 mandátů, KSČM – 22 mandátů, SPR-RSČ – 18 mandátů.

předsednický post proti Janu Rumlovi. Ruml však v předsednické volbě neuspěl, a Václav Klaus si tak svoji pozici udržel. Navíc došlo i k zásadním změnám na postech místopředsedů, kam byli zvoleni loajální Klausově křídlu.

Ani přesvědčivé výsledky kongresu však nevedly k uklidnění vnitrostranických sporů, jelikož obě názorová křídla nedokázala najít shodu na případné podpoře chystané prozatímní úřednické vlády Josefa Tošovského. Zatímco stranické vedení v čele s Václavem Klausem prosazovalo stanovisko tuto vládu nepodpořit, část vnitrostranické opozice naopak usilovala o přímé vládní angažmá. Vzhledem k tomu, že se nakonec rozhodli, i přes negativní stanovisko vedení, nabízená ministerská křesla přijmout¹⁴, došlo následně k jejich vystoupení z ODS a založení US. Směrem dovnitř strany tak s odchodem hlavních kritiků pozice Václava Klause spíše dále posílila.

K první alternaci na pozici předsedy ODS tak došlo teprve v roce 2002, kdy Klause nahradil v čele strany Mirek Topolánek. Stalo se tak v kontextu vypovězení tzv. opoziční smlouvy ze strany nového vedení ČSSD, které se před plánovanými volbami do Poslanecké sněmovny rozhodlo dále nepokračovat v předchozí spolupráci s ODS. ODS pod vedením Václava Klause v těchto volbách skončila, podobně jako ve volbách předcházejících, na druhém místě se ziskem 24,47 % hlasů. To následně vyvolalo vnitrostranickou kritiku vedení, které se proto rozhodlo na blížícím se stranickém kongresu nabídnout svoje funkce k dispozici.

Do pozice vyzyvatele Václava Klause se jako první postavil Evžen Tošenovský, tehdejší hejtman Moravskoslezského kraje. K zásadnímu obratu pak došlo ve chvíli, kdy Václav Klaus oznámil své rozhodnutí na pozici předsedy ODS již dále nekandidovat, což spojil se záměrem kandidovat v příštích prezidentských volbách. ODS tak z pohledu dalšího směřování a její celkové institucionalizace stála před klíčovou volbou, kdy muselo dojít k alternaci ve vedení, která však zajistí kontinuitu fungování strany. Jako klíčové téma debat o vnitřním fungování strany se vyprofilovala především otázka vztahů celostátního vedení a regionálních organizací, které s nově vznikající strukturou krajské samosprávy získaly na důležitosti a politickém vlivu.

K volbě nového předsedy ODS došlo na jejím 13. kongresu, který se konal v prosinci 2002 ve Františkových Lázních. Výše zmiňovaný Evžen Tošenovský ještě před samotným

¹⁴ Konkrétně se jednalo o Jana Černého na postu ministra pro místní rozvoj, Michala Lobkowicze na postu ministra obrany, Ivana Pilipa jako ministra financí a Stanislava Voláka jako ministra práce a sociálních věcí.

kongresem svoji kandidaturu stáhl. O post předsedy se tak ucházelo celkem pět kandidátů, Petr Nečas, Miroslava Němcová, Jiří Novohradský, Mirek Topolánek a Jan Zahradil.

Roli favoritů ve volbě hráli především Petr Nečas a Jan Zahradil. Petr Nečas kandidoval ze silné pozice místopředsedy ODS a stínového ministra obrany. V rámci názorového spektra straníků se řadil spíše k hodnotově konzervativnímu křídlu. Jeho vize dalšího směřování ODS, jak představil ve svém projevu na kongresu, byla taková, že strana má v podstatě dvě alternativy, mezi kterými bude nucena se vědomě rozhodnout.

Jako první variantu formuloval vizi, kdy se ODS zaměří výhradně na svoje kmenové voliče, a stane se tak stranou reprezentující výhradně lépe situované vrstvy obyvatel. V takovém případě by podle něj však strana svými volebními výsledky oscilovala mezi 20 a 25 % hlasů, čímž by se dostala do strategické nevýhody vůči silící konkurenční ČSSD. Jako druhou variantu zmínil cíl budovat nadále ODS jako tzv. lidovou stranu, která bude hledat podporu u co nejširších vrstev obyvatel, přičemž alespoň pro část z nich by se mohla ODS stát alespoň pragmatickou volbou. Pokud by se strana přiklonila k této druhé alternativě, zvýšil by se její voličský potenciál podle Nečase až na jednu třetinu hlasů.

Ačkoliv si sám uvědomoval rizika tohoto přístupu, jakými mohou být například programová nevyhraněnost, riziko příklonu k populistické rétorice nebo přijímání nejrůznějších neideologických a pragmatických řešení politických problémů, preferoval pro budoucí vývoj strany právě tuto variantu. Jeho argumentem byl především úspěch ČSSD, ve kterém viděl riziko stabilizace stranického systému s dlouhodobě vládnoucí predominantní sociálně demokratickou stranou, která by v rámci systému neměla efektivní protiváhu. Jeho cílem tak v podstatě bylo dosažení určitého bipolárního uspořádání českého stranického systému, kde by docházelo k průběžné alternaci na ose levice-pravice (ODS 2002, 41).

Za hlavního konkurenta Petra Nečase byl považován Jan Zahradil, tehdejší stínový ministr zahraničních věcí, jehož názorové pozice vycházely z euroskepticismu v kombinaci s liberálním pohledem na sociální otázky (Hanley 2008, 149). Z hlediska vnitřního fungování strany upozorňoval Zahradil především na nutnost hledání rovnováhy mezi centrálním vedením strany a stále vlivnějšími regionálními a místními organizacemi. Kromě poněkud vágního požadavku na reformu stranických orgánů namísto jejich radikální změny však konkrétní řešení blíže nepředstavil. Z ideologického hlediska pak prosazoval dvě hlavní teze. 1) ODS by měla odmítnout diskurz o snižování významu politických ideologií a trendu konvergence programů všech politických stran ke středu. Naproti tomu by měla nadále stavět na pravicových řešeních opřených o konzistentní

ideologická východiska. 2) ODS a celý politický systém čelí hrozbě přenosu klíčových rozhodovacích pravomocí z úrovně národního státu na instituce Evropské unie. Již v tomto období se Jan Zahradil stavěl velmi negativně k podmínkám vyjednaným v rámci vstupu České republiky do EU. Ačkoliv tedy samotný vstup do EU přímo neodmítal, jeho kritika směřovala především proti snahám o její postupnou federalizaci (ODS 2002, 44–46).

Určitou protiváhu proti dvěma hlavním kandidátům tvořil Mirek Topolánek, který se lišil především svým zázemím v komunální a regionální politice. Na rozdíl od Petra Nečase a Jana Zahradila, kteří své politické angažmá fakticky zahájili již na celostátní úrovni jako poslanci, Mirek Topolánek zastával nejprve jako člen Občanského fóra mezi lety 1990 a 1994 funkci zastupitele městské části Ostrava-Poruba, a následně byl již za ODS v roce 1996 zvolen senátorem za obvod Ostrava-město. V letech 1998 – 2002 pak působil jako předseda senátorského klubu ODS. Oproti dvěma předchozím kandidátům se ve svém projevu snažil vykreslit pozici ODS spíše v pozitivním světle, a to jako stranu s vyrovnaným hospodařením a se stoupajícími volebními preferencemi. Z hlediska programového a ideologického směřování ODS se jasně ohradil proti tomu, že by jedním z hlavních úkolů strany měla být obhajoba transformačních politik 90. let před voliči. Podle Topolánkova názoru je podobná debata sice důležitá, ale nadále by měla být vedena spíše na odborné úrovni, přičemž ve vztahu k voličům by se měla ODS programově posunout (ODS 2002, 48–49).

Jak již bylo naznačeno, principiálně vyšší šance na zvolení byla obecně přisuzována Petru Nečasovi a Janu Zahradilovi. Jejich silnější výchozí pozice byla dána především předcházejícím indikativním hlasováním regionálních organizací vyjadřujících podporu jednotlivým kandidátům. Zatímco ve většině krajských organizací byla podpora pro tři hlavní kandidáty v podstatě vyrovnaná, k zásadnějšímu rozporu v pohledu na další směřování ODS došlo v organizacích pražské a jihomoravské. Pražská organizace výraznou většinou podpořila Jana Zahradila, který získal celkem 51 hlasů, oproti Petru Nečasovi s pouhými sedmi hlasy. V jihomoravské organizaci naopak dosáhl vyšší podpory 54 hlasů Nečas, přičemž Zahradil zde získal hlasy pouhých dvou delegátů.

Jednou z hlavních příčin byla samozřejmě rozdílná ideologická profilace obou kandidátů na ose liberalismus – konzervatismus. Nicméně pro správné pochopení rozhodování delegátů kongresu při volbě nového předsedy je třeba upozornit ještě na další okolnosti, které ve svém důsledku ovlivnily hlasování především pražských delegátů. Do zvláště nevýhodné pozice se již s oznámením své kandidatury dostal především Petr Nečas, který prohlásil, že by v případě svého zvolení navrhoval na pozici prvního místopředsedy strany

tehdejšího pražského primátora Pavla Béma. Ten, ačkoliv zastával důležitou veřejnou funkci, však měl poměrně nízkou podporu v rámci své domovské organizace. Pražská ODS proto chápala tuto předběžnou nominaci velmi negativně, a tak začala formovat hlasovací koalici proti Nečasovi. K dalšímu snížení jeho podpory uvnitř strany přispěly také některé jeho dřívější politické kroky, které byly částí členů nebo stranické elity chápány negativně. Jednalo se především o situaci, kdy mu bylo v roce 1997 při rekonstrukci Klausovy vlády nabídnuto křeslo ministra vnitra. Nečas sice nejprve nabídku přijal, avšak záhy své rozhodnutí změnil (Novinky.cz 2019). Dále mu bylo některými delegáty vyčítáno rozhodnutí, kdy se Petr Nečas před komunálními volbami v roce 2002 postavil na zasedání Výkonné rady strany proti schválení kandidátní listiny pražské organizace.

Jak se ukázalo v průběhu kongresu, poměrně polarizovaný postoj delegátů k oběma hlavním kandidátům nahrával právě Mirku Topolánkovi, který v této konstelaci sehrál úlohu kompromisního kandidáta přijatelného i pro značnou část pražských delegátů. Samotná volba předsedy strany proběhla ve dvou kolech. V prvním kole se na prvních dvou pozicích umístili Nečas a Topolánek. Třetí místo velmi těsným rozdílem čtyř hlasů obsadil Zahradil, který tak do druhého kola nepostoupil. Na základě tohoto výsledku se pražská organizace přiklonila k variantě podpory Mirka Topolánka výměnou za hlasy pro jimi preferovaného kandidáta Jana Zahradila, který se rozhodl ucházet o křeslo prvního místopředsedy (Pečinka 2003).

Mirek Topolánek následně zastával funkci předsedy až do roku 2010, kdy byl nucen z předsednického postu odstoupit kvůli nevhodným výrokům na adresu homosexuální komunity, církve nebo voličů opoziční ČSSD, které pronesl v průběhu neformálního interview pro časopis LUI (iDNES.cz 2010). Mezi nejvíce kritizované pasáže rozhovoru patřily především výroky o homosexuální orientaci tehdejšího mistra dopravy v úřednické vládě Jana Fischera, a dále pak antisemitské výroky na adresu samotného premiéra.

Zevnitř ODS se patrně nejvýrazněji proti Topolánkovým výrokům ohradil tehdejší předseda Senátu Přemysl Sobotka, který jej vyzval ke vzdání se kandidatury v nadcházejících volbách do Poslanecké sněmovny a zvážení dalšího působení ve vedení ODS. Toto vystoupení bylo považováno za poměrně překvapivé vzhledem k tomu, že Přemysl Sobotka byl do té doby považován za jednoho z nejvýznamnějších Topolánkových spojenců ve straně. Z výrazných osobností strany se ke kritice připojila také Miroslava Němcová. Do jisté míry symbolickým se stalo vystoupení Jana Fischera mladšího, syna premiéra, z ODS, které vedení strany oznámil formou otevřeného dopisu (Aktuálně.cz 2010). Topolánka se naopak zastali např. Pavel Bém i Gustav Slamečka, který

byl obsahem interview přímo dotčen (Česká televize 2010). V situaci před volbami se ODS nejprve rozhodla pro změnu volebního lídra, kterým se nově stal Petr Nečas. O několik dní později pak Mirek Topolánek v reakci na výsledek jednání výkonné rady ODS rezignoval také na funkci předsedy strany. Také tuto pozici obsadil Petr Nečas, který byl nejprve pověřen řízením strany, přičemž byl ve funkci potvrzen na volebním kongresu, který se konal těsně po volbách do Poslanecké sněmovny.

Přestože ve volbách 2010 ODS obsadila druhé místo za ČSSD, stala se nejsilnější stranou v nově vzniklé vládní koalici středopravicových stran, kdy se spojila novými uskupeními TOP 09 a VV. Zformovaná vládní koalice se záhy ukázala jako poměrně nestabilní, což bylo dáno především vnitrostranickými skandály VV (viz Hloušek 2012; Stauber 2015), které vyústily až v rozpad strany, kdy část bývalých politiků VV loajálních vládě založila novou politickou stranu LIDEM. Ačkoliv tedy došlo ke krátkodobému uklidnění situace, k definitivnímu pádu vlády došlo již v červnu 2013.

Pád vlády byl výsledkem tzv. kauzy Nagyová, kdy policisté z Útvaru pro odhalování organizovaného zločinu pro podezření z korupce a zneužití pravomoci úřední osoby zadrželi několik významných politiků a úředníků primárně spojovaných s ODS. Jednou z hlavních postav kauzy byl právě Petr Nečas, který byl policií podezírán z úplatkářství, jelikož měl v roce 2012 třem členům poslaneckého klubu ODS Ivanu Fuksovi, Petru Tluchořovi a Marku Šnajdrovi¹⁵ nabízet posty ve státních firmách výměnou za to, že složí své poslanecké mandáty, čímž umožní přijetí vládního daňového balíčku. V reakci na tato obvinění se Petr Nečas vzdal postu předsedy strany a rezignoval též na funkci předsedy vlády. Řízením strany byl proto až do uspořádání volebního kongresu pověřen Martin Kuba, tehdejší první místopředseda strany a vlivný představitel jihočeské regionální organizace ODS.

V důsledku skandálů a omezené schopnosti strany do předčasných voleb v roce 2013 vygenerovat Nečasova nástupce došlo k výraznému volebnímu propadu, kdy ODS obdržela pouze 7,72 % hlasů a 16 poslanců, tedy nejméně ve své dosavadní historii.

Nové vedení bylo řádně zvoleno teprve na počátku roku 2014 na 24. kongresu ODS v Olomouci. Výsledkem volebního kongresu měla být především výraznější obměna na pozici předsedy strany, čímž by ODS dala najevo snahu v hlubší vnitřní proměnu. Pro volbu předsedy proto bylo charakteristické to, že se jí z dosavadních špiček strany zúčastnila pouze Miroslava Němcová, poslankyně a někdejší první místopředsedkyně

¹⁵ Všichni tři bývalí poslanci byli zadrženi při výše zmíněné policejní akci.

ODS. Trojici kandidátů pak doplnili Edvard Kožušník a Petr Fiala, profesor politologie a v letech 2004 – 2011 rektor Masarykovy univerzity v Brně. Ten byl nakonec zvolen novým předsedou strany, a to výraznou většinou, kdy byl schopen získat 437 hlasů delegátů oproti Miroslavě Němcové se 66 hlasy a Edvardu Kožušníkovi, který obdržel pouze 32 hlasů. Z hlediska vnitřní institucionalizace strany je bezpochyby zajímavostí, že Petr Fiala se stal členem ODS poměrně krátce před samotným kongresem, konkrétně se tak stalo teprve dne 7. listopadu 2013 (ODS 2019).

Podobná situace je u stran s relativně početnou členskou základnou a delší tradicí relativně málo častá. Mohlo by se proto zdát, že z hlediska institucionalizace strany jako takové se jedná o poměrně zásadní zlom značící spíše klesající trend. Taková interpretace by však byla výrazně zjednodušující. Jakkoliv se může zdát, že Petr Fiala přichází do strany jako vnější aktér, je důležité mít na paměti, že jeho sbližování s ODS probíhalo již poměrně dlouhou dobu před jeho zvolením. Připomeňme, že působil jako nestraník nominovaný ODS na pozici ministra školství ve vládě Petra Nečase a ve sněmovních volbách 2013 následně figuroval jako lídr kandidátky ODS v Jihomoravském kraji. V těchto volbách byl zvolen poslancem a v listopadu 2013 se dokonce stal jedním z místopředsedů poslaneckého klubu ODS. V mediálních vyjádření Fiala také často deklaroval svoji konzervativní hodnotovou orientaci a dlouhodobou spolupráci s ODS na odborné úrovni (viz Kašpar 2013).

Dalším faktorem je pak nutnost vnímat změnu vedení ODS jako celku, kdy širší se předsednictvo rekrutovalo z okruhu dlouholetých členů strany a samotná volba se vyznačovala výrazně vyšší mírou soutěživosti, než tomu bylo u volby předsedy. Prvním místopředsedou tak byl zvolen europoslanec Jan Zahradil, který ve volbě zvítězil proti bývalému ministru spravedlnosti Jiřímu Pospíšilovi. Pospíšil následně nebyl zvolen ani do funkce řadového místopředsedy, což krátce po kongresu vyústilo v jeho vystoupení ze strany v důsledku vnímané ztráty důvěry v jeho osobu. Na čtyři pozice řadových místopředsedů byli nakonec zvoleni Evžen Tošenovský, Martin Kupka, Miloš Vystrčil a Martin Novotný, tedy ve všech případech dlouholetí členové strany.

Shrnutí

Předcházející podkapitola se detailněji věnovala možnostem interpretace kontextu alternace stranického vedení, jelikož je to právě úspěšná depersonalizace strany, jinými slovy její schopnost přežít případného odchodu „otců zakladatelů“, která je jedním

z nejpodstatnějších rysů institucionalizace jakékoliv organizace, nejen politických stran. Jak bylo ukázáno, opakovaná alternace na postu předsedy strany má pozitivní efekt na její dlouhodobé přežití v případě vnitřních nebo vnějších organizačních šoků. Poněkud výhodnější výchozí pozici mají v tomto ohledu strany s organizační kontinuitou přesahující přechod k demokracii v roce 1989, případně strany obnovené, u nichž ke zpětnému nárůstu personalizace zpravidla nedochází.

Svého druhu lze pak za podobný organizační šok považovat i samotnou alternaci, a to především v případě politických stran, které vznikají, případně jsou nově definovány, jako silně personalizované. Jako velmi specifický případ pro interpretaci dané proměnné lze v českém kontextu vnímat stranu VV, která formálně vykazovala poměrně dlouhou organizační kontinuitu společně s několikanásobnou změnou ve funkci předsedy strany. Pokud bychom se tedy zaměřili na interpretaci tohoto indikátoru, bez dalšího kontextu, poměrně chybně bychom stranu zařadili mezi institucionalizované. Právě proto je v rámci analýzy důležité sledovat, zda s konkrétní změnou vedení nedošlo k zásadní změně cílů organizace, a tím k jejímu celkovému vnitřnímu přeformulování, jako tomu bylo právě v případě VV. To je také důležitým argumentem pro analýzu institucionalizace jako multidimenzionálního konceptu, kdy jeho jednotlivé složky jsou vzájemně provázané, nicméně žádná z nich není pro operacionalizaci využitelná samostatně.

Z hlediska porozumění způsobu, jak strana může překonat poměrně silnou míru personalizace, byla zpracována případová studie ODS. Klíčová zde byla především situace při výběru možných nástupců Václava Klause, kdy byl novým předsedou poměrně nečekaně zvolen Mirek Topolánek, který v danou chvíli představoval pro soupeřící křídla uvnitř strany spíše kompromisního kandidáta. Společně s rostoucími volebními preferencemi strany tak nedocházelo k dalším rozkolům uvnitř strany.

Velmi zajímavým aspektem ve vývoji ODS je pak bezesporu volba Petra Fialy předsedou strany, ačkoliv se stal jejím členem teprve velmi krátce před samotným volebním kongresem. To by mohlo být na první pohled chybně interpretováno jako zřejmý pokles institucionalizace. V tomto případě je tomu spíše naopak. Z mediálních vyjádření Petra Fialy před volbou bylo patrné, že se dlouhodobě hlásí k hodnotám strany a jeho deklarovaným cílem bylo právě nabídnout svoji odbornost, a tak přispět k překonání tehdejší vnitrostranické krize, která se promítala i do výrazného poklesu volebních výsledků. Zároveň se zbývající členové nového vedení strany rekrutovali z původní členské základny. V tomto smyslu tak nedošlo k „převzetí“ strany konkrétní externí skupinou se specifickými zájmy, jako tomu bylo např. u VV.

Samozřejmě je opět důležité poukázat na fakt, že samotná depersonalizace určité politické strany nemá přímý vliv na její volební úspěch. To bylo detailně ukázáno na případové studii SZ představující dlouhodobě volebně marginální politickou stranu, která byla schopna získat zastoupení v dolní komoře pouze v jednom volebním období. Přesto se z hlediska organizačního přežití jedná o jednu z nejtrvalejších stran v ČR, která za dobu své existence čelila nejen zmíněným volebním neúspěchům, ale i mnoha změnám v rámci ideologického směřování, a tím i četným personálním změnám v rámci struktury členské základny. Lze tedy poměrně spolehlivě argumentovat, že její přežití není systematicky vázáno na konkrétní skupinu členů, ale strana přetrvává právě v důsledku silné vnitřní institucionalizace¹⁶.

6.2.2. Soudržnost poslaneckého klubu

Druhým indikátorem sledujícím vnitřní dimenzi institucionalizace politických stran je míra soudržnosti poslaneckých klubů¹⁷. Základním předpokladem zde je, že v silněji institucionalizovaných politických stranách jsou poslanecké kluby více soudržné, jelikož poslanci vykazují vyšší míru sounáležitosti s politickou stranou jako tokovou namísto prosazování svých partikulárních zájmů. Samotné měření tohoto jevu není přímočaré a v odborné literatuře je možné setkat se s několika základními přístupy ke kvantifikaci. Jako indikátor míry institucionalizace se jako nejvhodnější jeví procentuální podíl poslanců, kteří v průběhu volebního období opustili poslanecký klub strany, za kterou byli zvoleni. Hlavním argumentem pro primární využití tohoto indikátoru je, že ostatní měřítka přesně zachycují míru celkové názorové koheze v rámci klubu, tedy i možnost existence různých názorových proudů ve straně. Tento jev však sám o sobě nemusí znamenat pokles nebo nárůst institucionalizace. Z pohledu konceptu institucionalizace je klíčové zaměřit se na celkovou loajalitu poslanců vůči straně a schopnost nebo ochotu případné stranické rozpory překonat. Z hlediska vzorců institucionalizace je pochopení koheze v rámci hlasování poslaneckých klubů důležitý pomocný indikátor. Zvláště pokročilé metody založené na tzv. prostorové analýze hlasování jsou schopny velmi dobře identifikovat jak názorové frakce, tak i rozpady poslaneckých klubů, a jasně identifikovat klíčové aktéry. To je pak zvláště důležité pro kvalitativní popis dynamiky vnitřního fungování jednotlivých klubů v průběhu času.

¹⁶ Velmi podobný jev, kdy dochází k relativně silné vnitřní institucionalizaci v kombinaci s nízkými volebními výsledky, můžeme pozorovat také u Strany zelených v Polsku (Kwiatkowska 2019)

¹⁷ Blíže k úpravě fungování poslaneckých klubů v České republice viz Kuta (2017)

Většina přístupů ke kvantifikaci stranické koheze je založena analýze dat o hlasování. První skupinu metod aplikovaných v rámci těchto analýz tvoří indexy soudržnosti. Patrně nejznámějším je v tomto ohledu index shody, který navrhl již na počátku 20. století Stuart A. Rice (1928). Tento index je dán absolutním rozdílem mezi počty hlasů zákonodárců pro a proti návrhu děleno součtem všech hlasů. I přes jeho jednoduchost a snadnou interpretovatelnost je využití tohoto indexu v českém prostředí problematické. Důvodem je především přítomnost třetí možnosti hlasování, tedy „zdržel se“. Přímá aplikace tohoto postupu bez dalších úprav by tak vedla ke značnému zkreslení výsledků. Alternativu vhodnou pro použití v tomto legislativním nastavení navrhli Hix, Noury a Roland (2005). Jejich index bere v potaz všechny tři možné varianty a nabývá hodnot v intervalu od 1, pokud poslanecký klub hlasuje absolutně jednotně, do 0, kdy jsou hlasy zákonodárců rozděleny mezi dvě nebo tři alternativy. Hodnota indexu je dána vzorcem:

$$AI_i = \frac{\max\{Y_i, N_i, A_i\} - \frac{1}{2}[(Y_i + N_i + A_i) - \max\{Y_i, N_i, A_i\}]}{(Y_i + N_i + A_i)}$$

Zdroj (Hix, Noury, a Roland 2005, 215)

Kde Y_i je počet hlasů pro návrh, N_i počet hlasů proti návrhu a A_i počet poslanců, kteří se zdrželi hlasování. Hodnota indexu je vypočítána zvláště pro každé hlasování v rámci zvoleného časového období. Jednotlivé výsledky jsou následně zprůměrovány. Samotný index shody poskytuje základní přehled o soudržnosti poslaneckých klubů. Jeho hlavní výhodou je to, že je možné jej využít pro srovnání politických stran mezi sebou nebo z hlediska jejich vývoje v čase. Nevýhodou naopak zůstává fakt, že se jedná o hodnotu agregovanou na úroveň celé strany, a tedy jeho prostřednictvím můžeme jen obtížně identifikovat příčiny případných rozporů, nebo identifikovat konkrétní názorové frakce. Řešení tohoto problému nabízí přístupy založené na prostorové analýze hlasování (viz Carroll et al. 2009; Clinton, Jackman, a Rivers 2004; Hájek 2017; 2018; Hix a Noury 2016; Lacina a Lyons 2009). Tyto metody pomocí pokročilého statistického modelování dokáží na základě podobnosti nebo rozdílnosti jejich hlasování vzájemně zařadit jednotlivé poslance do dvoudimenzionálního prostoru. Pomocí grafického zobrazení je poté možno vymezit a dále analyzovat potenciální názorové frakce ve straně nebo případy poslanců, kteří poslanecký klub později opustili.

Pro podrobnější analýzu hlasování poslaneckých klubů bude konkrétně využita metoda IDEAL, která byla vyvinuta na konci 90. let 20. století. Tento přístup je založen na principu bayesovské statistiky¹⁸, přesněji na využití algoritmu, který prostřednictvím MCMC¹⁹ odhadne ideální pozici každého zákonodárce na základě výstupů jeho hlasování. Pomocí tohoto postupu pak lze pozici zákonodárců kvantifikovat a zobrazit v jedno nebo vícedimenzionálním prostoru. Metoda IDEAL je v současné politické vědě, zvláště v okruhu legislativních studií považována za standard (Carroll et al. 2009, 558). Pro analýzu bude využita implementace algoritmu IDEAL v balíku „pscl: Political Science Computational Laboratory“ (Jackman et al. 2017) určeného pro statistický software R. Přestože je tato metoda používána v rámci předkládané analýzy jako doplněk pro interpretaci základního indikátoru míry opuštění poslaneckého klubu, její aplikace je zvláště vhodná pro kvalitativní analýzu jednání poslanců vyjadřujících určitá disentanční stanoviska vůči svým poslaneckým klubům. Následující podkapitoly jsou tedy strukturovány tak, že v každém z analyzovaných volebních období jsou představeny hlavní kauzy, které dané poslance vedly k rezignaci na poslanecký mandát nebo opuštění původního poslaneckého klubu. Pro větší přehlednost jsou tyto podkapitoly doplněny o vizualizaci zařazení poslanců ve dvoudimenzionálním prostoru na základě příbuznosti jejich hlasování. Tato vizualizace je vytvořena právě metodou IDEAL. Do výpočtů jsou zahrnuta všechna hlasování, která v daném volebním v Poslanecké sněmovně proběhla. Dimenze v grafu je nutné chápat jako latentní, tedy vznikající empiricky čistě na základě pozorovaných dat. Jejich interpretace se může tedy napříč jednotlivými volebními obdobími lišit. Nicméně pro české realie platí, že můžeme poměrně jasně identifikovat jednak osu vláda proti opozici, a jednak osu systémových stran proti jejich principiální opozici. Pro analýzu institucionalizace politických stran je však důležitější sledovat odlehle hodnoty uvnitř jednotlivých stran, které dynamicky zobrazují změnu pozice daného disentančního poslance v průběhu volebního období.

¹⁸ Bayesovská statistika je založena na principu podmíněné pravděpodobnosti, přičemž pracuje s hypotézou, že podmíněná pravděpodobnost určitého jevu souvisí s opačnou podmíněnou pravděpodobností. Pomocí tohoto předpokladu lze prostřednictvím získání doplňujících informací zpřesňovat soudy o pravděpodobnosti konkrétní hypotézy.

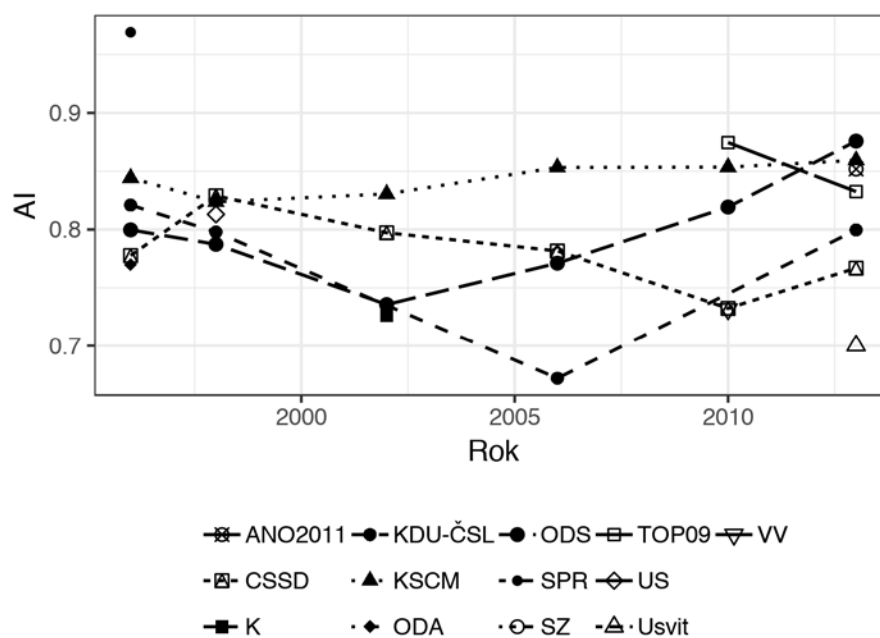
¹⁹ Markov chain Monte Carlo je skupina počítačových algoritmů, které prostřednictvím náhodného vzorkování umožňují charakterizovat konkrétní distribuci dat bez předchozí znalosti všech jejich matematických charakteristik. Z tohoto důvodu se často využívá v bayesovské statistice (van Ravenzwaaij, Cassey, a Brown 2018).

Tabulka 7: Míra opuštění poslaneckého klubu (%)

Strana	1996	1998	2002	2006	2010	2013
ANO	NA	NA	NA	NA	NA	2,13
ČSSD	4,92	0	0	6,76	5,36	0
KDU- ČSL	0	0	0	30,77	NA	0
KSČM	0	0	0	0	0	0
ODA	7,69	NA	NA	NA	NA	NA
ODS	47,06	0	1,72	3,70	9,43	6,25
SPR-RSČ	0	NA	NA	NA	NA	NA
SZ	NA	NA	NA	33,33	NA	NA
TOP 09	NA	NA	NA	NA	0	3,58
US	NA	10,53	7,69	NA	NA	NA
ÚSVIT	NA	NA	NA	NA	NA	50
VV	NA	NA	NA	NA	54,17	NA

Zdroj: Vlastní zpracování, data: (PSP ČR 2019)

Obrázek 13: Vývoj hodnoty indexu shody hlasování na úrovni poslaneckých klubů

Zdroj: Vlastní zpracování, data: (PSP ČR 2019)

Obrázek 13 shrnuje vývoj koheze poslaneckých klubů politických stran v průběhu času na základě indikátoru index shody. Jak můžeme vidět, v 90. letech vykazovala většina politických stran podobnou, relativně vysokou, míru shody hlasování. Jako odlehlý případ lze chápat hlasování poslaneckého klubu SPR-RSČ, které se vyznačuje vůbec nejvyšší hodnotou indexu (0,97) za celé sledované období. To značí téměř absolutní shodu hlasování, která je u ostatních politických stran prakticky nedosažitelná. Vzhledem k dlouhodobému srovnání zde není možné argumentovat velikostí poslaneckého klubu, ani krajně pravicovou ideologií strany. Podobná hodnota spíše ukazuje na výrazně direktivní vedení parlamentní reprezentace z pozice předsedy strany Miroslava Sládka. Naopak nejnižší hodnota indexu (0,67) byla dosažena KDU-ČSL ve volebním období 2006-2010, tedy v období, kdy se od stranického klubu oddělila skupina poslanců v čele s Miroslavem Kalouskem, a následně došlo k založení TOP 09. Podobně nízkou hodnotu indexu vykazalo také hnutí ÚSVIT, jehož poslanecký klub prošel poměrně rychlou desintegrací.

Na základě těchto empirických zjištění lze dojít k závěru, že index shody je vhodným nástrojem pro deskriptivní analýzu vnitřního fungování poslaneckých klubů, jelikož dokáže věrně zachytit jak možné nedemokratické praktiky vzhledem k problematice volného mandátu poslance, tak rozpory u politických stran, které čelí možné desintegraci. Z hlediska institucionalizace politických stran je klíčové interpretovat zejména nízké hodnoty indexu. Jak bychom předpokládali, u poslanců politických stran považovaných za silně institucionalizované bychom měli, i v případě opuštění poslaneckého klubu, pozorovat alespoň základní ideologickou shodu. Následující část je proto zaměřena na interpretaci hlasování jednotlivých poslanců. Tato analýza by měla umožnit lepší odlišení spíše názorových sporů vedených v rámci stranické ideologie nebo v rovině odlišných pohledů na praktické plnění konkrétních programových bodů od naopak čistě strategického chování určitých poslanců, které by mohlo být interpretováno jako projev klesající míry institucionalizace.

Detailnější pohled na kohezi stranických klubů nabízí prostorová analýza hlasování poslaneckých klubů v jednotlivých volebních obdobích. Následující grafy je možné interpretovat na dvou úrovních. První úroveň je rovina vztahů jednotlivých aktérů ve stranickém systému. Na této úrovni vizualizace ukazuje míru soutěže nebo spolupráce mezi politickými stranami. Zpravidla tak lze zřetelně identifikovat strany vládní koalice a strany opoziční. Přítomnost druhé dimenze navíc umožňuje dále zkoumat tyto vztahy

s ohledem na případnou přítomnost další úrovně soutěže, např. existenci anti-systémové opozice.

Druhou úrovní analýzy je rovina politických stran. Zde je nutné interpretovat především případy poslanců, kteří se v průběhu výkonu mandátu výrazně odchylovali od hlasování jejich poslaneckých klubů. Přítomnost vyššího počtu těchto poslanců pak indikuje nízkou míru institucionalizace vzhledem k tomu, že podobné posuny často vznikají jako důsledek stranického štěpení, nebo jej předznamenávají. Na druhou stranu, nelze argumentovat tak, že by samotná přítomnost názorových frakcí sama o sobě znamenala nižší míru institucionalizace. Takovéto frakce, pokud se objevují, by však měly být napříč volebními obdobími relativně stabilní a vnitřně koherentní.

V následujících podkapitolách bude analyzována koheze poslaneckých klubů v rámci jednotlivých volebních období, přičemž hlavní důraz bude kladen na identifikaci situací a chování konkrétních poslanců, které mělo zásadnější implikace pro míru institucionalizace zkoumaných politických stran. Obecně z výsledků provedených analýz vyplývá, že v českých politických stranách, respektive v jejich poslaneckých klubech, nejsou z dlouhodobého hlediska přítomné koherentní ideologické frakce. Pokud se tedy objeví vzorec výrazně odlišného chování v rámci hlasování poslaneckého klubu, téměř vždy se jedná o znak rozkolu uvnitř strany nebo přímou reakci na konkrétní politickou událost (srov. Tabulka 7). Tedy se v podstatě ve všech případech jedná o indikátor interpretovatelný ve vztahu k institucionalizaci negativně.

1996–1998

Volební období 1996–1998 představuje z hlediska fungování českého stranického systému poněkud netypickou situaci, a to přítomnost dvou stran vyznačujících se absencí koaličního potenciálu, tedy KSČM a SPR-RSČ. U těchto dvou stran navíc zřetelně pozorujeme jejich kompaktnost, a především v případě SPR-RSČ také principiálně zcela odlišnou pozici ve srovnání se stranami systémovými. U koaličních stran (ODS, KDU-ČSL a ODA) můžeme, i přes pozdější problémy a rozpad Klausovy vlády, zcela jasně pozorovat spolupráci při jednotlivých hlasováních. I přes tento vysoký stupeň koordinace je patrná mírně odlišná pozice KDU-ČSL, jejíž poslanci se systematicky častěji odchylovali od vládní pozice. Jako jednu z hlavních příčin lze identifikovat postupnou změnu ideologické profilace strany směrem ke středu (Šanc 2006, 634–35). U stran opozičních podobnou koordinaci nenacházíme. Z hlediska ideologické polarizace zde nehrálo roli

pouze relativně silné štěpení na ose levice-pravice, ale i výrazná vnitřní soudržnost anti-systémových aktérů.

Z pohledu vnitrostranické koheze je třeba zaměřit se v tomto období na situaci ve dvou voličsky nejúspěšnějších stranách, tedy ODS a ČSSD. Jak již bylo řečeno, druhá Klausova vláda byla sestavena jako menšinová. Celkově se opírala o podporu 98 poslanců, přičemž získání důvěry umožnil odchod poslanců ČSSD ze sálu, a tedy snížení potřebného kvora při hlasování. Zbývající dvě opoziční strany, KSČM a SPR-RSČ, hlasovaly proti vyslovení důvěry vládě. Z tohoto důvodu byla schopnost vládních stran vyjednávat s opozicí zcela klíčová. V podstatě jediným možným partnerem, u něhož bylo možné hledat podporu v případě vládní krize, byla v tomto období právě ČSSD.

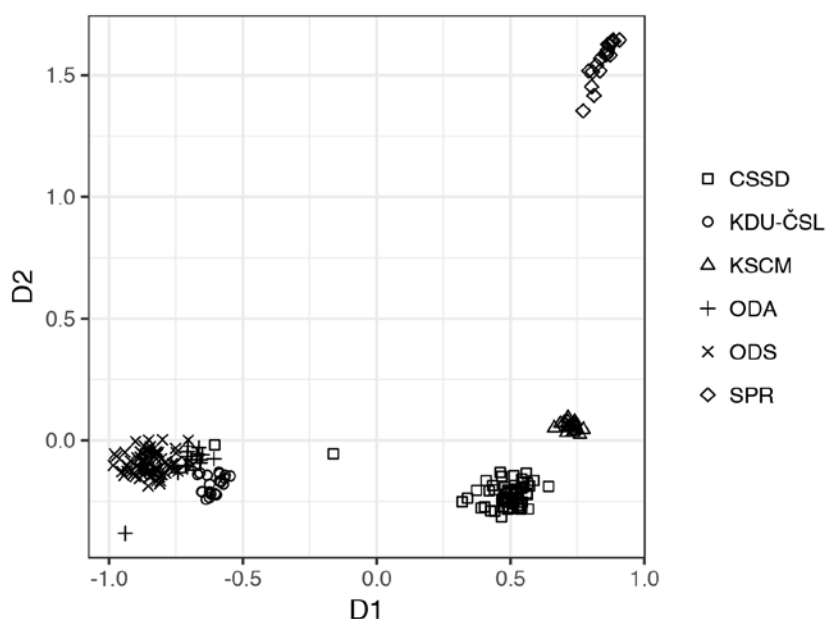
Tato patová situace se projevila již v závěru roku 1996 v průběhu projednávání návrhu zákona o státním rozpočtu pro následující rok. Stanovisko poslaneckého klubu ČSSD bylo ke zmíněnému návrhu negativní. Přesto však čtyři opoziční poslanci hlasovali pro návrh. I přes odpor stranického vedení v dalším čtení svoji podporu rozpočtu zachovali dva poslanci ČSSD, a to Jozef Wagner a Tomáš Teplík. V návaznosti na tento krok byli oba poslanci vyloučeni ze strany. Jozef Wagner v dolní komoře dále působil jako nezařazený poslanec, kdy se jeho podpora střídavě přikláněla k vládním a opozičním návrhům. Poslanec Teplík naproti tomu vstoupil přímo do poslaneckého klubu ODS, kde, jak je patrné z grafu (viz Obrázek 14), hlasoval poměrně konformně se sněmovními reprezentanty této strany. Z hlediska procesu institucionalizace je tedy možné tvrdit, že minimálně část členů poslaneckého klubu ČSSD byla v daném volebním období ochotna radikálně změnit svoji názorovou pozici vůči politice stranického vedení, což může indikovat poměrně nízkou míru koheze ve vztahu k budování stranické identity a internalizaci jejího hodnotového směřování.

Dalším důležitým momentem pak byl rozpad poslaneckého klubu ODS a vznik politické strany US, ke kterému došlo v důsledku skandálu ohledně financování volebních kampaní (viz výše). Přestože do nově vzniknuvšího poslaneckého klubu US přešlo 31 zákonodárců²⁰, je možné pozorovat pouze velmi malý vliv těchto událostí na vnitřní organizaci ODS. To je dáno především tím, že pro značnou část straníků byl stále Václav Klaus vnímán jako nenahraditelný, přičemž jej byli ochotni aktivně podpořit při volbě předsedy, kdy svůj post navzdory závažným obviněním obhájil. Dále je také patrné, že, minimálně z počátku, primární motivací zakladatelů US nebylo založit stranu s výrazně

²⁰ Počet poslanců ODS se tak snížil na 37.

odlišným ideologickým profilem, ale naopak jasné vymezení se proti instrumentálním aspektům politické praxe uvnitř ODS. Cílem tak fakticky bylo ustavit novou silnou stranu ve středopravicové části politického spektra, která by nebyla zatížená politickými skandály, a v delší perspektivě by také byla schopna nahradit ODS. Do značné míry tak v době svého vzniku US naplňovala znaky konceptu tzv. očišťovatelských stran (viz Lucardie 2000; Sikk 2011).

Obrázek 14: Prostorový model hlasování poslanců PSP ČR ve volebním období 1996-1998

Zdroj: Vlastní zpracování, data: (PSP ČR 2019)

1998–2002

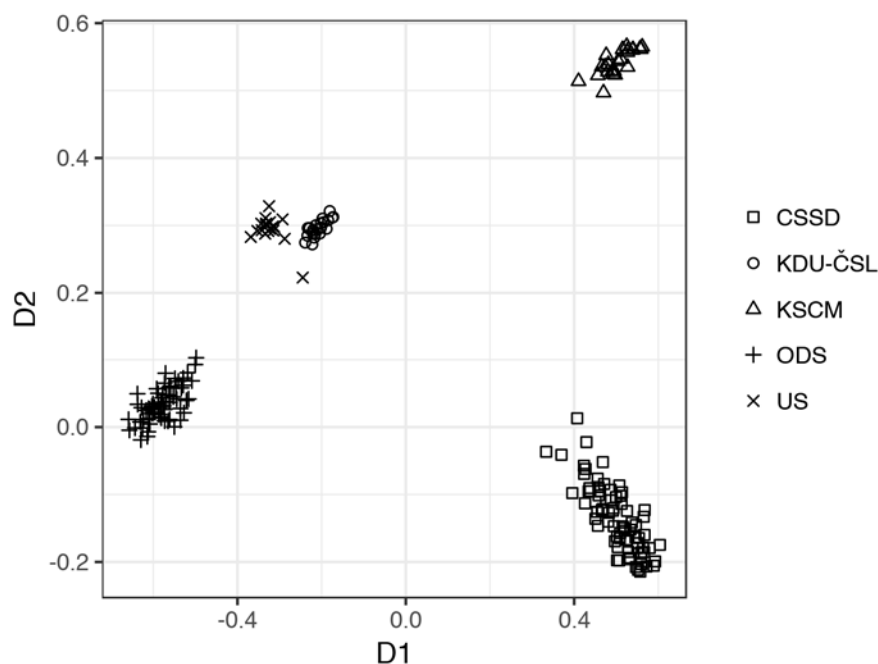
Po předčasných volbách v roce 1998 došlo v českém stranickém systému k několika změnám. V první řadě parlamentní zastoupení nezískala SPR-RSČ, čímž se ze stranického systému na dlouhou dobu ztrácí zástupce krajně pravicových politických stran. Zastoupení v Poslanecké sněmovně ztratila také pravicově konzervativní ODA. Její pozici ve stranickém systému tak do jisté míry mohla nahradit US. US, vzniklá odštěpením od ODS, dokázala uspět ve volbách, a tedy si zachovala přítomnost v dolní komoře parlamentu. Přesto se však nenaplnily předchozí prognózy a nejsilnější stranou na pravici zůstala ODS s 63 mandáty, zatímco US obsadila pouze 19 křesel. Do určité míry tak získala pozici menší politické strany pro spíše liberální voliče na pravém středu, která by společně s KDU-ČSL hrála logickou roli koaličního partnera ODS. Vzhledem k osobní nevráživosti

mezi vedoucími představiteli obou subjektů však k sestavení podobné koalice dojít nemohlo. Podobně odmítavě se US stavěla také k nabídce koaliční spolupráce ze strany ČSSD.

Tato patová situace nakonec vyústila k sestavení menšinové vlády ČSSD podporované ODS na základě „Smlouvy o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice“. Tzv. Opoziční smlouva měla za cíl posílit majoritní prvky politického systému, a zvýšit tak efektivitu vládnutí, kterou obě velké strany považovaly za velmi omezenou. Klíčovým prvkem tohoto procesu měla být především reforma volebního systému pro volby do Poslanecké sněmovny (Kostelecký 2000; Kopeček 2012; 2013a; 2013b; 2015; Lebeda 2003; Novák, Lebeda, a Taagepera 2005; Lebeda 2016).

Jak se ukázalo, tato spolupráce, která, ačkoliv se zakládala na menšinové vládě ČSSD, se opírala o výraznou sněmovní většinu dvou nejsilnějších politických stran, měla pozitivní efekt na kohezi jednotlivých poslaneckých klubů (viz Tabulka 7 a Obrázek 15). Jako nejméně stabilní vzhledem k indikátoru počtu poslanců, kteří opustili svůj původní poslanecký klub, lze označit klub US. Tento klub v průběhu volebního období opustili celkem dva z jeho členů, kteří se následně stali nezařazenými, a to poslankyně Marie Machatá a poslanec Vladimír Paulík. Marie Machatá zdůvodnila svoje vystoupení z poslaneckého klubu i strany samotné zejména nespokojeností s nízkou úrovní spolupráce mezi US a dalšími pravicovými stranami včetně ODS (Pravec 1999). V roce 2001 byl pak z US vyloučen poslanec Vladimír Paulík, tehdejší předseda regionální stranické organizace na Blanensku. Důvodem měla být údajná manipulace se členskou základnou. Ta spočívala hlavně v systematickém rekrutování nových členů do této stranické organizace. Jejich prostřednictvím následně měla být manipulována jednotlivá hlasování (Tabery 2001). Oba tito bývalí členové US se po svém odchodu rozhodli vstoupit do České strany národně sociální, čímž jí na krátkou dobu zajistili parlamentní zastoupení.

Obrázek 15: Prostorový model hlasování poslanců PSP ČR ve volebním období 1998-2002

Zdroj: Vlastní zpracování, data: (PSP ČR 2019)

2002–2006

I přes částečnou modifikaci volebního zákona v neprospěch menších politických stran, došlo pro volby v roce 2002 k integraci do té doby opozičních stran pravého středu. Pod názvem Koalice tak dosáhly sněmovního zastoupení KDU-ČSL a US-DEU. Zde je nutné podotknout, že obě politické strany po volbách využily možnosti utvořit vlastní poslanecký klub. V tomto smyslu již tedy hlubší integrace těchto stran dále neprobíhala.

Jako nejméně stabilní se projevil poslanecký klub US-DEU, a to hned ze dvou vzájemně provázaných důvodů. Tím prvním bylo, že minimální počet poslanců pro založení klubu byl stanoven na 10 členů, zatímco zvolených poslanců, kteří byli zároveň členy strany bylo pouze 8. Klub tak mohl vzniknout pouze za předpokladu přijetí dvou nestraníků, zvolených na kandidátce Koalice, a to Taťány Fischerové a Svatopluka Karáska. V případě jakéhokoliv snížení počtu členů tedy klubu hrozil rozpad a ztráta podstatných organizačních výhod poskytovaných Poslaneckou sněmovnou.

Společně s tím hrála významnou roli vnitrostraničká situace US-DEU, kde se především stranické vedení rozštěpilo na křídlo pragmatiků podporujících možnou vládní spolupráci s ČSSD a na křídlo hájící pevnější ideologickou pozici pravicové strany. Pro ty vládní spolupráce s levicovou stranou představovala principiální problém. Přestože

při sestavování vládní koalice převládl postoj kompromisních politiků, a tedy bylo vyjednáno utvoření vlády na půdorysu ČSSD, KDU-ČSL a US-DEU, k vnitřnímu sjednocení strany nedošlo. Tato nestabilita se nejvýrazněji projevovала právě na úrovni poslaneckého klubu.

Velmi hlasitou odpůrkyní nově vznikající koalice byla samotná tehdejší předsedkyně US-DEU Hana Marvanová, která odmítla vyjednané programové ústupky vůči ČSSD a na svůj předsednický post rezignovala. Přestože nadále zůstávala členkou poslaneckého klubu, vzorec jejího hlasování se od ostatních členů lišil (viz Obrázek 16). Z rodinných důvodů se rozhodla rezignovat na poslanecký post v září roku 2003. Ani tento krok však ke stabilizaci sněmovního zastoupení strany nepřispěl a klub dále vykazoval silnou tendenci k desintegraci.

V první polovině roku 2004 nejprve dva členové poslaneckého klubu vystoupili z US-DEU. Jednalo se o poslance Mariana Bielesze a Tomáše Vrbíka, kterému připadl poslanecký mandát po odchodu Hany Marvanové a v té době zastával také vlivný post předsedy pražské organizace strany. Oba jako důvod uváděli nesouhlas s některými politickými kroky středo-levicové vládní koalice. Konkrétně uváděli zákon o majetkových příznáních nebo vládou prosazované změny v platbách zdravotního pojištění (ČTK 2004). Situace v klubu US-DEU se dále zkomplikovala v červenci 2004 v období kolem pádu vlády Vladimíra Špidly, která podala demisi 2. července tohoto roku po výrazném neúspěchu ČSSD v prvních volbách do Evropského parlamentu. Vzhledem k tomu, že se koaliční vláda opírala o těsnou většinu 101 hlasu, potenciální význam nejen těchto dvou rebelujících poslanců zásadně vzrostl. Zde je nutné připomenout také skutečnost nízkého počtu členů poslaneckého klubu, kdy konstantě hrozil jeho rozpad.

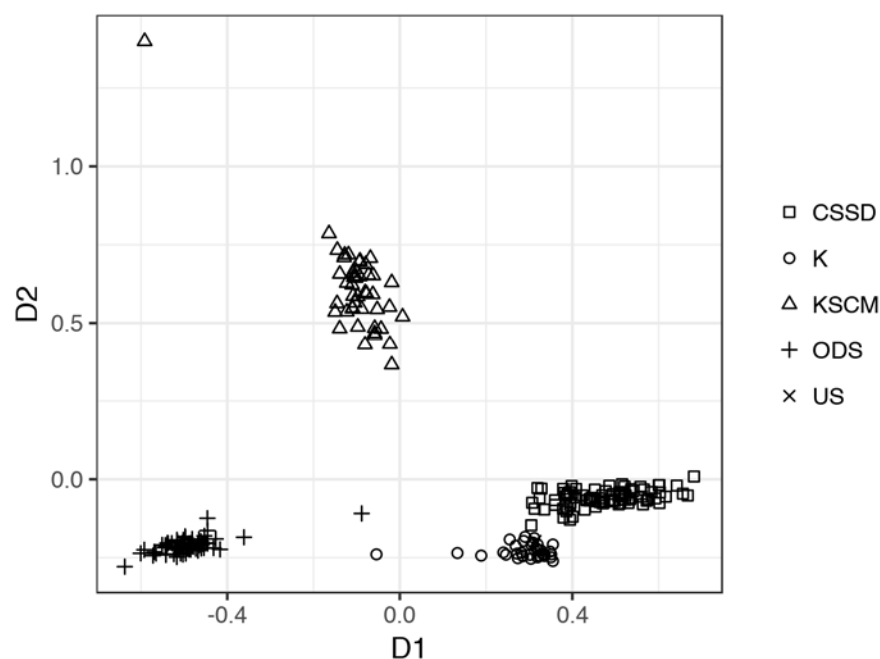
Tato hrozba se stala reálnou právě v tomto období, kdy Tomáš Vrbík deklaroval svůj záměr klub opustit a zároveň však v Poslanecké sněmovně setrvat jako nezařazený poslanec. Tuto situaci se vedení klubu rozhodlo řešit přijetím tehdy nezařazeného poslance Petra Kotta původně zvoleného za ODS. Kott byl z poslaneckého klubu ODS vyloučen již v říjnu 2003 kvůli častým absencím na klíčových hlasováních. Do klubu US-DEU pak vstoupil teprve 1. července 2004, tedy pouze jediný den před vystoupením Tomáše Vrbíka. Vedle toho, že příchod poslance Kotta do klubu US-DEU umožnil jeho organizační kontinuitu, Kott také deklaroval svoji ochotu podpořit novou vládu, pokud zůstane v dosavadním složení (iDNES.cz 2004a). Tím tedy sehrál velmi významnou roli v procesu udržení vládní většiny. Podobně jako Vrbík, také druhý z rebelujících poslanců Marian Bielesz zvažoval opuštění poslaneckého klubu US-DEU a výrazně se též stavěl proti udělení důvěry staronové

koaliční vládě. Na rozdíl od poslance Vrbíka Bielez s případným odchodem do opozice nejprve váhal, aby jej pak zcela zamítl a 8. července 2004 místo toho rezignoval na poslanecký mandát. Jeho nástupce Zdeněk Kořistka byl oproti Bielezovi v postoji k zachování dosavadní vládní koalice smířlivější, a v chystaném hlasování o důvěře vládě se ji rozhodl podpořit. Poměrně nenadálá Bielezova rezignace byla ve své době vnímána jako velmi kontroverzní, kdy se dokonce objevilo podezření z přijetí patnáctimilionového úplatku. Tato podezření se však policii při vyšetřování potvrdit nepodařilo (iDNES.cz 2004b).

Jak se ukazuje, i US-DEU, kdy US vznikla původně jako alternativa prosazující oproti ODS zásadovější přístup k ideologickým a programovým východiskům, čelila v situaci vládní koaliční spolupráce v podmínkách těsné většiny velmi silnému vnitrostranickému napětí mezi skupinou pragmatických politiků a členů strany vnímajících potenciální problematičnost spolupráce s ČSSD. V průběhu vládních krizí se potom stále více ukazovala poměrně nízká míra loajality poslanců k poslaneckému klubu, ale i straně jako takové. Mezi další aspekty, které dále přispívaly k organizační nejednotě, patřila také velikost poslaneckého klubu, kdy odchod, byť jediného poslance, by znamenal ukončení jeho činnosti. Strana se tak musela spoléhat na zapojení nestranických osobností, případně na vyjednávání se členy klubu, kteří v průběhu volebního období ze strany vystoupili.

Zbývající strany lze z hlediska jejich působení v Poslanecké sněmovně v daném období považovat za poměrně stabilní. To je dáno především jasným rozdělením mezi stranami vládní koalice a opozicí, kdy to byla pouze US-DEU, která vykazovala určitou ideologickou blízkost k opoziční pravicové ODS. Také v tomto období se opakuje vzorec, kdy KSČM stojí, nejen z hlediska vzorců hlasování, mimo prostor systémových stran, a tedy vykazuje v podstatě nulový koaliční potenciál.

Obrázek 16: Prostorový model hlasování poslanců PSP ČR ve volebním období 2002-2006

Zdroj: Vlastní zpracování, data: (PSP ČR 2019)

2006–2010

Z pohledu míry disciplinovanosti parlamentního zastoupení českých politických stran patří volební období 2006 – 2010 vůbec k těm nejméně stabilním, kdy dvě ze stran, SZ a KDU-ČSL, čelily významným vnitrostranickým sporům, které vyústily až ve faktický rozpad jejich poslaneckých klubů a následné štěpení stran jako takových. Podobná nestabilita se však nevyhnula ani dvěma v té době největším stranám, ČSSD a ODS. Způsobena byla především situací, kdy v důsledku rozdělení mandátů stranám neexistovala varianta většinové koalice, která by nezahrnovala buď tzv. velkou koalici ČSSD a ODS, nebo spolupráci s KSČM. Tato konfigurace byla v médiích často interpretována jako patová, kdy jsou součty mandátů levicových a pravicových stran vyrovnané v poměru 100:100. Ačkoliv tedy ODS ve volbách získala nejvyšší počet hlasů, v průběhu sestavování vlády musela za všech okolností, s výjimkou velké koalice s ČSSD, počítat s nějakým způsobem kooperace s některou z opozičních stran.

Na základě rozhodnutí prezidenta Václava Klause byl prvním pokusem o sestavení vlády pověřen tehdejší předseda ODS Mirek Topolánek. Vzhledem ke krachu koaličních jednání byl Topolánek nucen představit jednobarevnou vládu složenou ze členů ODS a nestraníků. Jelikož tak učinil bez větší míry koordinace s ostatními stranami, jeho vláda důvěru v Poslanecké sněmovně nezískala. Další koaliční jednání tak probíhala v průběhu jejího

vládnutí v demisi. Druhá vláda Mirka Topolánka tak byla výsledkem mnoha kompromisů a byla zformována na půdorysu spolupráce ODS, KDU-ČSL a SZ. Jak již bylo řečeno, hlasy poslanců nové koalice pro vyjádření důvěry vládě nestačily. Patovou situaci nakonec vyřešilo nelojální chování tří poslanců ČSSD, konkrétně Miloše Melčáka, Michala Pohanky a Petra Wolfa, kteří vládu nepřímo podpořili tak, že se hlasování neúčastnili (Melčák a Pohanka) nebo se zdrželi hlasování (Wolf). Tímto postupem došlo ke snížení požadovaného kvora, a druhé Topolánkově vládě tak byla vyjádřena důvěra. Tito poslanci byli později nuceni opustit poslanecký klub ČSSD a, jak je patrné z grafu, hlasovali poměrně konzistentně se zástupci koaličních stran (viz Obrázek 17). Dalším poslancem, který byl z klubu ČSSD v průběhu volebního období vyloučen, byl poslanec Evžen Snítílý, a to v důsledku jeho disentančního postupu v průběhu volby prezidenta v roce 2008, jelikož otevřeně deklaroval svoji podporu kandidátovi opozice Václavu Klausovi. Opět se tak ukázalo, že i přes relativní organizační stabilitu strany, mohou obecné kontextuální faktory fungování politického systému systematicky vytvářet prostor pro nelojalitu poslanců.

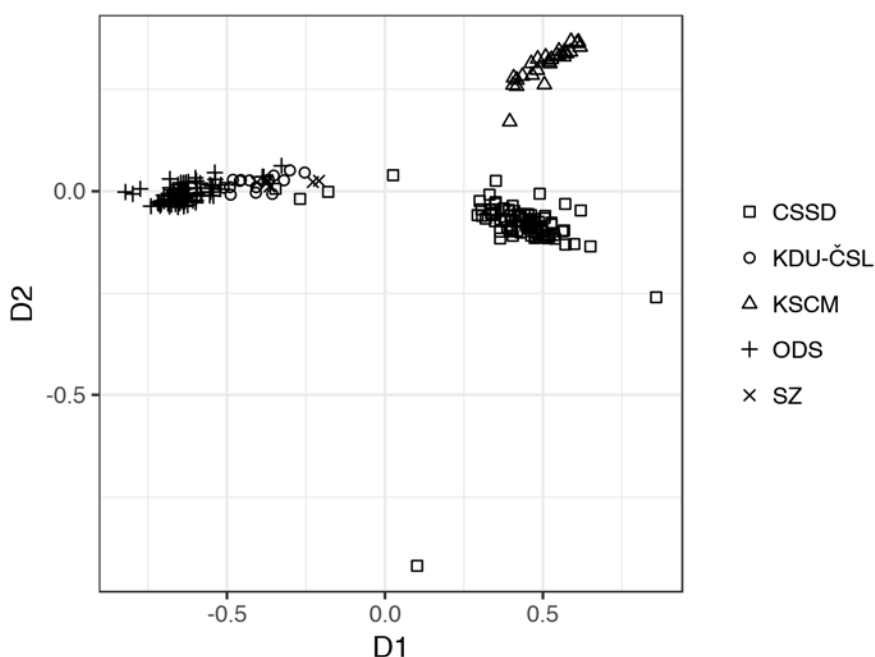
Jak již bylo řečeno, organizační obtíže se projevily také u stran vládní koalice. Poslanecký klub SZ, jehož podpora byla pro vládu klíčová, se projevil jako vnitřně nejednotný ve chvíli, kdy došlo ke sporu mezi politikou vlády a ideologickou pozicí některých z poslanců²¹. Nejkritičtěji se vůči angažmá SZ ve vládě vyjadřovaly poslankyně Olga Ozubová a Věra Jakubková, které poslanecký klub strany na konci roku 2008 opustily. Později pak byly i vyloučeny ze SZ a podílely se na založení konkurenční Demokratické strany zelených. Obě poslankyně také sehrály klíčovou roli v procesu hlasování o nedůvěře vládě Mirka Topolánka, kdy se dvěma dalšími bývalými členy ODS Vlastimilem Tlustým a Janem Schwimpelem tuto vládu nepodpořily.

KDU-ČSL je možné v mnoha ohledech považovat za silně institucionalizovanou tradiční politickou stranu. Ve volebním období 2006–2010 nicméně zaznamenala jeden ze svých nejvážnějších rozkolů. Svoji roli zde opět sehrála patová povolební situace, kdy tehdejší předseda KDU-ČSL Miroslav Kalousek připustil koaliční vyjednávání s ČSSD, která jako jednu z možných variant prosazovala menšinovou vládu podporovanou KSČM. Proti tomuto postupu došlo uvnitř strany k výrazným protestům, což vyústilo až v Kalouskovu rezignaci na předsednickou pozici. I přesto Miroslav Kalousek zůstal dál

²¹ Jednalo se např. o otázku možné výstavby amerického vojenského radaru v Brdech.

členem strany a působil mimo jiné jako ministr financí v Topolánkově vládě. Definitivní rozkol ve straně přinesly až události spojené s pádem vlády, k němuž došlo v březnu 2009. Jako jediná možnost řešení nastalé politické krize se jevily předčasné volby, na jejichž uspořádání se usnesl parlament formou ústavního zákona o zkrácení volebního období. Přestože k předčasným volbám v důsledku ústavní stížnosti nakonec nedošlo, nastala situace přivedla Miroslava Kalouska, který považoval postoje tehdejšího vedení KDU-ČSL za příliš levicové, k záměru založit novou politickou stranu s pravicově konzervativní programovou orientací, která by měla potenciál uspět právě v těchto předčasných volbách. V rámci realizace tohoto záměru proto opustil společně s několika dalšími poslanci klub KDU-ČSL. Nově založená TOP 09 potom zaznamenala úspěch ve sněmovních volbách 2010, zatímco KDU-ČSL v těchto volbách propadla.

Obrázek 17: Prostorový model hlasování poslanců PSP ČR ve volebním období 2006-2010

Zdroj: Vlastní zpracování, data: (PSP ČR 2019)

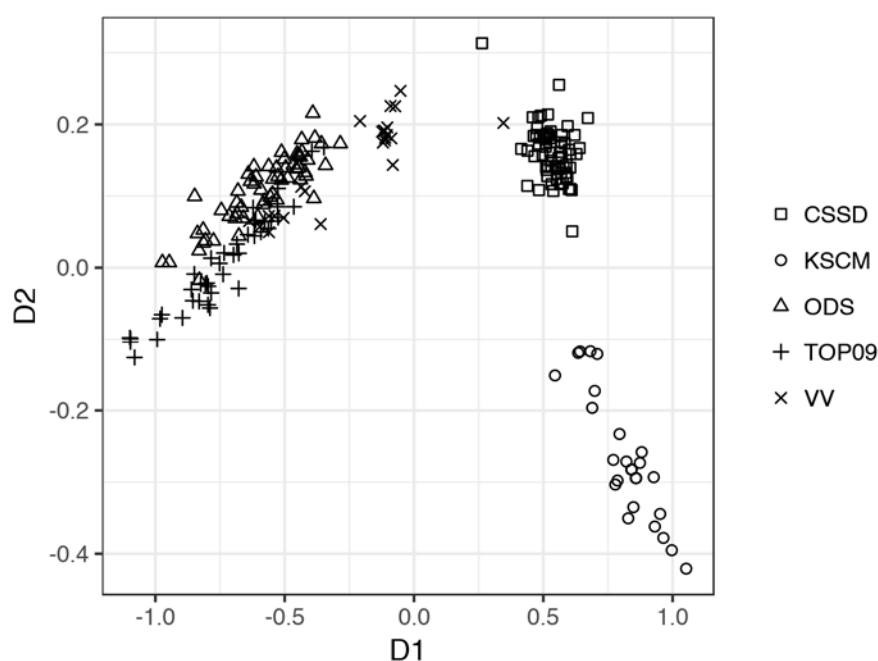
2010–2013

Již mnohokrát bylo v této práci zmíněno, že volební období 2010–2013 znamenalo počátek významných změn ve formátu stranického systému a nástup zcela nových politických stran. Právě tyto strany velmi často trpí značnou nestabilitou svých poslaneckých klubů, avšak jsou vzhledem k otevřenosti stranického systému velmi často nutným koaličním partnerem pro utvoření alespoň částečně ideologicky soudržné většinové vládní koalice. V jistém

smyslu prototypickým případem tohoto vývoje byla v daném volebním období politická strana VV, která se ideologicky profilovala jako pravostředová, přičemž ve svém programu i vnitřním fungování se snažila prosazovat co nejvyšší míru zapojení prvků přímé demokracie. Přestože v nich ČSSD obdržela nejvíce voličských hlasů, vznikla po volbách většinová koalice zahrnující ODS, TOP 09 a právě VV.

Působení VV ve sněmovně provázely takřka po celou dobu četné vnitrostranické skandály, které se následně promítaly i do stability vládní koalice. Rozpad poslaneckého klubu tak probíhal v podstatě ve dvou rovinách. Část poslanců, např. Kristýna Kočí, Jaroslav Škárka nebo Stanislav Huml (později člen poslaneckého klubu ČSSD), jej opustila nebo byla nucena opustit v souvislosti se skandály, které se týkaly údajného uplácení poslanců jedním z čelných představitelů strany Vítem Bártou, případně napojení strany na jím vlastněnou bezpečnostní agenturu ABL (viz Stauber 2015, 146). Další významná část poslanců se od klubu oddělila naopak ve chvíli, kdy stranické vedení začalo prosazovat vystoupení z vládní koalice (viz Obrázek 18). Poslanci loajální vládě se rozhodli založit novou stranu, která by zajistila vládní koalici potřebnou sněmovní většinu. Klíčovými osobnostmi této nové strany nazvané LIDEM se stali především Karolína Peake, Lenka Andrášová nebo Viktor Paggio. I přes četné vládní krize strana zůstala součástí koalice až do pádu Nečasova kabinetu v červnu 2013.

Obrázek 18: Prostorový model hlasování poslanců PSP ČR ve volebním období 2010-2013

Zdroj: Vlastní zpracování, data: (PSP ČR 2019)

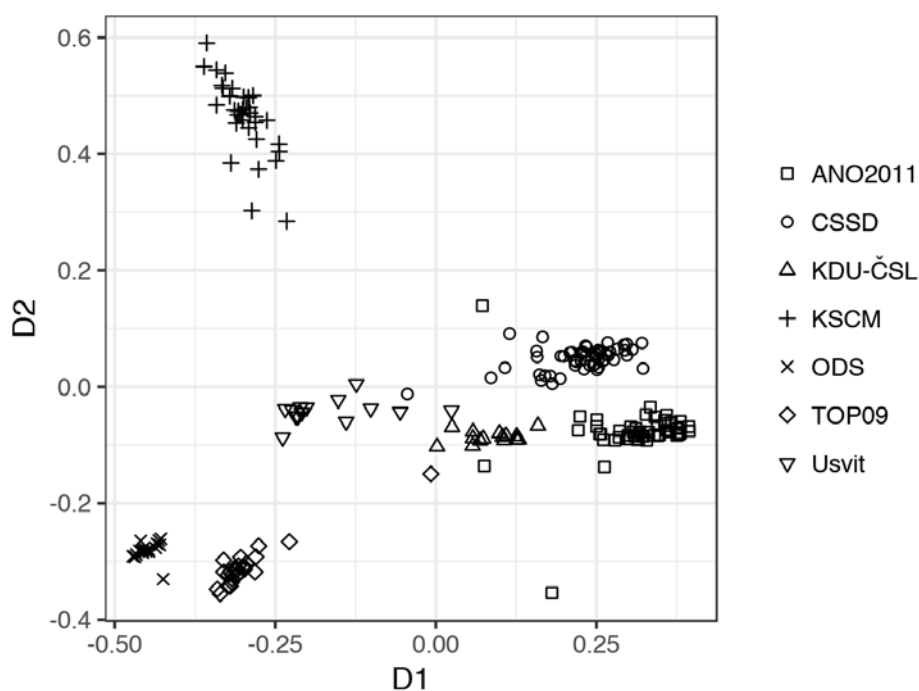
2013–2017

Jak můžeme vidět v posledním sledovaném období 2013-2017, většina politických stran byla nucena čelit vyšší míře nejednotnosti v rámci poslaneckých klubů. Z hlediska fragmentace stranického systému je zvláště pozoruhodná relativně nízká míra shody hlasování mezi stranami vládní koalice, tedy ANO, ČSSD a KDU-ČSL (viz Obrázek 19). Oproti předchozím sledovaným obdobím zde takřka nedochází mezi těmito stranami k překryvu. Do určité míry je tak možno argumentovat, že se v tomto případě jednalo o jednu z nejméně ideologicky koherentních vlád a že jejich koaliční spolupráce byla spíše založena na prosazování konkrétních programových témat, mimo která se pak do popředí dostávaly spíše rozdílné partikulární zájmy jednotlivých členů koalice.

K patrně nejzávažnějším vnitrostranickým rozporům došlo uvnitř hnutí ÚSVIT, kdy část jeho poslaneckého klubu kriticky vystoupila proti předsedovi hnutí Tomiu Okamurovi, kterého vinila především z neprůhledného hospodaření se stranickými financemi. Dalším kritickým argumentem byla také Okamurova údajná pasivita v procesu přijímání nových členů. Tato kritika vyplývala z velmi kuriózní situace, kdy předseda ÚSVITU, i přes relativně velký zájem potenciálních členů o vstup, blokoval přijímací proces natolik, že hnutí disponovalo pouze devíti plnoprávními členy, kteří se přímo podíleli na jeho založení. Ostatní část členské základny tak fakticky tvořili pouze registrovaní příznivci hnutí, nebo formální čekatelé na členství, jejichž přijímací proces zůstával nedokončen. Podobné nastavení zajišťovalo vedoucím představitelům, především pak Tomiu Okamurovi, volebně úspěšného hnutí v podstatě neomezenou moc v organizačních, politických i ekonomických záležitostech. Do jisté míry se jednalo o projev fenoménu tzv. memberless stran, které byly popsány v některých zemích západní Evropy (viz Mazzoleni a Voerman 2016)²².

²² Mezi typické příklady tohoto fenoménu lze zařadit nizozemskou krajně pravicovou Stranu pro svobodu Geerta Wilderse.

Obrázek 19: Prostorový model hlasování poslanců PSP ČR ve volebním období 2013-2017

Zdroj: Vlastní zpracování, data: (PSP ČR 2019)

Shrnutí

Předcházející analýza se zaměřovala na vnitřní dimenzi institucionalizace českých politických stran skrze indikátory, s jejichž pomocí lze blíže zkoumat míru depersonalizace a stability jejich organizačního zázemí. Těmito ukazateli jsou především úspěšná alternace stranického vedení, stabilita organizačního zázemí vyjádřená skrze rozdíly v poměrech řádných členů politických stran vzhledem k počtu voličů, které tyto strany oslovují, a v neposlední řadě také míra koheze poslaneckých klubů jako jedné z dominantních složek celkové organizační struktury stran, a to zvláště v kontextu stran v post-komunistických zemích, kde se nově vznikající politické strany nemohou spolehnout na organizační zázemí tvořené početnou členskou základnou. Právě analýza koheze parlamentních frakcí proto představuje jeden z mála validních nástrojů pro systematictější porozumění vnitrostranickým štěpením napříč časem i v rámci komparace nejrůznějších současně se vyskytujících organizačních schémat.

Z hlediska alternace vedení lze většinu českých politických stran považovat jako poměrně silně institucionalizované. Do určité míry k tomu přispívá i právní rámec, který vyžaduje existenci psaných stanov, které obsahují základ pro možné odvolání nebo volby předsednictva strany. Z tohoto důvodu disponují nebo disponovaly všechny zkoumané

strany souborem pravidel a systematickou procedurou vytvořenou pro tento účel. Samozřejmě faktická míra soutěživosti voleb a aplikace dalších mechanismů vnitrostranické demokracie se mezi stranami může zásadně lišit. Zřejmou výhodou v etablování těchto procesů mají často politické strany s delší historickou kontinuitou, v českém kontextu tedy strany obnovené, případně organizace navazující na předlistopadový systém Národní fronty. U stran nově vznikajících naopak zejména v začátcích jejich fungování sledujeme období silnější personalizace, které může být využito k budování širší organizační struktury a rozvoji nových stranických elit, nebo naopak ke snaze o uchování výchozího stavu i za cenu stranického rozkolu.

6.3. Vnější dimenze institucionalizace

Následující podkapitoly jsou věnovány indikátorům vnější dimenze institucionalizace, které reflektují schopnost jednotlivých politických stran stát se stabilními aktéry v politickém systému, ve kterém působí. Podstatná je zde hlavně percepce těchto stran z pohledu elektorátu. Klíčovou charakteristikou vnější dimenze institucionalizace je tak nejen schopnost přilákat, ale především udržet si stabilní okruh voličů a podporovatelů, což může dále posilovat určité zakotvení dané politické strany ve společnosti. Opět je na tomto místě nutné poukázat na fakt, že pro míru institucionalizace není rozhodující absolutní hodnota konkrétních indikátorů, ale naopak jejich stabilita. Jinými slovy, není možné tvrdit, že strany a hnutí s nízkou volební podporou musí být a priori klasifikovány jako slabě institucionalizované, zatímco strany s vysokým počtem voličských hlasů jsou proto institucionalizované silněji. Zřetelně lze tento rozpor ilustrovat právě na případech ze střední a východní Evropy, kde často zcela nové politické strany bez jakékoliv organizační nebo i personální kontinuity obsazují ve volbách na celonárodní úrovni přední pozice (viz Sikk 2005; Haughton a Deegan-Krause 2015; Hanley a Sikk 2016).

Prvním indikátorem je stabilita volební podpory. Tu lze z hlediska institucionalizace analyzovat ve dvou rovinách. Prvním zjevným kritériem je přímá stabilita voličského jádra, kdy minimální voličské přesuny mezi volebními obdobími značí vysokou míru institucionalizace dané politické strany. Vzhledem k tomu, že klíčovou roli pro pochopení dynamiky těchto procesů hraje i to, mezi kterými konkrétními stranami se voliči přesouvají, je nutné vycházet z dat získaných prostřednictvím dotazníkových šetření, raději

než z agregovaných volebních statistik²³. Tento přístup sám o sobě však neposkytuje kompletní informaci potřebnou pro tuto analýzu. Pro potřeby hlubšího pochopení a následné interpretace zakotvení zkoumaných politických stran v různých společenských skupinách je nutné zaměřit se dále na analýzu sociodemografických vzorců volební podpory politických stran a jejich proměnách v průběhu času. Data o voličských přesunech proto budou dále konfrontována s výsledky regresních analýz. Jako nejvhodnější se zde jeví metoda ordinální logistické regrese, kde je jako závisle proměnná využita hodnotící škála měřící stupeň oblíbenosti, nebo naopak, neoblíbenosti jednotlivých stran u voličů. Tento přístup se jeví jako zvláště vhodný vzhledem k tomu, že pro každou zkoumanou stranu je k dispozici poměrně vyvážený počet respondentů, kteří jsou dotazováni na klasifikaci všech parlamentních stran²⁴. Další možnou výhodou zvoleného přístupu je pak to, že zaměření otázky lépe odráží analyzovaný koncept zakotvení strany ve společnosti, jelikož dokáže účinně filtrovat problematiku strategické volby. Naopak dává respondentovi možnost kladně hodnotit strany, s nimiž cítí určitou míru sounáležitosti i přesto, že její potenciál pro zisk parlamentního zastoupení je nízký.

Druhým indikátorem vnější dimenze institucionalizace je míra identifikace voličů a obecně širšího okruhu podporovatelů s danou politickou stranou a její následná ne/stabilita v čase. Zde je možné opět vycházet z dat získaných v rámci sociologických výzkumů volebního chování. Konkrétně z baterie otázek zaměřených na blízkost voliče k dané politické straně. Pro analýzu je klíčové zjistit, do jaké míry je daná politická strana schopna oslovit a udržet si stabilní jádro podporovatelů, pro něž není konkrétní preference pouze záležitostí strategické volby, ale ve větší míře výrazem určitého osobního přesvědčení.

6.3.1. Stabilita volební podpory

Na základě dat ze sociologických průzkumů můžeme poměrně přesně odhadnout stabilitu volební podpory jednotlivých stran a případné změny v chování voličů. V rámci teorie institucionalizace politických stran lze vysokou míru stability v čase interpretovat jako schopnost jednotlivých organizací vybudovat si a udržet stabilní okruh loajálních voličů, a to bez ohledu na momentální oblibu stranických lídrů nebo partikulárních bodů

²³ Alternativně by bylo možné podobných výsledků dosáhnout pomocí metody ekologické inference, která pomocí pokročilého statistického modelování odhaduje individuální chování subjektů na základě agregovaných dat (viz King 1997; v českém prostředí např. Lyons 2008; Gregor a Pink 2011).

²⁴ Zvolená metoda se zde jeví jako vhodnější ve srovnání s obvykle využívanou binární logistickou regresí, kde je jako závisle proměnná využita přímá volební preference respondenta. Tento přístup je však problematický při analýze politických stran, které dosáhly nízkého volebního výsledku, a tedy je podíl kladných odpovědí ve statistickém vzorku velmi nízký.

politického programu. Na druhou stranu je opět důležité připomenout, že samotný vysoký poměr zachování voličské podpory nemusí nijak korelovat s volebním úspěchem, nebo neúspěchem. Časté mohou být např. situace, kdy po výrazné volební porážce hodnota daného indikátoru pro konkrétní stranu výrazněji vzroste. To je způsobeno především strukturou podporovatelů, kteří vykazují různou míru blízkosti volené straně. V případě volebního propadu pak primárně mění své preference ve větší míře voliči se slabou afiliací, čím se politická podpora dané strany více koncentruje na voličské jádro. Podobně u větších stran, volebně dlouhodobě stabilních, může být míra udržení voličů zdánlivě snižována v důsledku relativně vysoké schopnosti oslovovat nevoliče a prvovoliče. Stejně jako v případě ostatních použitých indikátorů je tedy klíčové zaměřit se spíše na stabilitu daného měřítka v čase než na jeho momentální hodnotu.

1998

Předčasné volby, které se uskutečnily v roce 1998, znamenaly poměrně výrazné posílení preferencí ČSSD, zatímco volební potenciál ODS se v důsledku předchozích skandálů s financováním snížil. Pro ostatní strany se tak otevřelo významné okno příležitosti pro oslovení jejich zklamaných voličů. Prezentovaná data tuto situaci velmi dobře ilustrují. Jak můžeme vidět, elektorát ODS v roce 1998 tvořily přibližně z 80 % její stávající voliči, což lze u takto velké strany považovat za poměrně neobvyklé. Z ostatních voličů pak byla schopna ve větší míře oslovit pouze bývalé příznivce ODA, případně nevoliče. Ukázalo se tak, že i přes finanční skandály a rozštěpení strany ODS disponuje velmi početnou základnou loajálních voličů, kteří nejsou ochotni změnit svoji preferenci. V absolutních počtech relativně malá skupina nespokojených voličů ODS se v největší míře přiklonila ke stranám pravého středu. US, odštěpená původně od ODS, proto rekrutovala přes 50 % svého elektorátu právě z řad těchto zklamaných voličů. V relativních i absolutních hodnotách pak byla schopna oslovit významnou část dosavadních nevoličů nebo prvovoličů (viz Tabulka 8).

Opačný trend je možné sledovat u ČSSD, pro kterou se tyto volby staly bezprecedentním úspěchem. Se ziskem 32,31 % hlasů, což představovalo téměř 2 miliony voličů, dokázala oproti předcházejícím volbám oslovit o více než 300 tisíc nových podporovatelů více. Z pohledu individuální volatility však lze odhadovat, že loajální voliči strany tvořili pouze přibližně polovinu. Poněkud překvapivě, vzhledem ke značným ideologickým rozdílům,

můžeme pozorovat relativně významný přesun části bývalých voličů ODS právě směrem k ČSSD.

Jak je možné vidět, nejvyšší míru stability elektorátu vykazovala KSČM, která až na určitou část někdejších voličů ČSSD takřka nebyla schopna oslovit příznivce jiných stran. Přestože tedy lze do určité míry hovořit o vnitroblokové volatilitě v levé části politického spektra, v tomto období je zřejmé, že KSČM hrála stále ve stranickém systému roli antisystémové opozice i z pohledu elektorátu.

Tabulka 8: Přesuny voličů 1996 - 1998

1998	1996										Celkem
	Nevo lil	KSČ M	ČSSD	KDU- ČSL	ODS	OD A	DŽJ	DEU	SPR- RŠČ	Ostat ní	
KSČM	8 5.8 %	113 82.5 %	9 6.6 %	1 0.7 %	2 1.5 %	1 0.7 %	1 0.7 %	0 0 %	2 1.5 %	0 0 %	137 100 %
ČSSD	64 14 %	17 3.7 %	229 50.1 %	15 3.3 %	80 17.5 %	12 2.6 %	4 0.9 %	9 2 %	19 4.2 %	8 1.8 %	457 100 %
KDU- ČSL	13 8 %	0 0 %	11 6.8 %	114 70.4 %	19 11.7 %	3 1.9 %	0 0 %	0 0 %	1 0.6 %	1 0.6 %	162 100 %
ODS	42 10.7 %	0 0 %	9 2.3 %	4 1 %	316 80.2 %	16 4.1 %	1 0.3 %	1 0.3 %	1 0.3 %	4 1 %	394 100 %
US	34 22.1 %	0 0 %	10 6.5 %	9 5.8 %	81 52.6 %	13 8.4 %	0 0 %	3 1.9 %	2 1.3 %	2 1.3 %	154 100 %
DŽJ	3 5.9 %	9 17.6 %	13 25.5 %	6 11.8 %	7 13.7 %	3 5.9 %	5 9.8 %	0 0 %	3 5.9 %	2 3.9 %	51 100 %
DEU	8 25 %	0 0 %	1 3.1 %	0 0 %	10 31.2 %	2 6.2 %	0 0 %	9 28.1 %	1 3.1 %	1 3.1 %	32 100 %
SPR- RŠČ	9 18.4 %	0 0 %	2 4.1 %	0 0 %	5 10.2 %	0 0 %	0 0 %	2 4.1 %	31 63.3 %	0 0 %	49 100 %
Ostatní	11 36.7 %	1 3.3 %	5 16.7 %	0 0 %	9 30 %	1 3.3 %	0 0 %	0 0 %	0 0 %	3 10 %	30 100 %

<i>Celkem</i>	192	140	289	149	529	51	11	24	60	21	1466
	13.1 %	9.5 %	19.7 %	10.2 %	36.1 %	3.5 %	0.8 %	1.6 %	4.1 %	1.4 %	100 %

Zdroj: Vlastní zpracování, data: (CVVM 2019)

2002

Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2002 potvrdily výsadní postavení ČSSD a ODS jako reprezentantů levo-pravého ideologického štěpení stranického systému. I tak oproti předcházejícím volbám v roce 1998 obě tyto strany zaznamenaly propad voličských preferencí. Přestože v procentuálním vyjádření se nejednalo o výrazný pokles, v kontextu rapidního snížení volební účasti²⁵ je zřejmé, že tyto strany ztratily velmi početnou část své původní voličské základny. ODS se z tohoto důvodu musela spoléhat především na podporu svých původních voličů, přičemž nebyla schopna systematicky oslovovat voliče ostatních parlamentních stran. V rámci elektorátu se tak kromě skalních příznivců volební podpora strany rekrutovala především z řad nevoličů nebo prvovoličů. I přesto si z hlediska voličských přesunů také v těchto volbách ČSSD dokázala udržet svoji pozici catch-all strany, která disponuje poměrně silnou schopností oslovovat širší skupinu středových voličů napříč různými ideologickými proudy včetně silné mobilizace voličů, kteří se předcházejících voleb neúčastnili.

Poměrně významnou změnu ve srovnání s ostatními analyzovanými obdobími je možné sledovat u KSČM (viz

Tabulka 9). Je to dáno především tím, že se ve volbách 2002 straně podařilo oslovit novou skupinu voličů, a to částečně z řad bývalých příznivců ČSSD, tak i voličů zcela nových. Jako možná interpretace tohoto jevu se nabízí vliv předcházející velké koalice ODS a ČSSD v rámci opoziční smlouvy. Část levicových voličů mohla vládní angažmá ČSSD za těchto podmínek vnímat negativně, a přiklonila se tak k další levicové alternativě. Podobný efekt je možné vysledovat také u volební koalice KDU-ČSL a US-DEU, kdy voliči obou stran tvořili pouze zhruba 60 % voličů nového bloku na pravém středu. Ukázalo se tak, že podobná strategie má potenciál oslovit kromě nevoličů, také bývalé voliče ODS, kteří mohli být nespokojeni s tolerancí levicové vlády ze strany ODS.

²⁵ Ve volbách 1998 dosáhla volební účast 74,03 %, zatímco v následujících volbách 2002 klesla na 58 %. To je zatím nejnížší procento volební účasti dosažené po přechodu k demokracii v roce 1989.

Tabulka 9: Přesuny voličů 1998 - 2002

Vote 2002	Vote 1998							<i>Celkem</i>
	ČSSD	ODS	KSČM	Ostatní	KDU ČSL	US	Nevolič	
ČSSD	102 52.8 %	22 11.4 %	1 0.5 %	4 2.1 %	11 5.7 %	2 1 %	51 26.4 %	193 100 %
Ostatní	3 5.7 %	5 9.4 %	2 3.8 %	15 28.3 %	2 3.8 %	5 9.4 %	21 39.6 %	53 100 %
ODS	2 1.4 %	103 74.6 %	0 0 %	0 0 %	2 1.4 %	2 1.4 %	29 21 %	138 100 %
KSČM	14 11.3 %	3 2.4 %	82 66.1 %	2 1.6 %	0 0 %	0 0 %	23 18.5 %	124 100 %
KOAL	5 4.4 %	16 14 %	0 0 %	3 2.6 %	53 46.5 %	15 13.2 %	22 19.3 %	114 100 %
Nevolič	11 3.4 %	31 9.5 %	6 1.8 %	6 1.8 %	3 0.9 %	4 1.2 %	265 81.3 %	326 100 %
<i>Celkem</i>	137 14.5 %	180 19 %	91 9.5 %	30 3.1 %	71 7.5 %	28 2.9 %	411 43.4 %	948 100 %

Zdroj: Vlastní zpracování, data: (CSES 2019)

2006

Sněmovní volby v roce 2006 jsou z hlediska vývoje stranického systému obvykle nazírány jako důkaz stabilizace volební soutěže v České republice. Jakkoliv se tak může na základě analýzy agregovaných indikátorů, jakými jsou např. volatilita nebo index efektivního počtu parlamentních stran, zdát, bližší analýza voličského chování odhaluje, že k plné stabilizaci elektorátu v této době nedošlo, a že jeho strukturovanost nadále zůstávala poměrně nízká (viz Tabulka 10).

V tomto smyslu se většina trendů pozorovaných v předchozím volebním období projevovala i nadále. Především velmi polarizující předvolební kampaň ČSSD a ODS, se ukázala jako mimořádně efektivní, přičemž oběma stranám přinesla v českém prostředí neobvykle vysoké zisky přesahující v obou případech 30 % voličských hlasů. U obou stran se opět ukázalo, že mimo svoje stabilní voličské jádro dokázaly výrazněji získávat a mobilizovat pouze nevoliče, nikoliv voliče ostatních stran.

Přestože KDU-ČSL zaznamenala volební propad, kdy dosáhla svého druhého nejhoršího výsledku od voleb v roce 1992, z hlediska struktury jejího elektorátu to nelze interpretovat coby výraznější příklon k voličskému jádru. Strana se pod vedením Miroslava Kalouska programově posunula mírně doprava, a tak byla schopná ve větší míře oslovovat také voliče menších středopravicových konkurentů.

Tabulka 10: Přesuny voličů 2002 - 2006

2006	2002						Celkem
	ČSSD	KOAL	KSČM	ODS	Ostatní	Nevolič	
ČSSD	233 59.1 %	9 2.3 %	12 3 %	7 1.8 %	28 7.1 %	105 26.6 %	394 100 %
KDU	3	65	1	3	13	20	105
ČSL	2.9 %	61.9 %	1 %	2.9 %	12.4 %	19 %	100 %
KSČM	17 9 %	0 0 %	126 67 %	0 0 %	20 10.6 %	25 13.3 %	188 100 %
ODS	21 4.4 %	14 2.9 %	2 0.4 %	290 60.2 %	32 6.6 %	123 25.5 %	482 100 %
SZ	14 10.4 %	3 2.2 %	2 1.5 %	10 7.4 %	23 17 %	83 61.5 %	135 100 %
Ostatní	9 11.2 %	8 10 %	2 2.5 %	7 8.8 %	16 20 %	38 47.5 %	80 100 %
Nevolič	36 5.8 %	9 1.5 %	8 1.3 %	21 3.4 %	31 5 %	513 83 %	618 100 %
<i>Celkem</i>	333 16.4 %	108 5.2 %	153 7.6 %	338 16.7 %	163 8 %	907 45.1 %	2002 100 %

Zdroj: Vlastní zpracování, data: (CSES 2019)

Potenciální prostor pro budoucí úspěch nových politických stran nejvíce naznačoval vstup SZ do Poslanecké sněmovny se ziskem 6,29 % hlasů voličů. Ačkoliv se technicky vzato nejednalo o novou stranu, ale *de facto* o stranu tradiční, obměna vedení ve druhé polovině roku 2005 pro ni znamenala výraznou změnu jejího programového směřování, kdy se odklonila od podporovatelů z prostředí ekologicky zaměřených nevládních organizací a začala se orientovat směrem k městským liberálním voličům. Vzhledem k poměrně vysoké míře volatility v rámci této specifické voličské skupiny se tato strategie ukázala jako úspěšná, avšak měla zásadní dopad na soudržnost organizace jako takové. Takřka úplnou proměnu elektorátu dokládají i prezentovaná data, kdy strana ve větší míře neoslovovala nespokojené voliče ostatních parlamentních stran, ale spíše dokázala k volbě přesvědčit velkou část prvovoličů nebo voličů dlouhodobě neaktivních. V širším kontextu

toto zjištění koresponduje i s faktem, že ve volbách 2006 došlo oproti předcházejícímu období k celkovému nárůstu volební účasti, kdy bylo nově mobilizováno o bezmála 600 tisíc voličů více.

2010

Úspěch nových politických stran v roce 2010 přinesl do české volební soutěže dosud nebyvalý fenomén nečekaně vysokých volebních zisků pro tzv. zcela nové politické strany (Janda 1980; Hug 2000; Sikk 2005; srov. Šárovec 2019). Podobnou stranou, která výrazně uspěla hned v prvních sněmovních volbách, kterých se zúčastnila, byly VV. Jak lze v tabulce vidět, na rozdíl od předchozího úspěchu SZ tato strana nespolehala pouze na „nové“ voliče, ale byla schopna oslovit také významnou část pravicových voličů, kteří se v předchozím období přiklonili k ODS. Podobný vzorec se objevil také u strany TOP 09. Ta, přestože vznikla odštěpením od KDU-ČSL, získávala její bývalé voliče ve velmi omezené míře. Naopak úspěšnější byla právě u voličů ODS (viz Tabulka 11).

Tabulka 11: Přesuny voličů 2006 - 2010

2010	2006							Celkem
	ČSSD	KDU ČSL	KSČM	ODS	SZ	Ostatní	Nevolič	
ČSSD	191 67 %	2 0.7 %	5 1.8 %	12 4.2 %	4 1.4 %	4 1.4 %	67 23.5 %	285 100 %
KDU	1 2.9 %	25 71.4 %	0 0 %	0 0 %	3 8.6 %	3 8.6 %	3 8.6 %	35 100 %
ČSL	6 4.8 %	0 0 %	78 61.9 %	3 2.4 %	0 0 %	6 4.8 %	33 26.2 %	126 100 %
KSČM	2 0.9 %	2 0.9 %	1 0.4 %	154 69.1 %	1 0.4 %	14 6.3 %	49 22 %	223 100 %
ODS	3 10 %	0 0 %	0 0 %	5 16.7 %	8 26.7 %	0 0 %	14 46.7 %	30 100 %
SZ	13 6.2 %	10 4.8 %	3 1.4 %	77 37 %	7 3.4 %	10 4.8 %	88 42.3 %	208 100 %
TOP 09	9 6.2 %	3 2.1 %	1 0.7 %	39 26.7 %	10 6.8 %	11 7.5 %	73 50 %	146 100 %
VV	21 22.3 %	2 2.1 %	1 1.1 %	9 9.6 %	4 4.3 %	12 12.8 %	45 47.9 %	94 100 %
Ostatní	42 5.9 %	5 0.7 %	6 0.8 %	38 5.4 %	6 0.8 %	18 2.5 %	595 83.8 %	710 100 %
Nevolič	288 15.6 %	49 2.6 %	95 5.3 %	337 18.1 %	43 2.3 %	78 4.2 %	967 52 %	1857 100 %
Celkem								

Zdroj: Vlastní zpracování, data: (CSES 2019)

U ODS proto dochází k určitému poklesu individuální volatility, kdy strana více závisí na svých jádrových voličích, jelikož všichni noví vyzyvatelé tvoří její přímou konkurenci. Za zmínku jistě stojí, že ČSSD zůstává prozatím vůči tomuto jevu spíše imunní. Respektive hlasy jejích nespokojených voličů nejsou koncentrovány, ale spíše rozděleny mezi menší politické strany. Na rozdíl od úspěšných nových stran, tyto alternativy prozatím nedisponují volebním potenciálem, který by oslovoval skupinu voličů pravostředové orientace.

KDU-ČSL, která v minulém volebním období zaznamenala odchod části stranické elity, prodělala další významný organizační šok, jelikož v roce 2010 nepřekročila zákonem stanovenou 5% klauzuli, čímž poprvé ve své historii ztratila zastoupení v Poslanecké sněmovně. Pod novým vedením se strana navíc vyprofilovala jako daleko více středová, což dále limitovalo její potenciál oslovit alespoň menší část pravicových voličů. Zároveň ji však tento posun dostatečně nevymezil jako vnímanou alternativu vůči ČSSD nebo jiným menším stranám levého středu.

2013

Posledním zkoumaným obdobím jsou sněmovní volby v roce 2013, které pro mechanismus českého stranického systému znamenaly zcela zásadní obrat, jelikož ODS jako doposud jeden z hlavních aktérů volební soutěže zaznamenala v důsledku předcházejících skandálů vedoucích až k pádu Nečasovy vlády nebyvalý propad voličských preferencí. V rámci stranického systému se navíc potvrdil trend vyšší míry fragmentace, kdy reprezentace v Poslanecké sněmovně získalo hned sedm politických stran, z čehož dvě, konkrétně ANO a SPD, lze chápat jako zcela nová hnutí založená shora bez rozvinuté organizační struktury. V předcházející podkapitole bylo zmíněno, že ČSSD se dlouhodobě projevovala jako imunní právě vůči úspěšným novým stranám pravého středu. Ve volbách 2013 však došlo k zásadnímu obratu. Jak ukazuje Tabulka 12, oba noví aktéři získali podstatnou část svých elektorátů právě na úkor ČSSD, zatímco voliče ODS oslovovali méně často. Na úkor ODS pak své nové voliče získávala ve větší míře spíše TOP 09.

Při bližším pohledu na elektoráty ANO a ÚSVIT je patné, že obě hnutí dále získávala své voliče z řad bývalých podporovatelů TOP 09 nebo menších politických stran, v tomto případě především bývalých příznivců VV. Velmi názorně se zde tak ukazuje efekt vznikání specifických stranických subsystemů, v nichž část voličů systematicky mění svoji

preferenci ve prospěch nových politických stran, které jsou záhy nahrazeny ještě novějšími politickými stranami (viz Haughton a Deegan-Krause 2015).

Tabulka 12: Přesuny voličů 2010 - 2013

2013	2010							Celkem
	ČSSD	KDU- ČSL	KSČM	ODS	TOP 09	Ostatní	Nevolič	
ANO	47 19 %	1 0.4 %	2 0.8 %	25 10.1 %	31 12.6 %	60 24.3 %	81 32.8 %	247 100 %
ČSSD	172 70.8 %	0 0 %	3 1.2 %	0 0 %	0 0 %	20 8.2 %	48 19.8 %	243 100 %
KDU- ČSL	3 5.5 %	31 56.4 %	0 0 %	0 0 %	4 7.3 %	6 10.9 %	11 20 %	55 100 %
KSČM	13 9.2 %	1 0.7 %	108 76.1 %	0 0 %	0 0 %	7 4.9 %	13 9.2 %	142 100 %
ODS	0 0 %	0 0 %	0 0 %	43 76.8 %	2 3.6 %	2 3.6 %	9 16.1 %	56 100 %
TOP 09	2 2 %	0 0 %	0 0 %	19 19.4 %	49 50 %	10 10.2 %	18 18.4 %	98 100 %
ÚSVIT	6 13.6 %	0 0 %	2 4.5 %	1 2.3 %	3 6.8 %	15 34.1 %	17 38.6 %	44 100 %
Ostatní	7 6.8 %	1 1 %	1 1 %	6 5.8 %	10 9.7 %	36 35 %	42 40.8 %	103 100 %
DNV	47 7.7 %	2 0.3 %	12 2 %	18 3 %	10 1.6 %	30 4.9 %	488 80.4 %	607 100 %
Nevolič	297 18.5 %	36 2.3 %	128 8.1 %	112 7.1 %	109 6.8 %	186 11.7 %	727 45.6 %	1595 100 %

Zdroj: Vlastní zpracování, data: (CSES 2019)

S ohledem na tento nový druh nestability je pro přežití etablovaných politických stran podstatný právě rozvoj stabilního volebního jádra. U KDU-ČSL se to projevilo částečně tím, že byla v důsledku volební porážky schopna mobilizovat část jejích příznivců, kteří se předcházejících voleb nezúčastnili. Situace ODS do určité míry kopírovala případ KDU-ČSL v předcházejících volbách, kdy strana čerpala významně větší část své volební

podpory pouze od svých loajálních voličů. Vzhledem k volebnímu propadu strany, se tak částečně potvrzuje předcházející argumentace, že velké strany dosahují svých volebních výsledků často za cenu mobilizace nových voličů, kteří jsou však ve větší míře ochotni změnit mezi volbami své preference.

Shrnutí

Jak je patrné z předcházející analýzy, mezi českými politickými stranami panují z hlediska míry udržení voličské podpory v čase značné rozdíly. Obecně lze v tomto pohledu za nejstabilnější považovat strany se silnou členskou základnou a dlouhou organizační kontinuitou. V českém kontextu se tedy jedná zejména o KSČM a KDU-ČSL. Na druhou stranu, jako poměrně málo stabilní se z pohledu schopnosti dlouhodobého udržení elektorátu jeví politické strany oslovující liberální voliče na pravém středu ideologického spektra. Tato situace má často za následek až neschopnost dlouhodobého udržení parlamentní reprezentace, čímž do značné míry přispívá k nárůstu agregované volatility na úrovni stranického systému.

Při bližším pohledu na zdroje volební podpory těchto stran však můžeme vidět, že se zdaleka nejedná o homogenní skupinu, kde se napříč časem opakuje stejný vzorec. Zřetelné je to například u úspěchu SZ v roce 2006. Ačkoliv bývá tato strana v daném období oproti stranám zelených v západní Evropě řazena právě na pravý střed, z hlediska přelivu voličů je překryv se středovými nebo pravicovými stranami velmi nízký. Naopak strana v největší míře oslovovala prvovoliče, případně ty, kdo se voleb v roce 2002 neúčastnili. Přestože vysokého úspěchu u této skupiny dosahovaly i další nové strany po roce 2010, oproti SZ v roce 2006, tvořila podstatnou část jejich elektorátu skupina nespokojených voličů ODS.

Zajímavé je, že ČSSD byla proti tomuto prvotnímu odlivu takřka imunní, a to i ve vztahu k, do určité míry, ideologické konkurenci v podobě KSČM. Prvním skutečně novým subjektem, který byl schopen ve větší míře oslovit voliče levého středu, tak bylo teprve hnutí ANO. Zde je vhodné podotknout, že tento trend nepozorujeme až od roku 2017, jak se všeobecně uvádí, ale k přelivu podstatné části voličů ČSSD začalo docházet již ve volbách v roce 2013.

Volební chování

Doposud jsme zkoumali především konzistentnost volební podpory politických stran pohledem individuální volatility. Jak se ukázalo, mezi jednotlivými stranami jsou pozorovatelné výrazné odlišnosti v tom, do jaké míry se spoléhají na své stabilní volební jádro, nebo jak jsou schopny systematicky oslovovat skupiny nevoliců a prvovoliců. Aby bylo možné přinést detailnější analýzu stabilních vzorců volebního chování, je nutné blíže se zaměřit na opakující se vzorce volebního chování napříč různými sociodemografickými skupinami obyvatel. Pro tento účel budou dále v podkapitole reportovány výsledky ordinálních logistických regresních modelů pro zkoumané politické strany v průběhu času, konkrétně pro roky 1996, 2002, 2006, 2010 a 2013. Jako proměnné, které mohou potenciálně ovlivňovat respondentovu náklonost k dané politické straně byly analyzovány: věk, dosažené vzdělání, pohlaví, ekonomický status a ideologické sebezaražení respondenta na ose levice-pravice. V případě institucionalizovaných politických stran lze předpokládat, že tyto vzorce zůstanou v průběhu času stabilní a nebude tedy docházet k významnějším výkyvům například ve věkovém nebo ideologickém složení podporovatelů.

Vzhledem k využití generalizovaných lineárních modelů jsou v následujících shrnujících tabulkách uvedeny poměry šancí (odds ratios), které je možné interpretovat jako změnu v pravděpodobnosti výskytu určitého jevu u sledované skupiny respondentů oproti skupině definované jako referenční. Poměry šancí nabývají hypotetických hodnot nula až nekonečno, kdy hodnota jedna znamená, že mezi dvěma sledovanými skupinami nepozorujeme ve vztahu k závislé proměnné žádný rozdíl. Hodnoty menší, než jedna pak indikují pokles pravděpodobnosti, zatímco hodnoty větší než jedna naopak její nárůst. Jinými slovy hodnota těchto koeficientů udává, kolikrát je výskyt daného jevu ve srovnání s referenční skupinou pravděpodobnější.

ČSSD

Jak můžeme vidět, u ČSSD vykazuje konzistentně vysokou míru statistické významnosti efekt ideologického sebezaražení respondentů (viz Tabulka 13). Prezentované výsledky dokládají obecný předpoklad, že vyšší podporu ČSSD čerpá z řad voličů nalevo od politického středu, zatímco pokud se respondent posune směrem ke středové nebo případně pravicové pozici, pravděpodobnost jeho pozitivního vztahu k této straně

významně klesne. Největší míru ideologické vyhraněnosti voličů směrem k levé části spektra pak pozorujeme především v letech 2006 a 2010. Poněkud překvapivě nenacházíme výraznější konzistentní efekt mezi ostatními proměnnými. Obecně lze tvrdit, že vyšší míru náklonnosti k ČSSD vykazovali lidé nad 60 let, přičemž tento trend kulminoval v roce 2006. V rámci vzdělanostní a příjmové struktury konzistentní vývoj sledovat spíše nelze. Získané výsledky dokládají specifické postavení ČSSD jako hlavní levicové strany, která má tendenci oslovovat širší spektrum voličů, přičemž však pouze jejich velmi omezená část tvoří jádro stabilních podporovatelů. Ideologická pozice proto zůstává nejvýraznější charakteristikou indikující výrazně pozitivní vztah k této straně. Samotná míra „levicovosti“ potenciálních podporovatelů však zřejmě není silněji asociována s konkrétním socioekonomickým zázemím daného respondenta. Z uvedených dat lze však odhadovat, že se obecně váže na střední a vyšší věk, nižší míru dosaženého vzdělání a střední až nižší příjem.

Tabulka 13: Model volební podpory ČSSD

	1996	2002	2006	2010	2013
<i>Prediktory</i>	<i>OR</i>	<i>OR</i>	<i>OR</i>	<i>OR</i>	<i>OR</i>
> 60 let	0.76 (0.15)	1.07 (0.17)	1.32 * (0.12)	1.12 (0.13)	1.06 (0.14)
18-29 let	0.99 (0.14)	0.84 (0.18)	0.86 (0.14)	0.90 (0.15)	0.89 (0.17)
Střední vzdělání	0.84 (0.15)	0.92 (0.18)	0.93 (0.14)	0.82 (0.14)	1.10 (0.13)
Vysoká škola	0.86 (0.17)	1.20 (0.22)	0.98 (0.18)	0.92 (0.19)	1.07 (0.19)
Muž	1.14 (0.11)	0.74 * (0.13)	0.99 (0.10)	0.79 * (0.10)	0.92 (0.11)
Nízký příjem	1.25 (0.14)	1.07 (0.17)	0.96 (0.12)	1.16 (0.12)	0.95 (0.14)
Střední příjem	1.18 (0.15)	1.27 (0.18)	1.07 (0.14)	1.31 (0.15)	0.98 (0.15)
Střed	0.65 ** (0.15)	0.44 *** (0.18)	0.27 *** (0.14)	0.22 *** (0.16)	0.21 *** (0.16)

Pravice	0.13 *** (0.14)	0.11 *** (0.17)	0.05 *** (0.14)	0.05 *** (0.15)	0.11 *** (0.16)
Observations	1078	728	1297	1146	955
R ² Nagelkerke	0.553	0.743	0.926	0.961	0.959

* $p < 0.05$ ** $p < 0.01$ *** $p < 0.001$

Zdroj: Vlastní zpracování, data: (CSES 2019)

ODS

Oproti ČSSD, podporovatelé ODS vykazují dle očekávání ideologické zázemí zcela opačné (viz Tabulka 14). Jakkoliv toto zjištění není překvapivé, velmi dobře dokládá obecný předpoklad fakticky jednodimenzionálního charakteru volební soutěže v České republice. Vedle toho stojí za zmínku samotný vývoj v rámci vztahu pravicově orientované části české populace k ODS. Velmi zřetelně je možné pozorovat negativní efekt vnímání opoziční smlouvy, kdy efekt velmi výrazně pozitivního hodnocení ODS voliči napravo od středu zaznamenal razantní propad. V letech 2006 a 2010 však ODS dokázala voliče na pravici znovu oslovit, přičemž další pokles sledujeme až v kontextu předčasných voleb v roce 2013, kdy strana v důsledku četných skandálů čelila svému doposud nejhoršímu výsledku ve volbách do Poslanecké sněmovny.

Tabulka 14: Model volební podpory ODS

	1996	2002	2006	2010	2013
Prediktory	OR	OR	OR	OR	OR
> 60 let	1.47 * (0.15)	1.05 (0.18)	0.82 (0.12)	0.96 (0.13)	1.04 (0.14)
18-29 let	0.85 (0.14)	1.79 *** (0.18)	0.98 (0.14)	1.05 (0.14)	1.31 (0.18)
Střední vzdělání	1.10 (0.15)	1.01 (0.18)	1.23 (0.14)	1.19 (0.15)	1.07 (0.13)
Vysoká škola	1.25 (0.17)	1.31 (0.22)	1.63 ** (0.19)	1.70 ** (0.19)	1.64 * (0.20)
Muž	0.73 ** (0.11)	0.86 (0.13)	0.99 (0.10)	0.99 (0.11)	0.88 (0.12)
Nízký příjem	0.74 * (0.14)	0.75 (0.18)	0.80 (0.12)	0.61 *** (0.12)	0.69 * (0.15)

Střední příjem	1.15 (0.15)	0.74 (0.19)	0.79 (0.14)	0.73 * (0.15)	0.94 (0.16)
Střed	3.13 *** (0.15)	1.73 ** (0.17)	3.10 *** (0.14)	2.56 *** (0.15)	1.65 *** (0.15)
Pravice	24.28 *** (0.16)	8.19 *** (0.17)	27.50 *** (0.15)	19.36 *** (0.15)	5.70 *** (0.15)
Observations	1084	729	1300	1142	956
R ² Nagelkerke	0.656	0.742	0.935	0.960	0.938

* $p < 0.05$ ** $p < 0.01$ *** $p < 0.001$

Zdroj: Vlastní zpracování, data: (CSES 2019)

Naopak oproti ČSSD je u podporovatelů ODS zřetelněji viditelná odlišná sociální struktura, a to zejména po roce 2006, kdy bylo pozitivnější hodnocení strany asociováno především s vyššími příjmy a vzděláním respondentů. Efekt věku je u ODS výrazně nekonzistentní, kdy statistické významnosti dosáhl pouze v letech 1996 a 2002. Tyto výkyvy je opět možné přisuzovat efektu vládnutí v rámci opoziční smlouvy, kdy se ODS musela spoléhat ve větší míře na své jádrové voliče spíše mladšího věku. K podobnému vysvětlení se lze přiklánět především s ohledem na nápadnou podobnost modelů z let 2002 a 2013, kdy strana čelila vnitřním krizím, přičemž její kredibilita u pravicových voličů významně poklesla.

KSČM

Elektorát KSČM lze v dlouhodobé perspektivě považovat za jeden z nejméně stabilních a lze u něj velmi exaktně vysledovat specifické socioekonomické determinanty podmiňující obecně pozitivnější vztah k této politické straně (Perottino 2000, 55). Předně, pro elektorát KSČM je příznačná velmi vyhraněná ideologická pozice, kdy pozitivní vztah respondenta ke straně je takřka výlučně asociován s jeho sebezražením na (krajní) levici, a nejen s posunem směrem k pravici, ale i politickému středu významně klesá (viz Tabulka 15).

Daleko zřetelnější než v případě ostatních parlamentních stran, je pak také cílení na voliče v nejnižších příjmových kategoriích, s čímž souvisí i velmi nízká popularita strany u respondentů s vysokoškolským vzděláním. Mimoto, žádná jiná ze zkoumaných politických stran dlouhodobě nevykazuje takovou míru pozitivního hodnocení u voličů ve věkové kategorii nad 60 let, jako právě KSČM. Z kombinace těchto faktorů vyplývá, že na rozdíl od voličů politických stran hlavního proudu, u podporovatelů KSČM jsou

jednotlivé objektivní sociodemografické faktory daleko více propojeny s konkrétní ideologickou pozicí. Podporu KSČM proto lze interpretovat jako propojení nostalgie po předlistopadovém uspořádání s fakticky nižší životní úrovní konkrétní skupiny obyvatel.

Tabulka 15: Model volební podpory KSČM

	1996	2002	2006	2010	2013
<i>Prediktory</i>	<i>OR</i>	<i>OR</i>	<i>OR</i>	<i>OR</i>	<i>OR</i>
> 60 let	1.47 * (0.16)	1.46 * (0.18)	1.61 *** (0.13)	1.65 *** (0.14)	1.45 ** (0.14)
18-29 let	1.14 (0.16)	0.82 (0.18)	0.73 * (0.15)	0.88 (0.15)	1.00 (0.17)
Střední vzdělání	0.80 (0.16)	0.85 (0.18)	0.58 *** (0.14)	0.97 (0.15)	1.04 (0.13)
Vysoká škola	0.68 * (0.18)	0.66 (0.23)	0.54 ** (0.19)	0.63 * (0.20)	0.65 * (0.21)
Muž	1.03 (0.12)	1.07 (0.14)	0.93 (0.10)	0.90 (0.11)	1.07 (0.12)
Nízký příjem	1.03 (0.15)	1.49 * (0.18)	1.21 (0.12)	1.36 * (0.13)	1.35 * (0.14)
Střední příjem	0.67 * (0.17)	1.12 (0.19)	1.45 ** (0.14)	1.15 (0.16)	1.30 (0.16)
Střed	0.20 *** (0.16)	0.21 *** (0.19)	0.18 *** (0.15)	0.23 *** (0.16)	0.20 *** (0.16)
Pravice	0.05 *** (0.16)	0.08 *** (0.18)	0.06 *** (0.14)	0.07 *** (0.15)	0.08 *** (0.16)
Observations	1074	730	1300	1137	953
R ² Nagelkerke	0.543	0.734	0.909	0.947	0.953

* $p < 0.05$ ** $p < 0.01$ *** $p < 0.001$

Zdroj: Vlastní zpracování, data: (CSES 2019)

KDU-ČSL

Podobně jako v případě KSČM, také KDU-ČSL představuje politickou stranu v jejímž organizačním uspořádání jsou patrné prvky typické pro masové strany, které se historicky profilovaly na základě reprezentace konkrétní společenské skupiny. Pro KDU-ČSL

je tak příznačná podpora koncentrovaná především v rurální části jižní Moravy s početným zastoupením křesťanských věřících hlásících se ke katolické denominaci. Z hlediska ideologické profilace se jedná o voliče profilující se převážně okolo pravého středu politického spektra (viz Tabulka 16). Přesto u podporovatelů KDU-ČSL lze v čase pozorovat určitý ideologický posun směrem k levému středu a postupné ochabování podpory ze strany pravicových voličů. Tento trend, zřetelný od roku 2010, odráží především odštěpení části členské základny a založení nové pravicově konzervativní strany TOP 09. Podobně jako u ostatních dlouhodobě etablovaných stran v českém stranickém systému, také v případě KDU-ČSL je pozitivnější hodnocení asociováno spíše s voliči ve středním až starším věku. Z modelů naopak vyplývá, že vztah mladších voličů k dané straně je dlouhodobě spíše neutrální až záporný.

Tabulka 16: Model volební podpory KDU-ČSL

	1996	2002	2006	2010	2013
<i>Prediktory</i>	<i>OR</i>	<i>OR</i>	<i>OR</i>	<i>OR</i>	<i>OR</i>
> 60 let	1.40 * (0.16)	1.11 (0.18)	1.26 (0.12)	1.14 (0.13)	1.39 * (0.14)
18-29 let	0.90 (0.14)	1.03 (0.18)	0.90 (0.14)	0.82 (0.15)	0.87 (0.17)
Střední vzdělání	0.97 (0.16)	0.96 (0.18)	0.88 (0.14)	0.88 (0.15)	0.92 (0.13)
Vysoká škola	1.14 (0.17)	1.24 (0.22)	0.87 (0.19)	0.82 (0.19)	1.27 (0.20)
Muž	0.74 ** (0.11)	0.73 * (0.13)	0.80 * (0.10)	0.83 (0.11)	0.75 * (0.12)
Nízký příjem	1.13 (0.14)	1.02 (0.17)	1.22 (0.12)	1.04 (0.13)	0.78 (0.14)
Střední příjem	0.95 (0.15)	1.01 (0.19)	0.89 (0.14)	0.94 (0.15)	0.97 (0.16)
Střed	2.28 *** (0.15)	2.18 *** (0.18)	1.87 *** (0.14)	1.34 (0.15)	1.06 (0.15)
Pravice	3.45 *** (0.14)	2.36 *** (0.15)	4.02 *** (0.12)	1.72 *** (0.13)	1.28 (0.14)
Observations	1063	718	1289	1112	939

R ² Nagelkerke	0.475	0.674	0.885	0.920	0.928
		* $p < 0.05$	** $p < 0.01$	*** $p < 0.001$	

Zdroj: Vlastní zpracování, data: (CSES 2019)

Ostatní politické strany

Z dosavadní analýzy vyplývá, že dvě původně hlavní politické strany v systému, tedy ČSSD a ODS plnily roli hlavních ideologických rivalů na ose levice-pravice, přičemž vykazovaly silný potenciál mobilizovat širší vrstvy obyvatel do značné míry napříč sociodemografickými skupinami. Zbývající dvě strany se silným historickým dědictvím masových organizací naopak dlouhodobě spoléhaly na podporu velmi specifických skupin v rámci společnosti, přičemž jejich potenciál pro výraznější rozšíření jejich elektorátů byl tímto značně limitován. Co je naopak pro všechny doposud zkoumané strany příznačné, je velmi omezený potenciál oslovovat mladší voliče do 30 let. Tato skupina, nejenže se často voleb vůbec neúčastní, ale pokud je mobilizována, děje se tak skrze nové politické strany, a to nejčastěji s liberálně pravicovou orientací. V následující části podkapitoly bude tento trend blíže rozebrán, jelikož může představovat důležitou část vysvětlení nárůstu nestability stranického systému vysledovatelné nejméně od roku 2010. Následující tabulka proto shrnuje profily podporovatelů stran, které v průběhu analyzovaného období získaly zastoupení v Poslanecké sněmovně pouze po omezenou dobu, případně vznikly jako zcela nové politické strany v rámci pozdějších volebních období.

Jak je patrné z následující tabulky, podpora pro tyto menší nebo nové politické strany je většinou silně asociována s pravicovým smýšlením respondenta (viz Tabulka 17). Vůbec nejsilněji lze tento efekt pozorovat na případě TOP 09 v rámci jejich prvních voleb do Poslanecké sněmovny, tedy v roce 2010. Míra pravicovosti podporovatelů této strany v podstatě odpovídá profilu ODS. Jak jsme totiž mohli vidět na přesunech voličů, ačkoliv se TOP 09 odštěpila od KDU-ČSL, ideologicky a programově byla schopna cílit na poměrně značnou část zklamaných voličů ODS. V následujících volbách 2013 u TOP 09 vidíme mírné oslabení tohoto efektu, kdy je jeho velikost srovnatelná s obdobnými případy stran napravo od středu.

Výsledky modelu také názorně dokládají specifické změny, ke kterým došlo uvnitř strany zelených před jejím volebním úspěchem v roce 2006. Strana se v tomto období rozhodla programově zacílit právě na liberální městské voliče vyznačující se právě spíše pravicovou nebo středovou ideologickou pozicí. Značně se tak odchýlila od svého původního

aktivistického jádra, což následně v průběhu celého volebního období vyvolávalo četné konflikty a vedlo to až k několikerému štěpení strany v budoucnosti.

Z hlediska ideologické profilace představují výrazně specifickou skupinu voličů a podporovatelů populistických stran, tedy v rámci zkoumaného období SPR-RSČ a hnutí ÚSVIT. Přestože tyto strany jsou běžně klasifikovány jako krajně pravicové, sebeidentifikace respondentů na pravolevé stupnici poukazuje naopak na jejich vnímanou středovost. Tento zvláštní postoj může být způsoben především populistickou rétorikou těchto stran zdůrazňující antagonismus mezi lidem a zkorumpovanou elitou představovanou tradičními politiky spojenými jak s levicí, tak s pravicí bez rozdílu. Jednotliví voliči pak mohou v důsledku toho vnímat svoji pozici paradoxně jako velmi konsenzuální a ideologicky nevyhraněnou.

Jak již bylo naznačeno výše, pro tyto strany je příznačná jejich zvýšená podpora ve skupině voličů do 30 let, čímž se dokáží efektivně odlišovat od zavedených stran působících dlouhodobě v politickém hlavním proudu. Je dobré přitom zmínit, že tento argument se neomezuje pouze na středopravicové strany cílící na městské liberální voliče, ale ve značné míře toto platí i pro uskupení na krajní pravici. Pokud se tedy zabýváme volebním chováním v České republice, vedle levo-pravé orientace je třeba důkladně analyzovat také roli věku respondentů jako druhou klíčovou proměnnou. Dále můžeme vidět, že tento generační posun je patrný i opačným směrem, tzn. nejen že jejich pozitivní hodnocení významně koreluje s nižším věkem respondentů, ale i opačně se stoupajícím věkem voliče se hodnocení těchto stran spíše snižuje.

Jestliže v otázce ideologické příslušnosti a věku je interpretace prezentovaných modelů poměrně přímočará, v případě vzdělání je situace o poznání méně přehledná. U většiny zkoumaných případů nenacházíme statisticky významný efekt vzdělání na výsledné hodnocení dané politické strany. Ze získaných výsledků však lze usuzovat, že obecně strany profilující se jako pravicové (ODA, US a TOP 09) vykazují mírně silnější podporu u respondentů s dosaženým vysokoškolským vzděláním. U SZ pak mezi jednotlivými vzdělanostními skupinami v podstatě neexistuje žádný rozdíl. Jinými slovy, její hodnocení, ať už pozitivní nebo negativní, není věkem respondenta nijak ovlivněno. Velmi podobné výsledky pak model generuje v případě VV a ANO, kdy se lze domnívat, že obě strany cílily na velmi podobné skupiny voličů, a to zejména na ty s ukončeným středním vzděláním. Vzhledem k výraznější středové rétorice ANO a jeho schopnosti oslovit část voličů ČSSD již v roce 2013, zdá se být tento efekt ve srovnání s VV ještě silnější.

U podporovatelů krajně pravicových stran a hnutí jsme již zmínili specifickou pozici jejich voličů okolo politického středu. Dalším poněkud překvapivým zjištěním je věková struktura jejich příznivců. Jak u SPR-RSČ, tak i u hnutí ÚSVIT totiž můžeme pozorovat vzorec velmi podobný novým politickým stranám profilujícím se převážně na pravém středu. Pro obě organizace je příznačné poměrně silně negativní hodnocení ve skupině respondentů nad 60 let oproti referenční kategorii 30-59. Zároveň však oproti očekávání můžeme sledovat statisticky významný nárůst pravděpodobnosti pozitivního hodnocení těchto stran u kategorie mladších voličů do 29 let.

V rámci dalších socio-demografických charakteristik však nalézáme u obou zmíněných uskupení významné odlišnosti. Strukturu podporovatelů SPR-RSČ lze, a to i v rámci komparace napříč všemi dalšími zkoumanými politickými stranami napříč všemi časovými obdobími, považovat za vůbec nejkonsolidovanější. V první řadě lze skupinu podporovatelů SPR-RSČ specifikovat na základě pohlaví. Ze srovnání modelů napříč jednotlivými stranami můžeme celkem spolehlivě usuzovat, že muži vykazují oproti ženám obecně nižší pravděpodobnost k pozitivnímu hodnocení jakékoliv z politické strany bez ohledu na její ideologii nebo stáří nebo organizační schéma. Příznivci SPR-RSČ však představují v podstatě jedinou výjimku z tohoto pravidla, kdy můžeme pozorovat statisticky významný pozitivní efekt na hodnocení dané strany právě u mužů. Tato charakteristika je dále doplněna o opět velmi specifickou vzdělanostní strukturu, pro níž je příznačná zvýšená pravděpodobnost pozitivního hodnocení strany u referenční skupiny se základním vzděláním, jak oproti respondentům vysokoškolsky, tak středoškolsky vzdělaným. V tomto případě je ovšem nutné vzít v potaz dobový kontext 90. let 20. století, kdy zaznamenáváme teprve počátek masivního rozšiřování maturitního nebo vysokoškolského vzdělání na značnou část populačních ročníků.

Zatímco u SPR-RSČ tedy pozorujeme poměrně zřetelně strukturovanou cílovou skupinu podporovatelů, u hnutí ÚSVIT je jedinou statisticky významnou proměnnou věk, kde je podpora v rámci srovnávaných případů zdaleka nejvíce vychýlena směrem k mladší skupině voličů do 30 let. Predikovaná změna v pravděpodobnosti je dokonce vyšší než u SZ v roce 2006. I v kontextu analýzy voličských přesunů se tak zdá, že hnutí ÚSVIT v roce 2013 spoléhalo především na poměrně nesourodou skupinu bývalých voličů menších politických stran, zejména pak VV, kdy několik jejich bývalých reprezentantů figurovalo právě na kandidátních listinách hnutí, a prvovoličů. Vzhledem k tomu, že ani rétorika hnutí ÚSVIT se před volbami 2013 ještě tak jasně neprofilovala na tématech typických pro krajní pravici, ale stále ve větší míře na téma posílení prvků přímé

demokracie, mohlo hnutí oslovit také určitou menší část voličů s ideologickou profilací na pravém středu.

Předchozí podkapitola se věnovala hlubšímu vysvětlení vzorců stabilizace hlavních českých politických stran, které od roku 1996 do roku 2017 dosáhly zastoupení v dolní komoře Parlamentu, a to především ve smyslu jejich schopnosti se systematicky a dlouhodobě vyprofilovat směrem k podpoře ze strany jasně definovatelných segmentů uvnitř společnosti. Z pohledu individuální volatility je zřejmé, že dvě dlouhou dobu hlavní politické strany ČSSD a ODS byly na jednu stranu schopny dosáhnout vysokých volebních zisků, avšak v kontextu propadu jejich volební podpory se ukazuje, že to bylo především dáno jejich potenciálem hrát ve stranickém systému roli catch-all stran, kdy minimálně pro část voličů byly obě strany spíše takzvaně volbou z rozumu. To dokládá především silná predikční schopnost proměnné mapující levo-pravé rozložení podporovatelů, a to často bez ohledu na jejich objektivní socioekonomické zázemí. Při podobné struktuře elektorátu pak lze usuzovat, že loajalita značné části elektorátu může být tímto nejen limitovaná, ale zejména snadno zaměnitelná směrem k nově se objevujícím politickým stranám.

Poněkud jiný vzorec lze naopak sledovat u KDU-ČSL a KSČM, kdy, ve srovnání s ostatními skupinami politických stran, v obou těchto případech míra individuální volatility vykazuje obecně vyšší míru stability. U obou zmíněných stran k tomu přispívá především dlouhodobé cílení na jasně vymezenou voličskou skupinu. Zatímco v případě KSČM na straší voliče do značné míry nespokojené s polistopadovým vývojem, u KDU-ČSL se jedná především o katolické věřící, případně o obecně hodnotově konzervativnější, avšak ekonomicky středové voliče. Z tohoto důvodu je také pro obě strany příznačná pouze velmi omezená schopnost signifikantně zvýšit svůj voličský potenciál.

Pokud se jedná o politické strany, jejichž volební úspěchy, a v mnoha případech i samotná existence, byly soustředěny pouze do určitého časového období, je zřejmé, že tyto aktéři jsou většinou odkázáni na schopnost mobilizovat mladší nebo nespokojené voliče. Tento trend je společný jak stranám odštěpeným, které mohou plnit roli tzv. ideologických očišťovatelů, tak i zcela novým stranám a hnutím často klasifikovaným jako projekty novosti. Je proto vždy důležité mít na paměti, že bez ohledu na tyto nuance mezi jednotlivými stranami, jejich voličské jádro tvoří vždy velmi podobná skupina pravicových a středových voličů. Jak se však ukazuje, daná část společnosti, jakkoliv poměrně přesně definovatelná, se jako celek vyznačuje právě vysokou mírou volatility a ochotou hledat a podporovat stále nové politické aktéry.

Zlom oproti tomuto trendu představuje především hnutí ANO, u něhož jako prakticky u první podobné strany, můžeme pozorovat oslovení části voličů dříve podporující středolevicovou politiku ČSSD, což potvrzuje jak individuální volatilita, kde fakticky došlo k přesunu části sociálnědemokratických voličů směrem k hnutí ANO, tak i statistický model. V něm na tento trend ukazuje především nižší vyhraněnost podporovatelů hnutí ve smyslu jejich ideologické pozice, a naopak signifikantně nižší podpora u skupiny respondentů s vysokoškolským vzděláním. Jakkoliv je tento efekt spojován s ideologickým obratem ANO před volbami do Poslanecké sněmovny v roce 2017, je zjevné, že se částečně projevil již při jeho prvním volebním úspěchu. Toto zjištění může být významné především při hledání konkrétnějších vysvětlení dlouhodobějšího úspěchu a stabilizace hnutí ANO v rámci českého stranického systému.

Bližší analýza vývoje volebního chování voličů krajně pravicových stran mimo jiné tyto voliče identifikuje jako mladší nebo politicky nepřilíživě ukotvené. V určitých fázích vývoje stranického systému jsou tak hlasy nespokojených voličů rozděleny dominantně mezi KSČM u věkově starší skupiny voličů, zatímco krajně pravicové populistické strany mobilizují skupiny mladší. V budoucnosti tak lze očekávat, že procento anti-systémově naladěných voličů bude víceméně konstantní, avšak s generační proměnou může docházet k přesunu těchto voličů směrem k nově vznikajícím stranám a hnutím podobně, jako to lze pozorovat v ostatních segmentech stranického systému.

Tabulka 17: Model volební podpory dalších politických stran

	ODA 1996	US 2002	SZ 2006	VV 2010	TOP 09 2010	TOP 09 2013	ANO 2013	SPR- RSC 1996	ÚSVIT 2013
<i>Prediktory</i>	<i>OR</i>	<i>OR</i>	<i>OR</i>	<i>OR</i>	<i>OR</i>	<i>OR</i>	<i>OR</i>	<i>OR</i>	<i>OR</i>
> 60 let	1.48 * (0.16)	1.26 (0.18)	0.80 (0.13)	0.79 (0.14)	0.84 (0.13)	0.85 (0.14)	0.74 * (0.14)	0.69 * (0.16)	0.69 ** (0.14)
18-29 let	1.10 (0.14)	1.52 * (0.18)	2.13 *** (0.15)	1.19 (0.15)	1.36 * (0.15)	1.27 (0.18)	1.30 (0.18)	1.37 * (0.14)	2.64 *** (0.18)
Střední vzdělání	0.99 (0.15)	1.41 (0.18)	0.94 (0.14)	1.21 (0.15)	1.23 (0.15)	1.02 (0.13)	1.17 (0.13)	0.65 ** (0.16)	1.24 (0.13)
Vysoká škola	1.14 (0.17)	1.78 * (0.23)	0.97 (0.19)	0.78 (0.20)	1.44 (0.20)	1.41 (0.20)	0.66 * (0.19)	0.51 *** (0.18)	1.00 (0.20)
Muž	0.72 ** (0.11)	0.86 (0.13)	0.74 ** (0.10)	0.84 (0.11)	0.79 * (0.11)	0.82 (0.12)	0.88 (0.12)	1.47 *** (0.11)	0.87 (0.12)

Nízký příjem	0.71 *	0.89	0.93	0.82	0.65 ***	0.76	0.93	1.07	1.16
	(0.14)	(0.18)	(0.12)	(0.13)	(0.13)	(0.14)	(0.15)	(0.14)	(0.15)
Střední příjem	0.96	1.10	0.79	1.05	0.78	0.92	1.04	1.40 *	1.10
	(0.15)	(0.19)	(0.14)	(0.15)	(0.15)	(0.16)	(0.16)	(0.15)	(0.16)
Střed	2.73 ***	2.40 ***	1.80 ***	1.92 ***	2.92 ***	2.01 ***	1.77 ***	1.08	0.91
	(0.16)	(0.18)	(0.15)	(0.15)	(0.15)	(0.15)	(0.15)	(0.15)	(0.15)
Pravice	8.25 ***	3.39 ***	4.39 ***	5.36 ***	18.22 ***	7.86 ***	2.42 ***	0.41 ***	1.02
	(0.15)	(0.16)	(0.12)	(0.14)	(0.15)	(0.15)	(0.14)	(0.14)	(0.14)
N	1054	713	1254	1069	1106	951	919	1069	907
R ² Nagelkerke	0.551	0.684	0.894	0.938	0.957	0.949	0.936	0.433	0.931

* $p < 0.05$ ** $p < 0.01$ *** $p < 0.001$

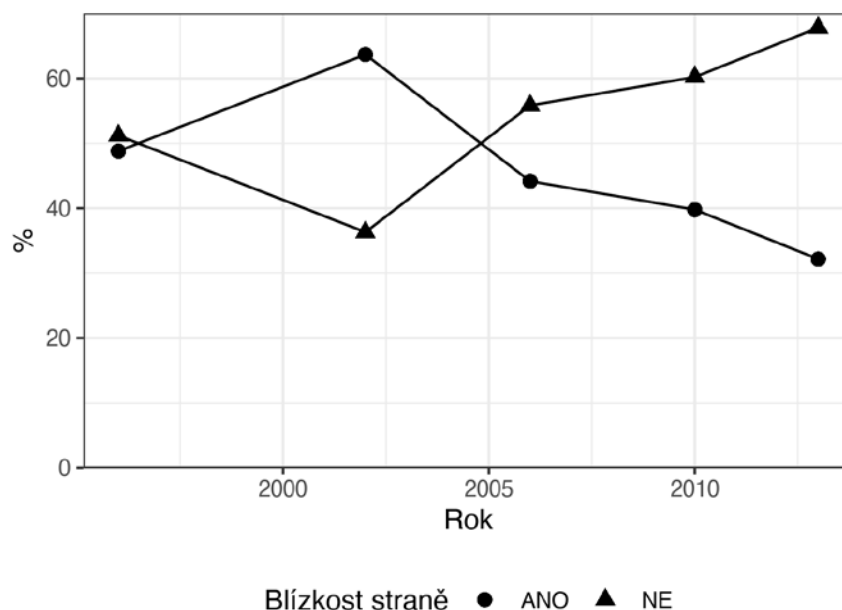
Zdroj: Vlastní zpracování, data: (CSES 2019)

6.3.2. Míra blízkosti politické straně

Pro zjištění míry externí dimenze institucionalizace politických stran je důležité zkoumat nejen to, zda daná politická strana konzistentně oslovuje určitou skupinu voličů v rámci elektorátu, ale i míru toho, jak silně jsou tito příznivci v nejširším smyslu slova k těmto politickým stranám afiliováni. Obrázek 20 níže zobrazuje deklarovanou blízkost některé z politických stran v rámci celého elektorátu. Jak je z grafu patrné, po roce 2006 můžeme sledovat určitý trend k nárůstu anti-stranického sentimentu, kdy v roce 2013 více než 65 % respondentů odpovědělo, že se necítí žádným způsobem blíže jedné konkrétní politické straně více, než jiné.

V kombinaci se zjištěními o individuální volatilitě, kde stabilně více než 80 % nevoličů z předcházejících voleb nebylo nijak mobilizováno ani ve volbách následujících, lze výraznou část české společnosti chápat jako silně depolitizovanou (viz Perottino 2016). Je proto nutné si uvědomit, že jak skupina neaktivních voličů, tak skupina respondentů bez deklarované, byť jen slabé, afiliace k některé z politických stran, hraje v analýze volebních výsledků a volebního chování podstatnou roli, jelikož může být mobilizována v podstatě náhodně. Tento faktor může v určitých případech vykazovat zásadní vliv na proces de-institucionalizace a destabilizace stranického systému.

Obrázek 20: Obecná míra deklarované blízkosti některé z politických stran v ČR (1996-2013)

Zdroj: Vlastní zpracování, data: (CSES 2019)

Pokud přejdeme od analýzy strukturálních charakteristik stranického systému na úroveň politických stran, zajímá nás především právě jejich schopnost dlouhodobě si udržet skupinu příznivců, kteří se nejen straně cítí blíže, ale tuto blízkost vnímají jako velmi silnou. Při využití tohoto indikátoru je třeba vzít v potaz jeho senzitivitu k velikosti vzorku respondentů, který vykazuje napříč stranami značnou variabilitu, přičemž jeho velikost je dále ovlivňována obecně nízkou mírou afiliace respondentů zmiňované v předešlých odstavcích. Na druhou stranu, možnost vyjádření blízkosti určité politické straně není v tomto případě vázána na nutnost její volby. To znamená, že nedochází ke zkreslení u volebně silných stran, které však zároveň generují podstatnou část svých volebních zisků od skupiny strategických voličů, kteří se ve volbách rozhodují pro tzv. menší zlo. Použitý indikátor tedy lépe odráží právě míru externí dimenze institucionalizace, kterými strany v rámci systému disponují, a tím umožňuje jejich vzájemné srovnání.

1996

Z prezentovaných dat je zřejmé, že pro všechny české politické strany platí převažující tendence k vyjádření spíše umírněné síly afiliace ze strany jejich potenciálních voličů (viz Tabulka 18). Pokud tedy již daný respondent určitou míru blízkosti k politické straně deklaruje, jedná se dominantně o slabší míru napojení. Opět se tak potvrzuje obecnější teze

o vysoké míře depolitizace české společnosti ve vztahu ke stranám, jako systému prvku zajišťujícímu politickou reprezentaci napříč všemi úrovněmi politického systému. Také z tohoto důvodu nám umožňuje důkladnější analýza specifické skupiny podporovatelů politických stran s deklarovanou silnou afiliací k nim lépe porozumět procesu institucionalizace v dlouhodobé perspektivě.

Jak můžeme vidět, poměr podporovatelů vyjadřujících nejvyšší míru blízkosti se napříč politickými stranami značně liší. Poměrně překvapivě nejnižší podíl v této kategorii dosáhla mezi stranami, které získaly v roce 1996 reprezentaci v dolní komoře Parlamentu, ODA. Na jednu stranu může tento výsledek působit neočekávaně, jelikož ODA je často vnímána jako poměrně silně ideologicky ukotvená strana s pravicově konzervativní politickou profilací. Na druhou stranu je zřejmé, že strana v tomto období stále nebyla schopna najít svoji pozici vůči ODS jako hlavnímu konkurenčnímu aktérovi na pravici. Bez výrazných charismatických osobností, k nimž by se mohli voliči ve větší míře vztahovat, strana také trpěla ztrátou popularity v důsledku jejího dlouhodobého angažmá ve vládní koalici.

Ve srovnání s ostatními stranami vykazovala výrazně nižší míru blízkosti respondentů také ČSSD. Podobně nízká hodnota vyznívá překvapivě hlavně v kontextu přítomnosti Miloše Zemana, tehdy pro značnou část voličů velmi charismatického politika. Jeho role se však mohla projevit právě s ohledem na transformaci obnovené exilové ČSSD v catch-all party, což mohlo paradoxně u části původních loajálních podporovatelů strany vyvolat negativní reakci. Z hlediska validity indikátoru jako takového, se tedy částečně ukazuje, že skutečně měří spíše loajalitu k dané straně, než by kopíroval momentální trend popularity stranického vedení.

Tabulka 18: Udávaná míra blízkosti vybraným politickým stranám 1996

<i>Strana</i>	<i>Míra blízkosti</i>			<i>Celkem</i>
	1	2	3	
ČSSD	15 8.1 %	120 64.5 %	51 27.4 %	186 100 %
KDU-ČSL	15 19 %	47 59.5 %	17 21.5 %	79 100 %
KSČM	25 27.5 %	53 58.2 %	13 14.3 %	91 100 %

ODA	3 4.2 %	44 61.1 %	25 34.7 %	72 100 %
ODS	57 19.6 %	188 64.6 %	46 15.8 %	291 100 %
SPR-RSČ	12 20.7 %	34 58.6 %	12 20.7 %	58 100 %
SZ	2 40 %	3 60 %	0 0 %	5 100 %
Celkem	129 16.5 %	489 62.5 %	164 21 %	782 100 %

Zdroj: Vlastní zpracování, data: (CSES 2019)

Pokud se naopak zaměříme na strany, jejichž voliči cítí vysokou míru afiliace (KDU-ČSL, KSČM, ODS, SPR-RSČ), potom nacházíme na první pohled nesourodou skupinu aktérů, kteří se zcela liší jak svojí ideologickou profilací, tak původem vzniku nebo i organizačním nastavením. I přes tyto skutečnosti lze mezi danými stranami nalézt jednotící znak, který je jim společný. Jak vyplývá z předchozí analýzy volebního chování, jako tento společný aspekt je možné identifikovat jejich dominantní cílení na specifické segmenty voličů. Proto není náhodou, že nejvyšších hodnot dosáhly strany, které se ve své době aktivně vymezovaly proti polistopadovému politickému uspořádání nebo nově zvolenému establishmentu, tedy KSČM a SPR-RSČ. U KDU-ČSL lze potom obecně vyšší míru loajality vysvětlit silným zázemím strany u voličů hlásících se ke katolickému vyznání. Jakkoliv se může v porovnání s ostatními zmíněnými případy zdát pozice ODS odlišná, je opět nutné vnímat ji především v dobovém kontextu. Jak naznačují výše zmíněné modely, pro elektorát ODS bylo typické vnímat svoji pozici jako výrazně pravicovou, a to často bez ohledu na ekonomický status. Právě toto přihlášení se k pravici umožňovalo vyjádřit souhlas a podporu předcházejícímu transformačnímu procesu. Pozorovaná zvýšená náklonnost části respondentů k ODS proto může být interpretována v tomto světle.

2002

Situace po sněmovních volbách v roce 2002 naznačila budoucí trend ke stabilizaci stranického systému také z pohledu loajality podporovatelů jednotlivých politických stran (viz Tabulka 19). I přes změnu ve vedení ČSSD a explicitnímu vyjádření neochoty pokračovat v praxi vládnutí na půdorysu opoziční smlouvy, u této strany pozorujeme,

podobně jako v roce 1996, v podstatě stejnou distribuci odpovědí respondentů. To znamená, že se ČSSD ani s výrazným časovým odstupem nepodařilo vybudovat a oslovit rozsáhlejší skupinu podporovatelů a voličů s vysokou mírou blízkosti této straně. Ve srovnání s předešlými výsledky zaznamenáváme pokles také u ODS, což lze opět vysvětlit v několika rovinách. Klíčovým faktorem je, že strana v mezidobí prodělala štěpení, kdy na pravici vznikla konkurenční strana, která ve svých počátcích cílila právě na skupinu přesvědčených pravicových voličů, kterým se snažila nabízet ideologickou alternativu bez skandálů, které pro část bývalých voličů ODS představovaly překážku v její upřímné volbě. Dále ODS, podobně jako ČSSD, čelila výrazné kritice v důsledku podpory velké koalice. Přestože tedy byla strana stále volebně velmi úspěšná, mezi jejími podporovateli mohla být ve větší míře považována jako strategická volba. Strana se tak vyprofilovala více jako catch-all party.

Vůbec nejvyšší míru blízkosti podporovatelů straně vykazala v daném volební KSČM. Přestože KSČM dosahuje v rámci tohoto indikátoru stabilně nejvyšší míru loajality napříč všemi analyzovanými volebními obdobími, hodnota získaná v roce 2002 představuje oproti trendu spíše anomálně vysokou hodnotu. Podobný výsledek je o to zajímavější, že je navíc spojen s nebývalým volebním úspěchem strany, který by měl způsobit spíše pokles poměru respondentů, kteří by se se stranou silně identifikovali. Na základě analýzy volebních přesunů je však možné argumentovat, že v tomto případě se do značné míry jednalo o tzv. vnitrosystémovou volatilitu, kde významná část nových voličů původně podporovala ČSSD. Ideologicky se tak jednalo o voliče z levé části spektra. Opět tedy v kontextu vládnutí ČSSD s podporou jejího hlavního ideologického rivala mohla KSČM v očích části elektorátu hrát roli „reálné“ levicové alternativy.

Ze stran, které získaly v tomto volebním období zastoupení v Poslanecké sněmovně, vykazuje relativně vysokou míru blízkosti voličů také Koalice. Zde se tedy ukazuje, že ačkoliv se strany KDU-ČSL a US-DEU účastnily voleb pod jiným názvem, na strukturu blízkosti voličů k těmto stranám to patrně nemělo výrazný vliv. Z hlediska institucionalizace politických stran by tak podobná dočasná změna názvu, která nemění podstatu identity strany v očích voličů, neměla být považována za faktor, který by vedl k jejímu oslabení. Na druhou stranu je nutné vzít v potaz, že podobnou strategii mohou častěji přijímat politické strany, které jsou např. ohroženy volební porážkou, zatímco v případě uskupení Koalice se jednalo spíše o cílenou snahu středopravicových politických stran reagovat na zamýšlené změny volebního zákona prosazované dvěma velkými stranami s cílem posílení většinových prvků systému.

Tabulka 19: Udávaná míra blízkosti vybraným politickým stranám 2002

Strana	Míra blízkosti			Total
	1	2	3	
ČSSD	10 9.7 %	65 63.1 %	28 27.2 %	103 100 %
KOAL	15 20.3 %	47 63.5 %	12 16.2 %	74 100 %
KSČM	23 42.6 %	26 48.1 %	5 9.3 %	54 100 %
ODA	0 0 %	1 100 %	0 0 %	1 100 %
ODS	14 16.7 %	52 61.9 %	18 21.4 %	84 100 %
SZ	0 0 %	7 87.5 %	1 12.5 %	8 100 %
Total	62 19.1 %	198 61.1 %	64 19.8 %	324 100 %

Zdroj: Vlastní zpracování, data: (CSES 2019)

2006

Volby v roce 2006 dále potvrdily výše popsanou strukturu loajality voličů jednotlivých stran (viz

Tabulka 20). Přestože ČSSD a ODS dosáhly pod novým vedením výrazných volebních úspěchů, z hlediska blízkosti jejich podporovatelů můžeme pozorovat spíše vyrovnaný trend. Projevuje se zde tedy odlišný efekt, než který byl pozorován u KSČM v roce 2002. Klíčem k pochopení tohoto jevu může opět být struktura voličských přesunů. V porovnání s výše popisovanou situací KSČM totiž obě politické strany generovaly rostoucí volební zisky skrze voliče, kteří se předchozího hlasování neúčastnili, u nichž lze předpokládat obecně nižší míru blízkosti jakékoliv politické straně.

Tabulka 20: Udávaná míra blízkosti vybraným politickým stranám 2006

Strana	Míra blízkosti			Total
	1	2	3	

ČSSD	20 6 %	216 65.3 %	95 28.7 %	331 100 %
KDU-ČSL	14 18.9 %	47 63.5 %	13 17.6 %	74 100 %
KSČM	43 26.9 %	102 63.7 %	15 9.4 %	160 100 %
ODS	59 14.7 %	276 68.7 %	67 16.7 %	402 100 %
SZ	6 6 %	63 63 %	31 31 %	100 100 %
US-DEU	0 0 %	3 75 %	1 25 %	4 100 %
Total	142 13.3 %	707 66 %	222 20.7 %	1071 100 %

Zdroj: Vlastní zpracování, data: (CSES 2019)

I přes určitý pokles můžeme ve srovnání s předchozím volebním obdobím pozorovat stále vysokou míru blízkosti u KSČM a KDU-ČSL. Do značné míry se tak dále potvrzuje hypotéza o specifickém postavení obou tradičních politických stran získávajících značnou část své podpory od komunity dlouhodobě loajálních straníků a příznivců.

Mimo politických stran, které získávaly zastoupení v Poslanecké sněmovně dlouhodobě, volební práh v tomto období překročila nově také SZ, a to především v důsledku alternace ve vedení a změny programového profilu strany. Pod vedením Martina Bursíka totiž strana daleko v menší míře cílila na tradiční skupinu ekologických aktivistů, a namísto toho se přeorientovala právě na skupinu mladších a spíše pravicově orientovaných voličů. Podobný odklon se pak nutně projevil v nárůstu počtu voličů, avšak za cenu jejich poměrně nízké míry identifikace se stranou jako takovou. V podstatě se tak zde projevil velmi podobný efekt jako u ODS a ČSSD.

Jakkoliv malý je vzorek respondentů, kteří vyjádřili alespoň nějakou míru blízkosti straně US-DEU, toto zjištění samo o sobě ukazuje na celkově nízkou míru institucionalizace českých politických stran. Je zde totiž patrná provázanost mezi omezenou mírou interní institucionalizace, kdy novost strany a její organizační slabost úzce souvisí s vysokou mírou volatility voličů, což vede ve svém důsledku k nízké persistenci. Jak se ukazuje, pro nové strany je obecně velmi obtížné vybudovat si stabilnější jádro příznivců, a i strana jako

US, která se zpočátku profilovala jako skutečná pravicová alternativa oproti ODS, při volebním neúspěchu velmi rychle ztratila majoritní část svých někdejších podporovatelů.

2010

Sněmovní volby v roce 2010 znamenaly pro stranický systém české republiky počátek zásadního obratu. Poprvé od 90. let 20. století totiž ve volbách uspěla zcela nová politická strana, která se vyprofilovala mimo skupinu etablovaných stran a jejich politických představitelů. U této nové strany VV, opět pozorujeme podobný scénář jako v předchozím volebním období u SZ, tzn. s nárůstem volební podpory přichází také nárůst počtu podporovatelů, kteří se s danou stranou identifikují (viz Tabulka 21). Přesto u VV pozorujeme o něco vyšší podíl respondentů indikujících nejvyšší míru blízkosti straně. Podobný jev lze v tomto konkrétním případě přisuzovat spojení strany s oblíbeným investigativním novinářem Radkem Johnem, který byl sám o sobě důvěryhodným pro určitou část protikorupčně naladěných voličů. Zároveň především v počátcích svého fungování strana přinesla do politického diskurzu téma zavedení prvků přímé demokracie, které aplikovala i pro své vnitřní fungování, kdy členové strany a registrovaní příznivci měli možnost hlasovat o zásadních otázkách politického směřování strany v online referendech. VV tak v určitém časovém úseku systematicky budovaly základnu aktivních podporovatelů, kteří měli potenciál utvořit poměrně loajální skupinu příznivců a voličů.

Dalším novým aktérem na politické scéně se stala strana TOP 09, která vznikla v důsledku štěpení KDU-ČSL. Nejedná se tedy o zcela novou politickou stranu, jako tomu bylo v předchozím případě, jelikož členská základna se rekrutovala především z původní mateřské strany. Přesto však oproti KDU-ČSL pozorujeme velmi rozdílnou strukturu afiliace jejich podporovatelů. Především je třeba upozornit na to, že zatímco voliči KDU-ČSL se obecně vyznačovali spíše vysokou mírou blízkosti a lojality ke straně, u podporovatelů TOP 09 tuto charakteristiku v podstatě nenacházíme. Vysvětlení tohoto zdánlivě paradoxního rozdílu spočívá v tom, že obě strany sice na jednu stranu vycházely ze společného organizačního zázemí, avšak obě ve volbách oslovovaly odlišné skupiny v rámci elektorátu.

Zatímco KDU-ČSL byla schopna mobilizovat pouze svoje tradiční voličské jádro, TOP 09 svojí liberálně-konzervativní ale zároveň proevropskou rétorikou v kombinaci s oblíbeným předsedou strany Karlem Schwarzenbergem oslovovala především mladší pravicové

voliče. Tento výklad je konzistentní i s analýzou voličských přesunů, kdy TOP 09 podstatnou část svých voličů získala na úkor ODS, spíše než by o elektorát soupeřila s KDU-ČSL.

SZ podobně jako KDU-ČSL byla druhou stranou, která v tomto volebním období ztratila své zastoupení v Poslanecké sněmovně. V porovnání s podobnými situacemi v předchozích letech, např. výše zmiňovaným propadem US-DEU, je u těchto stran patrný vyšší potenciál udržet si i přes volební neúspěch a případné vnitřní spory určitou část loajálních podporovatelů. Alternace ve vedení, kterou strany musely projít pro ně tedy nepředstavovala výraznější organizační šok.

I přes takto výrazné změny v rámci stranického systému a propadu voličských preferencí dvou hlavních stran ČSSD a ODS můžeme sledovat, že míra blízkosti voličů spíše potvrzuje předcházející trend. Určitou změnu lze pozorovat především u ODS, u níž došlo k poklesu u jejich voličů s nejvyšší mírou identifikace. To může být do určité míry přičítáno výrazně nestabilní a nepřehledné situaci uvnitř strany spojené s rezignací jejího dosavadního předsedy Mirka Topolánka. Zároveň to byla právě ODS, která čelila největšímu odlivu voličů směrem k novým politickým stranám. Úbytek části jejich nejsilnějších podporovatelů může proto naznačovat, že se ODS pro pravicové voliče začala stávat spíše pragmatickou volbou.

Tabulka 21: Udávaná míra blízkosti vybraným politickým stranám 2010

<i>Strana</i>	<i>Míra blízkosti</i>			<i>Total</i>
	1	2	3	
ČSSD	15 6.1 %	172 70.2 %	58 23.7 %	245 100 %
KDU-ČSL	8 21.6 %	26 70.3 %	3 8.1 %	37 100 %
KSČM	29 25.2 %	75 65.2 %	11 9.6 %	115 100 %
ODS	12 6.3 %	137 72.5 %	40 21.2 %	189 100 %
Piráti	0 0 %	5 71.4 %	2 28.6 %	7 100 %
SZ	4 11.4 %	25 71.4 %	6 17.1 %	35 100 %

TOP 09	12 7.7 %	101 64.7 %	43 27.6 %	156 100 %
VV	13 14.1 %	55 59.8 %	24 26.1 %	92 100 %
Total	93 10.6 %	596 68 %	187 21.3 %	876 100 %

Zdroj: Vlastní zpracování, data: (CSES 2019)

2013

Jestliže sněmovní volby v roce 2010 naznačily nový trend ve směřování českého stranického systému, následující volební období znamenalo pro jeho formát i mechanismus zásadní zlom. Jak jsme ukázali v úvodu této kapitoly, obecná míra identifikace s některou z politických stran se v roce 2013 dostala na zatím nejnižší pozorovanou hodnotu. Při bližším pohledu pak můžeme vidět, že proporce podporovatelů, kteří se s politickými stranami identifikují, se v podstatě vyrovnala. Obecně tak došlo k poklesu především u počtu voličů, kteří by se jednotlivým stranám cítili velmi blízko. Jedinou výjimku z tohoto pravidla představovala v daném období KSČM, u níž sledujeme pokračující trend velmi silné identifikace jejího voličského jádra (viz Tabulka 22).

Naopak výraznější změnu bylo možné pozorovat u KDU-ČSL, která, podobně jako KSČM, dlouhodobě patřila ke stranám se stabilně vyprofilovanou základnou voličů. Podobný pokles lze nejspíše přisuzovat situaci, kdy strana čelila výrazné volební porážce a ztrátě reprezentace v Poslanecké sněmovně v roce 2010. Z tohoto důvodu byla nucena pokusit se mobilizovat alespoň část nových voličů. Z analýzy přesunu voličských preferencí je zřejmé, že KDU-ČSL měla v roce 2013 velmi omezený potenciál ve větší míře oslovovat voliče konkurenčních stran. Musela se proto spoléhat na mobilizaci nevoličů případně prvovoličů. Volební výsledky ukazují, že mezi volbami 2010 a 2013 vzrostla volební podpora KDU-ČSL o více než 100 tisíc hlasů. Na základě modelů volebního chování lze předpokládat, že se jednalo o oslovení spíše věkově starších voličů a výraznější zacílení na voliče levého středu, které navázalo na podobný trend z předcházejících voleb.

Za pozornost stojí také fakt, že SZ, ačkoliv ani v těchto volbách žádné poslanecké křeslo neobsadila, si dokázala v prostředí fragmentovaného stranického systému udržet poměrně vysoký počet – ne příliš silně – identifikovaných podporovatelů. V tomto smyslu se jedná o indicii, která ukazuje na posílení externí dimenze institucionalizace i přesto, že strana jako

taková je z hlediska volebních výsledků marginální. Můžeme se tak domnívat, že se, minimálně do konce analyzovaného období, SZ dokázala částečně vyrovnat s nepoměrem mezi relativně vysokým stupněm institucionalizace v její interní dimenzi, a naopak dlouhodobě nízkou mírou institucionalizace externí.

Podobně jako v předchozím volebním období je nutné věnovat pozornost novým politickým stranám. Tou bezpochyby nejvýznamnější bylo hnutí ANO. Podobně jako u ostatních nových stran a hnutí je pro ANO příznačné, že přestože vzniklo relativně v krátkém čase před volbami, s nečekaným úspěchem došlo k rychlému nárůstu identifikace části voličů s novým uskupením. Z prezentovaných dat vyplývá, že tato skupina mohla být početně srovnatelná např. s KSČM. Samozřejmě je nutné vzít v potaz, že hnutí ANO dosáhlo celkově vyššího volebního zisku. Zde se tedy projevila relativní novost organizace, kde větší část jejího elektorátu vykazovala buďto slabší míru identifikace, nebo se velmi často s nově založeným hnutím neidentifikovali vůbec.

Další z nových úspěšných organizací bylo hnutí ÚSVIT, která pod vedením podnikatele a bývalého senátora Tomia Okamury převzalo část původní programové agendy VV, a to především v rámci apelu na větší rozšíření aplikace prvků přímé demokracie a přímé volby politiků na všech úrovních politického systému. Postupně se pak hnutí začalo stále více profilovat směrem ke krajní pravici. Přes mimořádnou popularitu lídra hnutí, ÚSVIT v důsledku restriktivní personální politiky nikdy plně nerozvinul svoji organizační strukturu, a tedy ani bázi silně identifikovaných příznivců. V tomto případě lze dojít k závěru, že loajalita a afiliace voličů směřovala přímo k osobě Tomia Okamury a ne k hnutí jako takovému.

Tuto hypotézu potvrzuje i následný vývoj, kdy v důsledku vnitřních sporů došlo k rozštěpení hnutí. Paradoxně to byl Okamura, kdo byl nucen hnutí opustit a založit novou politickou stranu Svoboda a přímá demokracie (SPD). Již v následujících sněmovních volbách 2017 se ukázalo, že původní ÚSVIT nemá bez Tomia Okamury prakticky žádnou volební podporu. SPD naopak v těchto volbách uspěla se ziskem 10,64 % hlasů.

Tabulka 22: Udávaná míra blízkosti vybraným politickým stranám 2013

<i>Strana</i>	<i>Míra blízkosti</i>			<i>Total</i>
	1	2	3	
ANO	11 9.2 %	80 66.7 %	29 24.2 %	120 100 %

CSSD	20 10 %	136 67.7 %	45 22.4 %	201 100 %
KDU-CSL	4 9.1 %	29 65.9 %	11 25 %	44 100 %
KSCM	29 23.4 %	83 66.9 %	12 9.7 %	124 100 %
ODS	6 10.9 %	36 65.5 %	13 23.6 %	55 100 %
Piráti	2 9.5 %	13 61.9 %	6 28.6 %	21 100 %
SZ	3 9.4 %	21 65.6 %	8 25 %	32 100 %
TOP09	6 7.8 %	51 66.2 %	20 26 %	77 100 %
USVIT	1 3.7 %	19 70.4 %	7 25.9 %	27 100 %
Total	82 11.7 %	468 66.8 %	151 21.5 %	701 100 %

Zdroj: Vlastní zpracování, data: (CSES 2019)

Z nových stran stojí dále za zmínku Piráti. Ačkoliv tato strana na úrovni Poslanecké sněmovny volebně uspěla teprve v roce 2017, lze u ní pozorovat vývoj, který není u předchozích nově se etablovujících stran obvyklý. Tento rozdíl spočívá především v tom, že na případech nových stran jsme doposud demonstrovali trend, kdy jejich volební úspěch jako takový byl až posléze následován nárůstem stranické identifikace. V případě Pirátů se však zdá, že došlo k opačnému procesu, a tedy utváření početně signifikantního jádra příznivců ještě v době, kdy se strana pohybovala hluboko pod hranicí zvolitelnosti.

Shrnutí

Na základě provedených analýz můžeme dojít k závěru, že struktura blízkosti voličů a příznivců k politickým stranám je důležitým faktorem pro vysvětlení jejich institucionalizace a dlouhodobé stability. Na nejobecnější úrovni je při snaze o bližší porozumění fungování českého stranického systému vždy nutné vzít v úvahu celkový kontext, kdy více než polovina populace deklaruje, že se necítí blízko k žádné politické

straně. Tato významná část elektorátu sama o sobě vytváří z hlediska svého volebního chování do značné míry nepředvídatelný segment, který může vykazovat sklon k volební volatilitě. Směrem k politickým stranám to značí obecně nízkou míru jejich institucionalizace.

Přes to všechno lze mezi stranami identifikovat značně různou strukturu míry identifikace jejich příznivců. Na stabilně početnou základnu velmi silně identifikovaných podporovatelů se v průběhu zkoumaného období mohly spolehnout pouze strany, které cílí na velmi konkrétní segment společnosti, tedy KSČM a KDU-ČSL vyjma sněmovních voleb v roce 2013. Právě u těchto dvou stran lze tyto příznivce považovat za klíčovou proměnnou posilující dlouhodobou persistenci obou organizací.

Poměrně specifický vzorec dále nacházíme také u dvou dlouhodobě nejsilnějších politických stran ČSSD a ODS. Přestože obě strany vykazovaly po dlouhou dobu vysokou volební podporu a jejich organizace byly v rámci českého kontextu relativně rozvinuté a početné, u obou z nich pozorujeme s postupem času spíše slabší afiliaci ze strany jejich podporovatelů. Z toho vyplývá, že se obě strany zaměřovaly primárně na oslovení co nejširších voličských skupin, avšak za cenu vyšší volatility ideologicky slabě vyprofilovaných středových voličů.

Poslední poměrně koherentní skupinu pak tvoří nové politické strany, nebo strany s kolísavou úrovní volební podpory. U nich lze pozorovat spíše nízké počty silně identifikovaných voličů. U personalizovaných hnutí je většinou loajalita směřována spíše k osobě charismatického lídra místo k organizaci jako takové. Postupné budování početnější skupiny loajálních příznivců je patrné spíše u stran prosazujících specifické ideologie, nebo programová témata, konkrétně lze jmenovat SZ a částečně Piráty.

6.4. Objektivní míra přežití

V teoretické části práce bylo argumentováno, že přístup založený na analýze institucionalizace politických stran dokáže přinést přesnější vysvětlení úspěchu a přetrvání odlišných souběžně existujících organizačních typů politických stran. Jejich objektivní přežití pak můžeme v tomto smyslu chápat jako jakýsi hlavní indikátor, který na základě důkladnější analýzy historických případů může přispět k pozdějšímu rozvoji teorie institucionalizace směrem k možné tvorbě obecnějších predikcí o životnosti různých organizačních schémat, která současné politické strany volí. Cílem následující kapitoly

proto bude důkladnější rozbor interakce mezi jednotlivými faktory institucionalizace a dlouhodobým přežitím politických stran a hnutí.

Pokud se blíže zabýváme problematikou přežití politických stran, relativně brzy narazíme na překážku v podobě vytvoření validního operacionálního kritéria. Ono faktické přežití lze totiž u politických stran chápat hned v několika rovinách. Jako první bychom mohli za konec politické strany označit ztrátu politické reprezentace. Tento přístup by však byl pro analýzu politických stran z pohledu institucionalizace, jak je daný koncept chápán v této práci, nesprávný. Důvodem je, že samotná ztráta reprezentace, a to na jakékoli úrovni politického systému, znamená pro politickou stranu zásadní šok, nicméně právě vyšší míra institucionalizace pomáhá politickým stranám tento šok překonat. Fakticky by se tedy nejednalo o indikátor samotného přežití, ale daleko spíše o test, který tuto schopnost prověřuje.

Druhým způsobem, jak toto přežití v rámci konceptu institucionalizace vnímat, je ve smyslu přetrvávání strany neboli její persistence. Pokud bychom chtěli stanovit indikátor této persistence, který by odrážel časovou složku institucionalizace, jenž je napříč přístupy většiny autorů považována za klíčovou (viz Huntington 1968; Rose a Mackie 1988; Harmel a Svåsand 1993; Casal Bértoa 2014), je důležité do výsledné analýzy promítnout stáří dané politické strany ve chvíli měření ostatních indikátorů. Vzhledem k tomu, že politické strany často mají tendenci své stáří a historickou kontinuitu vnímat různě, zvláště v rámci stranických systémů střední Evropy je k tomuto faktu nutné přihlídnout a vztáhnout indikátor k období trvání demokratické formy vládnutí.

Třetím z možných přístupů, který se pro analýzu přežití politických stran, případně i jakýchkoli jiných organizací, nabízí, je sledovat jejich formální existenci jednoduše jako binární proměnnou. Jakkoliv se zdá tento indikátor objektivní a přímočarý, je nutné mít zde na paměti, že i takovýto postup zahrnuje klíčovou analytickou volbu, která může zásadním způsobem ovlivnit interpretaci výsledků. Touto volbou je nutnost stanovit referenční bod v čase, který oddělí tzv. přeživší politické strany. Vzhledem k tomu, že se politologické analýzy, včetně této, většinou snaží o poměrně vysokou míru aktuálnosti, je vždy třeba počítat s tím, že podobně nastavené měřítko bude systematicky zvýhodňovat organizace vzniknuvší v kratší časové vzdálenosti k tomuto referenčnímu bodu. I přes tento zjevný nedostatek, lze za využití tohoto indikátoru identifikovat minimálně skupinu stran, které patří v tomto ohledu k ohroženým.

Pro tento účel budou zkoumané případy rozděleny do dvou skupin podle toho, zda v roce 2018 vykazovaly alespoň formální znaky existence stranické organizace²⁶. Na základě toho bude možné zhodnotit, zda a případně jak mohou různé indikátory institucionalizace politických stran přispívat k jejich dlouhodobému přežití.

Standardizace

V předcházejících kapitolách byla institucionalizace politických stran představena jako multidimenzionální koncept, který lze navíc měřit výhradně prostřednictvím souboru nepřímých indikátorů. Vzhledem k tomu, že dané indikátory jsou navíc měřeny na základě různých datových zdrojů a odlišných měřítek, je nutným prvním krokem standardizace jednotlivých proměnných, což umožní jejich vzájemné srovnání a agregaci do sub-indexů, které pomohou operacionalizovat jednotlivé dimenze institucionalizace. Jak bylo uvedeno v metodologické části, jednotlivé proměnné budou standardizovány do intervalu [0;1], kdy nejvyšší dosažená hodnota získá hodnotu 1 a nejnižší hodnotu 0, zbývající případy jsou pak rozloženy na souvislé škále mezi tyto dvě krajní hodnoty. Jednotlivé indexy následně vzniknou prostým součtem takto standardizovaných indikátorů v rámci dimenzí. Pomocí testů spolehlivosti (viz Deng a Chan 2017) bude dále zjištěno, zda, případně s jakými limity, lze o institucionalizaci na základě získaných dat uvažovat jako o jednom koherentním konceptu, případně zda by bylo vhodnější v odborné debatě přistoupit spíše k jeho desintegraci (viz Levitsky 1998).

Výsledky standardizace shrnuje Tabulka 23. Z výsledků je patrné, že většina proměnných se v průměru i mediánu pohybuje v dolní polovině intervalu. Obecně lze tedy očekávat v rámci zkoumané skupiny značný rozestup mezi případy, které ve sledovaném období dosáhly nejvyšší hodnoty a zbytkem analyzovaných politických stran. To jasně odpovídá situaci, která byla popisována v jednotlivých empirických kapitolách, tedy relativně silnému postavení stran KDU-ČSL a KSČM s relativně stabilním a disciplinovaným volebním jádrem i rozvinutou stranickou organizací. Jedinou proměnnou, která z daného trendu vybočuje, je míra opouštění poslaneckého klubu. Zde se střední hodnoty pohybují naopak v horní části intervalu. To je dáno především tím, že většina sledovaných případů se obecně projevuje spíše jako stabilní, kdy obecně nedochází ve větší míře k odchodům poslanců z jednotlivých klubů. Pokud však dochází ke štěpení strany, vysoká procentuální

²⁶ V českém prostředí se jedná o zařazení v úředním registru politických stran a hnutí spravovaném Ministerstvem vnitra České republiky.

změna se v datech projeví jako odlehlá hodnota. Jinými slovy, pozorované hodnoty této proměnné se většinou pohybují okolo dvou extrémů, častěji však kolem nulových hodnot, které po standardizaci pozitivně přispívají k výsledné míře institucionalizace politické strany.

Tabulka 23: Standardizované hodnoty indikátorů míry institucionalizace

<i>Proměnná</i>	<i>N</i>	<i>Průměr</i>	<i>SD</i>	<i>Medián</i>
Blízkost	38	0.32	0.21	0.24
Volatilita	38	0.49	0.35	0.6
M/V	38	0.18	0.24	0.05
Rezignace	38	0.71	0.41	0.93
Alternace	38	0.32	0.3	0.25
Přežití	38	0.51	0.31	0.5

Zdroj: Vlastní zpracování

Díky standardizovaným datům je možné lépe sledovat vztahy mezi jednotlivými proměnnými. Výše v této podkapitole byla blíže vysvětlena distribuce sledovaných případů v rámci sledovaných indikátorů. To je ale samo o sobě pro důkladnější pochopení komplexních vzorců institucionalizace politických stran nedostatečné. V dalším kroku proto následuje analýza korelací napříč indikátory (viz Tabulka 24).

Tabulka 24: Vzájemné korelace indikátorů institucionalizace

	<i>Blízkost</i>	<i>M/V</i>	<i>Rezignace</i>	<i>Volatilita</i>	<i>Alternace</i>	<i>Přežití</i>
<i>Blízkost</i>		0.711***	0.165	0.509**	-0.080	0.104
<i>M/V</i>	0.711***		0.269	0.550***	0.114	0.144
<i>Rezignace</i>	0.165	0.269		0.425**	-0.326*	-0.040
<i>Volatilita</i>	0.509**	0.550***	0.425**		0.028	0.445**
<i>Alternace</i>	-0.080	0.114	-0.326*	0.028		0.793***
<i>Přežití</i>	0.104	0.144	-0.040	0.445**	0.793***	

Zdroj: Vlastní zpracování

Jak je patrné z předcházející tabulky, struktura vzájemných vztahů není v rámci sledovaných proměnných na první pohled jasně vymezitelná. Přesto je však možné identifikovat několik důležitých aspektů, které mají zásadní vliv pro další interpretaci dat. První z nich je role stáří politické strany, v tomto případě definovaného jako délka přežití strany v demokratickém politickém systému až do okamžiku sledovaných voleb. Zde logicky pozorujeme velmi silný vztah tohoto indikátoru k počtu alternací na pozici předsedy. Na jednu stranu by bylo možné namítnout, že oba indikátory zjevně měří v rámci konceptu podobnou věc, a proto by jeden z nich měl být pro svoji nadbytečnost z analýz vynechán.

To však platí jen z části, jelikož z teoretické debaty je zjevné, že samotný čas přežití dané organizace nemusí být znakem vysoké míry institucionalizace sám o sobě, např. v kontextu velmi personalizovaných politických stran. Sledování počtu alternací tak zde hraje roli kontextuálního faktoru, který pomáhá přesněji indikovat postupující, případně stagnující, proces depersonalizace. Navíc s indikátorem délky přežití statisticky významně koreluje také individuální volatilita, což znamená, že starší politické strany vykazují obecně větší schopnost udržet si loajální základnu podporovatelů.

Jak se potom zpětně ukazuje, samotná volatilita nevykazuje žádný vzájemný vztah s počtem alternací, což dále potvrzuje nutnost zahrnutí oněch dvou indikátorů. Kromě alternace je pak nízká individuální volatilita pozitivně asociována se všemi ostatními indikátory. Jinými slovy, politické strany se stabilní základnou podporovatelů mají obecně vyšší tendenci utvořit kolem sebe jádro silně identifikovaných příznivců, v poměru ke svým voličům vykazují přiměřeně velkou členskou základnu a jejich poslanecké kluby jsou relativně stabilní.

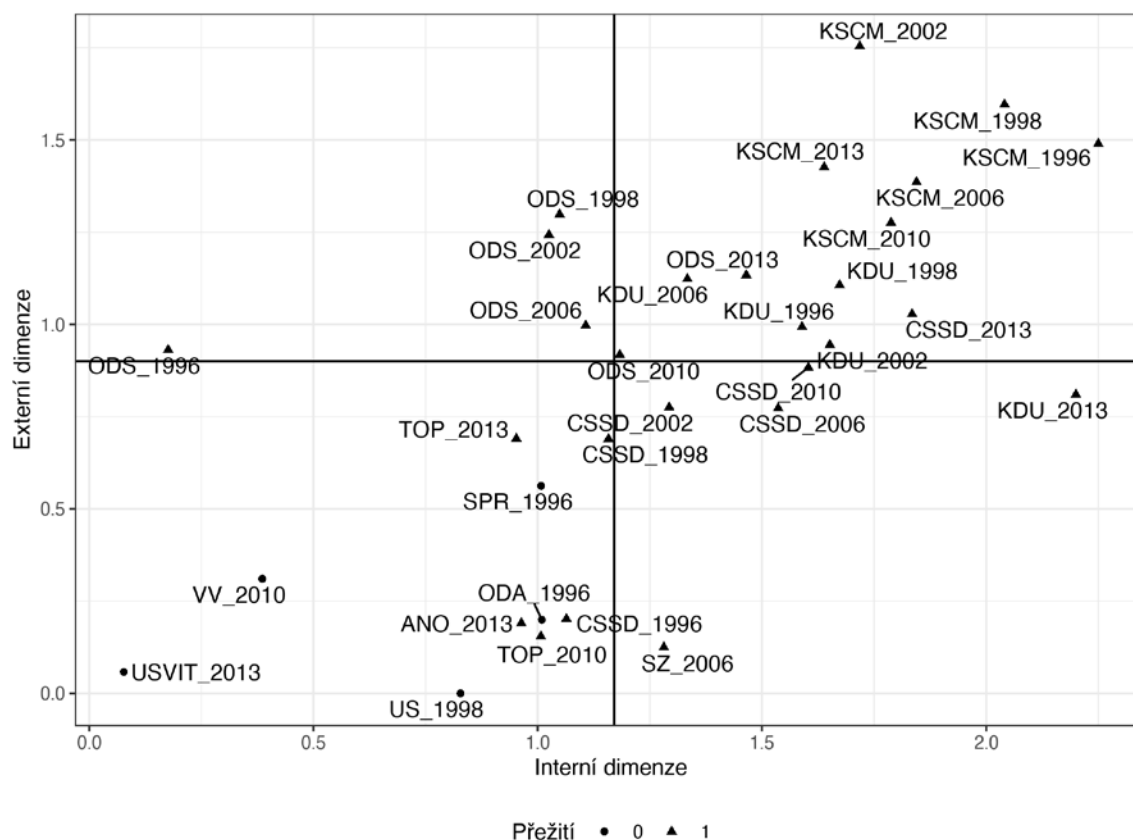
Jedinou negativní korelací, která je zároveň i statisticky významná, je vztah mezi počtem alternací a kohezí parlamentních klubů. Již v předchozí části bylo zmíněno poněkud netypické rozložení případů z hlediska míry jejich poslanecké stability. Získaný výsledek tak lze interpretovat spíše v tom smyslu, že ani výrazně depersonalizované strany nejsou imunní vůči vnitrostranickému pnutí, které může za určitých okolností vést nejen k rozpadu poslaneckého klubu, ale i k rozštěpení strany jako takové. Dobrymi příklady ilustrujícími tuto rovinu argumentace jsou KDU-ČSL a SZ.

Na základě prezentovaných dat lze usoudit, že jednotlivé faktory jsou vzájemně provázány. Nicméně samotný soubor korelací, který zde navíc naznačuje spíše složitější strukturu vztahů mezi dimenzemi institucionalizace politických stran popsány v odborné

literatuře, říká pouze velmi málo o tom, do jaké míry lze chápat jednotlivá měřítka jako množinu indikátorů reprezentujících jediný abstraktní koncept. Pro tento účel byl prostřednictvím balíku psych (Revelle 2020) vypočítán koeficient spolehlivosti ω_t , který slouží právě k posouzení dimenzionality konceptů na základě analýzy jejich jednotlivých složek. Hypotetické hodnoty koeficientu jsou vymezeny intervalem [0;1], kdy rostoucí hodnota značí vyšší míru spolehlivosti v zachycení konceptu. U pozorovaných dat je hodnota koeficientu ω_t rovna 0,91. Při odstranění indikátoru přežití hodnota klesne na 0,85. Za obecně uznávanou hranici, která vymezuje akceptovatelnou míru spolehlivosti, je považována přibližně hodnota 0,7. Z toho vyplývá, že i přes multidimenzionalitu konceptu v teoretické rovině, pozorované případy vykazují zřetelnou tendenci k unidimenzionalitě. Díky tomu je možné argumentovat ve prospěch užitečnosti konceptu institucionalizace a zároveň možnosti komparace – přinejmenším českých – politických stran skrze jednorozměrný kompozitní indikátor institucionalizace.

Jak již bylo řečeno, cílem této kapitoly je primárně analyzovat vztahy mezi jednotlivými zdroji institucionalizace politických stran, jejichž kombinace vytvářejí specifické vzorce. Kromě možnosti konstrukce jednotného kompozitního indikátoru proto dává smysl zabývat se zde také otázkou existence vztahu mezi interní, externí a objektivní dimenzí institucionalizace. V tomto pojetí jsou externí a interní dimenze zkoumány v kontextu přežití strany do konce zkoumaného období. Daný postup by měl pomoci pochopit interakci jednotlivých dimenzí institucionalizace z dlouhodobého pohledu.

Obrázek 21: Dlouhodobé přežití českých politických stran

Zdroj: Vlastní zpracování

Výsledky provedené analýzy zachycuje Obrázek 21. Na osách x a y graf zobrazuje vztah interní a externí dimenze institucionalizace u sledovaných politických stran v jednotlivých letech. Lze tak strany nejen vzájemně porovnávat, ale sledovat také dynamiku jejich vývoje v čase. V grafu jsou od sebe dále odlišeny strany, které do konce roku 2017 administrativně zanikly, a tedy nefigurovaly v rejstříku politických stran a politických hnutí. Pro větší přehlednost a možnost klasifikace případů jsou v grafu dále přímkami vyznačeny mediány hodnot obou sub-indexů.

Co se týče závislosti mezi externí a interní dimenzí institucionalizace, z grafu je jasně patrný lineární vztah. Ukazuje se tedy, že ačkoliv se objevují případy, u nichž je jedna z dimenzí dominantní, tento jev není příliš častý. Z tohoto důvodu se můžeme domnívat, že interní a externí dimenze institucionalizace jsou ve většině případů vzájemně provázány. Také tato analýza tedy napovídá, že minimálně v některých aplikacích se jeví jako smysluplné uvažovat o institucionalizaci politických stran jako o jednodimenzionálním konceptu.

S ohledem na klasifikaci jednotlivých stran je patrné, že napříč časem dochází spíše k menším změnám, a pozorování jsou tedy umístěna relativně blízko u sebe.

Výjimku z tohoto pravidla představují především dvě konkrétní pozorování, a to ODS v letech 1996 – 1998 a KDU-ČSL mezi lety 2013 – 2017. U ODS je tato klasifikace důsledkem výše zmíněné vnitrostranické nestability, která vyústila v rozpad poslaneckého klubu a vznik US. Strana zároveň v této době ještě neprošla žádnou alternací na pozici předsedy, kterou od jejího založení vykonával Václav Klaus. Na druhou stranu u ODS však nedošlo k úměrnému poklesu v externí dimenzi. Z následného vývoje víme, že stranickému vedení se povedlo organizační stabilitu obnovit, a to právě i díky relativně silné základně podporovatelů. U KDU-ČSL se naopak projevil opačný případ kdy byl zřetelný pokles u externí dimenze kompenzován vysokou organizační stabilitou.

Pokud se do grafu promítne schopnost dlouhodobého přežití, ukazuje se, že lze celkem jasně vymezit skupinu stran, které jsou systematicky ohroženy ztrátou relevance a později i faktickým zánikem. Je důležité zmínit, že se nemusí vždy jednat pouze o nové politické strany, ale i strany, které svého času působily v rámci stranického systému delší dobu, avšak nepodařilo se jim ani rozvinout stabilní organizační zázemí, ani si vytvořit koherentní skupinu loajálních podporovatelů. Odlišné trajektorie vývoje lze sledovat především u politických stran, které se etablovaly záhy po listopadu 1989, tedy ČSSD, ODA, ODS a SPR-RSČ.

Z hlediska teorie lze na základě získaných dat dojít k závěru, že vyšší míra institucionalizace alespoň v jedné z dimenzí představuje vzhledem k dlouhodobému přežití postačující, nikoliv však nezbytnou podmínku. Vzhledem k tomu, že nelze u jednotlivých stran tvořit predikce na základě jednoho časového bodu, je třeba vždy sledovat určitý trend, tedy to, zda se konkrétní strana v jednotlivých volebních obdobích posouvá směrem k institucionalizaci, nebo naopak stagnuje. Pro tento druh analýzy je samozřejmě vhodnější vynechat zahrnutí indikátoru dlouhodobého přežití, aby bylo možné alespoň částečně se vyhnout tautologickým tvrzením.

Robustnost závěrů – simulační studie

Přestože je předkládaná práce založená na studiu relativně dlouhého časového období a významné většiny relevantních politických stran, které dosáhly alespoň jednou reprezentace v Poslanecké sněmovně, generování obecnějších závěrů může být v mnoha ohledech problematické. Roli zde hraje především stále relativně nízký počet pozorování,

který společně s nevyhnutelnou chybou měření může vést k zavádějícím zjištěním. Jako zvláště problematické se jeví odlehlejší případy volebně spíše marginálních a nestabilních nových politických stran, u nichž při použití především sociologických dat musíme počítat s vyšší mírou statistické chyby v důsledku často relativně nízkých počtů respondentů v jednotlivých kategoriích.

V rámci kvantitativně orientované analýzy lze vliv těchto odlehlejších pozorování velmi efektivně potlačit zvýšením jejich počtu. Vzhledem k tomu, že jsou v práci zkoumány v podstatě všechny existující případy, nabízí se v této situaci pouze dva možné přístupy. Prvním z nich je rozšířit analýzu na další demokratické politické systémy. Tato alternativa, jakkoliv je její budoucí využití pro systematickou komparativní analýzu institucionalizace politických stran žádoucí, však přesahuje možnosti a rozsah prezentovaného textu, a to zvláště s ohledem na nutnost poměrně detailně porozumět často velmi odlišným kontextům fungování politických stran v různých zemích²⁷.

Druhou z možných alternativ jsou pak přístupy založené na simulovaných syntetických datech, která jsou vytvořena na základě zkušeností z reálně pozorovaných případů, avšak s cílem maximálně eliminovat zkreslení v důsledku odlehlejších hodnot. Záměrem je simulovat větší počet případů, které sice nebyly empiricky pozorovány, ale přesto se jedná o hypoteticky možné varianty mající oporu v dosavadním výzkumu a vztazích mezi proměnnými z pohledu teorie. Pro ověření robustnosti získaných závěrů, které budou jednak zobecnitelné pro český stranický systém, a jednak i pomohou k rozvoji teorie směrem k podrobnější komparativní analýze zahraničních případů, bude proto využit právě tento postup.

S ohledem na multidimenzionalitu konceptu institucionalizace měřeného pomocí šesti proměnných a prozatím nízký počet pozorování, se jeví simulační postupy založené na konvenčním, tzv. frekventistickém, přístupu ke statistické analýze dat jako problematické, a to především kvůli omezené možnosti stanovit strukturu vzájemných závislostí mezi jednotlivými proměnnými. Tyto závislosti nejsou v literatuře rozpracovány ani v teoretické rovině, tudíž by bylo velmi obtížné stanovit základní matematický model, který by byl konformní s dosud pozorovanými výsledky. Z těchto důvodů je pro výslednou

²⁷ V posledních letech se objevilo několik publikací, které jsou zaměřeny právě na mezistátní komparativní studie institucionalizace politických stran, které se věnují např. určitým typům stran (viz Brunnerová 2019; Vukovic 2019), případně vycházejí z jiného teoretického nebo konceptuálního ukotvení (Bolloyer a Ruth 2017; Casal Bértoa 2017). Patrně nejpodrobnější komparativní studii zaměřením odpovídající tématu této práce lze nalézt v editované monografii *Institutionalisation of Political Parties: Comparative Cases* (Harmel, Svåsand, a Mjelde 2019).

simulaci využít přístup založený na bayesovské statistice²⁸, která umožňuje odhad neznámých parametrů na základě pravděpodobnostního rozložení kolem nich, kdy tato distribuce je dále zužována skrze získaná empirická data. Podobný přístup je tedy velmi flexibilní právě směrem k budoucímu dalšímu výzkumu, který tak systematicky povede k lepšímu porozumění vztahům mezi dimenzemi konceptu institucionalizace politických stran.

V rámci tohoto přístupu je nejprve nutné stanovit na základě empirických dat model závislostí, který vymezí pravděpodobnostní vztahy mezi proměnnými. Pro tento účel lze využít metodu bayesovské sítě (viz Scutari 2010; Scutari a Ness 2019), která je založena na stanovení multivarietní pravděpodobnostní struktury, pomocí níž lze komplexně zkoumat změny pravděpodobností výskytu určité hodnoty v závislosti na změnách v ostatních uzlech sítě.

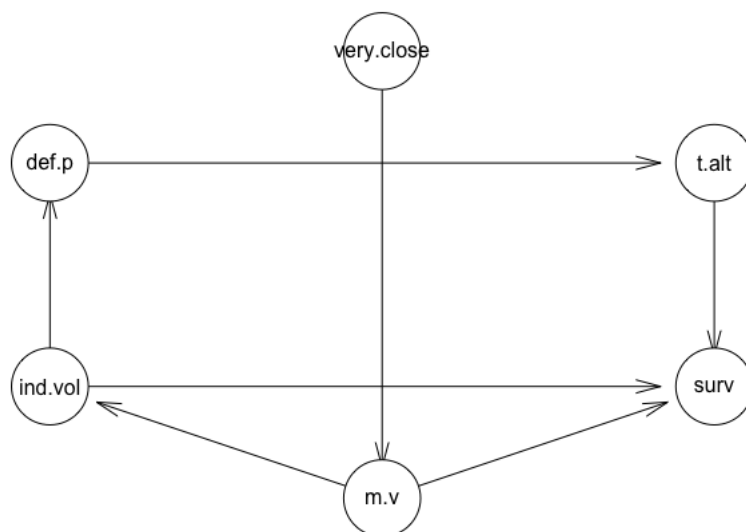
Za použití vzoru získaného z empirických dat lze pak na základě této síťové struktury generovat nové případy, jejichž hodnoty budou v co možná největší míře odpovídat doposud známému rozložení. Nová pozorování získaná tímto způsobem následně umožní doplnit „mezery“ v populaci empirických případů, a tak pomohou zodpovědět otázku, zda a do jaké míry můžeme v datech vysledovat určité anomálie nebo odlehlé případy mající potenciální vliv na analytické závěry.

V této části podkapitoly budou představeny výsledky a implikace provedené simulační studie. Jak již bylo řečeno výše, prvním krokem je vytvoření sítě zobrazující předpokládanou pravděpodobnostní strukturu. Vzhledem k tomu, že daný postup nebyl pro podobnou aplikaci zatím využit, nelze v tomto případě vycházet z obecně dostupných předpřipravených síťových modelů. Je proto nutné navrhnout vlastní řešení.

Prvním krokem bude odhad struktury pomocí *hill climbing* algoritmu (Russell, Norvig, a Davis 2010), který systematicky hledá optimální variantu modelu na základě minimalizace BIC (viz Schwarz 1978). Jelikož hlavním cílem studie není ani tak optimalizovat model jako takový, ale simulovat data, která se budou ve svých hodnotách co nejvíce přibližovat skutečným případům, jeho výsledek bude následně optimalizován dle původních teoretických předpokladů.

²⁸ Definici viz výše v této práci.

Obrázek 22: Síťový graf pravděpodobnostní struktury indikátorů institucionalizace

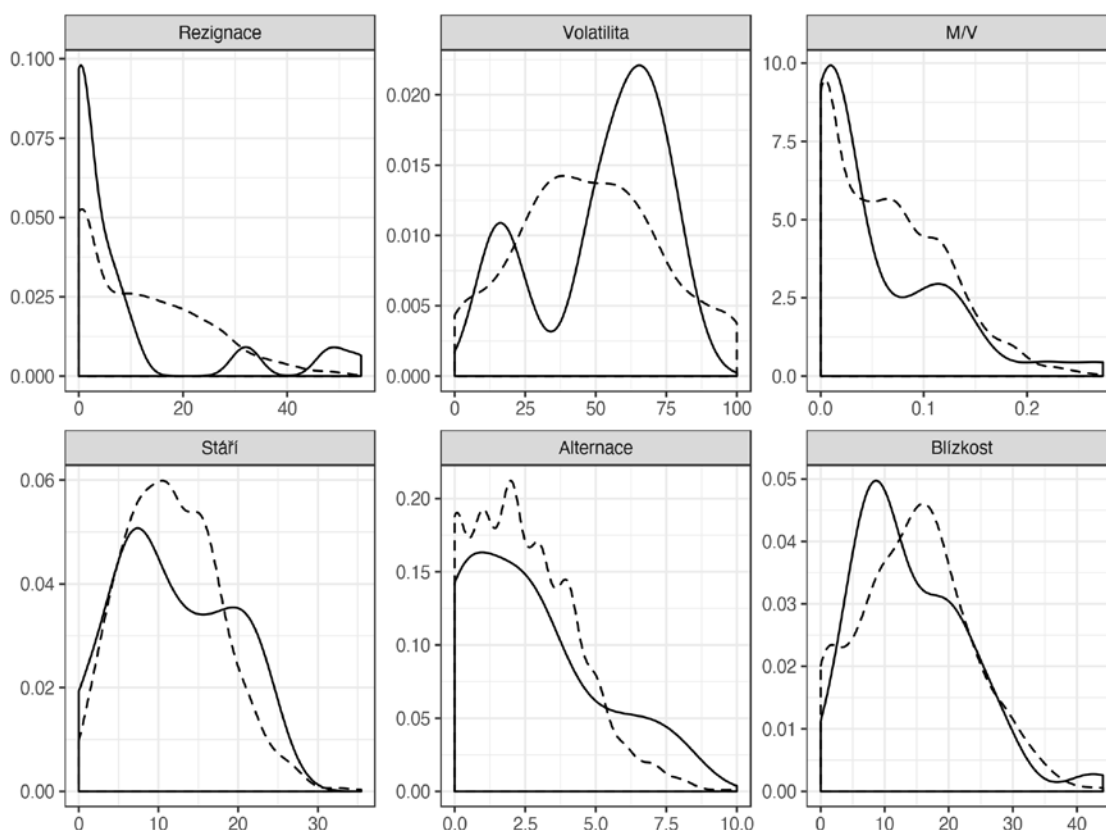
Zdroj: Vlastní zpracování

Výsledek tohoto postupu je demonstrován pomocí síťového grafu (viz Obrázek 22). Jako uzlové body jsou zobrazeny jednotlivé proměnné v datasetu, zatímco šipky určují směr vztahu mezi těmito indikátory. Jak můžeme vidět, specifickou roli v modelu hraje proměnná *surv*, která operacionalizuje přežití strany jako podíl období jejího fungování vůči trvání demokratického režimu. Do značné míry lze tvrdit, že v tomto případě se nejedná ani tak o náhodnou veličinu, jako spíše vlastnost, jelikož pro každou z pozorovaných stran s každým dalším volebním obdobím lineárně narůstá. Směrem k teoretickým předpokladům, ale i samotnému modelu, proto plní funkci proměnné, která má být určitou výslednicí hodnot ostatních proměnných a dynamicky reaguje na jejich změny. V rámci empirických případů pak efektivně odděluje nové strany od dlouhodobě etablovaných. Tato proměnná je proto v představeném modelu přímo či nepřímo ovlivňována změnou hodnoty kteréhokoliv ze sledovaných indikátorů. Jako nejvhodnější výchozí bod pro simulaci byla naopak algoritmem vyhodnocena proměnná *very.close* sledující míru blízkosti politické straně, která, jak lze usoudit z empirických dat, vykazuje vysokou míru korelace s velikostí členské základny (*m.v*). Tvoří tak jisté pojítko mezi

interní a externí dimenzí konceptu. Oproti schématu vytvořenému počítačovým algoritmem byla použitá struktura upravena pouze v jednom kroku. Původní model totiž nepředpokládal efekt vzájemného vlivu míry opuštění parlamentního klubu (*def.p*) a počtem alternací (*t.alt*), přestože dosavadní poznatky na základě získaných empirických dat naznačují možnost negativní korelace.

Na základě tohoto modelu bylo posléze simulováno 10 000 náhodných pozorování. Jelikož, jak již bylo řečeno výše, metoda sama o sobě vychází z pravděpodobnostní struktury, v simulovaných datech se mohou objevit hodnoty mimo empiricky pozorovatelný interval, např. záporné hodnoty. Tyto hodnoty byly překódovány tak, aby, pokud se vyskytnou, byly přepsány na krajní hodnotu intervalu, tedy negativní hodnoty jsou změněny na hodnotu nula atp. Přestože je pro další analýzu klíčová práce se standardizovanými hodnotami, kde provedená transformace nevede k zásadnímu zkreslení, pro eliminaci možných nežádoucích efektů bylo z provedené simulace náhodně vybráno 1 000 validních případů.

Obrázek 23: Srovnání distribucí simulovaných dat a empirických pozorování

Zdroj: Vlastní zpracování

Výsledky provedené simulace shrnuje Obrázek 23. Jednotlivé křivky ukazují porovnání distribuce hodnot empirických pozorování (plná čára) se syntetickými daty (přerušovaná čára). Jak můžeme vidět, model dokáže nejlépe replikovat strukturu dat, která jsou tzv. unimodální, tedy jsou koncentrována okolo jednoho jasně identifikovatelného vrcholu. U dat vykazující tendenci k bimodalitě se naopak obě distribuce liší. Pro ověření tohoto předpokladu byly použity dva statistické testy porovnávající vždy dvojice reálných a simulovaných dat. Prvním z nich byl dvouvýběrový t-test na shodu průměrů²⁹, kdy ve všech případech bylo dosaženo výsledků neindikujících statisticky významný ($p < 0,05$) rozdíl mezi průměry. Z tohoto pohledu je proto možné se domnívat, že oba výběry pocházejí ze stejné populace. Vzhledem k tomu, že t-test nemusí být za všech okolností robustní vůči odchylkám od normálního rozložení, pro ověření odlišností ve tvarech distribucí byl dále použit neparametrický Mann-Whitney test, který dle předpokladu vykázal statisticky významně rozdílný výsledek pouze u indikátoru sledujícího míru opuštění poslaneckého klubu. Pro účely práce se však jedná o pozitivní efekt, jelikož právě v těchto oblastech intervalů pomůže simulace doplnit prostor pravděpodobných, avšak nepozorovaných případů.

Získaná data lze v další fázi využít pro dodatečné ověření robustnosti předchozích tvrzení. Pro tento účel je jejich následující zpracování analogické k empirické části. Jednotlivé proměnné budou tedy opět standardizovány a následně analyzovány ve světle dosavadních zjištění.

Již bylo ukázáno, že distribuce simulovaných hodnot poměrně věrně odráží distribuci empirických dat. V další části je třeba nejprve zhodnotit, zda a do jaké míry těmto zjištěním odpovídá celková struktura případů. Podobně jako v předcházející části bude prvním krokem výpočet korelačních koeficientů, které by měly do značné míry kopírovat empirická data (viz Tabulka 25). Díky tomu je možné získat bližší představu o potenciálním budoucím rozložení nových případů.

Korelační koeficienty v tabulce níže vykazují na první pohled strukturu velmi se podobající datům získaným na případech českých politických stran. K systematickým změnám zde dochází především u indikátoru míry opuštění poslaneckého klubu. Oproti empirickým datům, provedená simulace potlačuje silnou negativní korelaci mezi stabilitou

²⁹ Vzhledem k nízkému počtu pozorování byla pro analýzu použita metoda bootstrappingu (Efron a Tibshirani 1994) dostupná v balíku MKinfer (Kohl 2020)

poslaneckého klubu a počtem alternací a zároveň naznačuje její možnou pozitivní asociaci se stářím strany.

Vzhledem k problematickému rozložení případů v rámci míry opuštění poslaneckého klubu, které bylo diskutováno výše, se proto lze částečně domnívat, že tato jejich distribuce může do určité míry zkreslovat výsledky analýzy. Při vyšším počtu empirických případů je proto možné v rámci teorie logicky očekávat pozitivní vztah, kdy dlouhodobě fungující politické strany mají obecně vyšší tendenci zároveň disponovat stabilnější parlamentní organizací. Zároveň však navržený model ukazuje, že tento efekt není příliš silný, a tedy že neopomíjí situace nenadálých štěpení, ke kterým může docházet i v tradičních a dlouhodobě poměrně stabilních politických stranách, např. štěpení KDU-ČSL a vznik TOP 09.

Tabulka 25: Vzájemné korelace indikátorů institucionalizace (simulační studie)

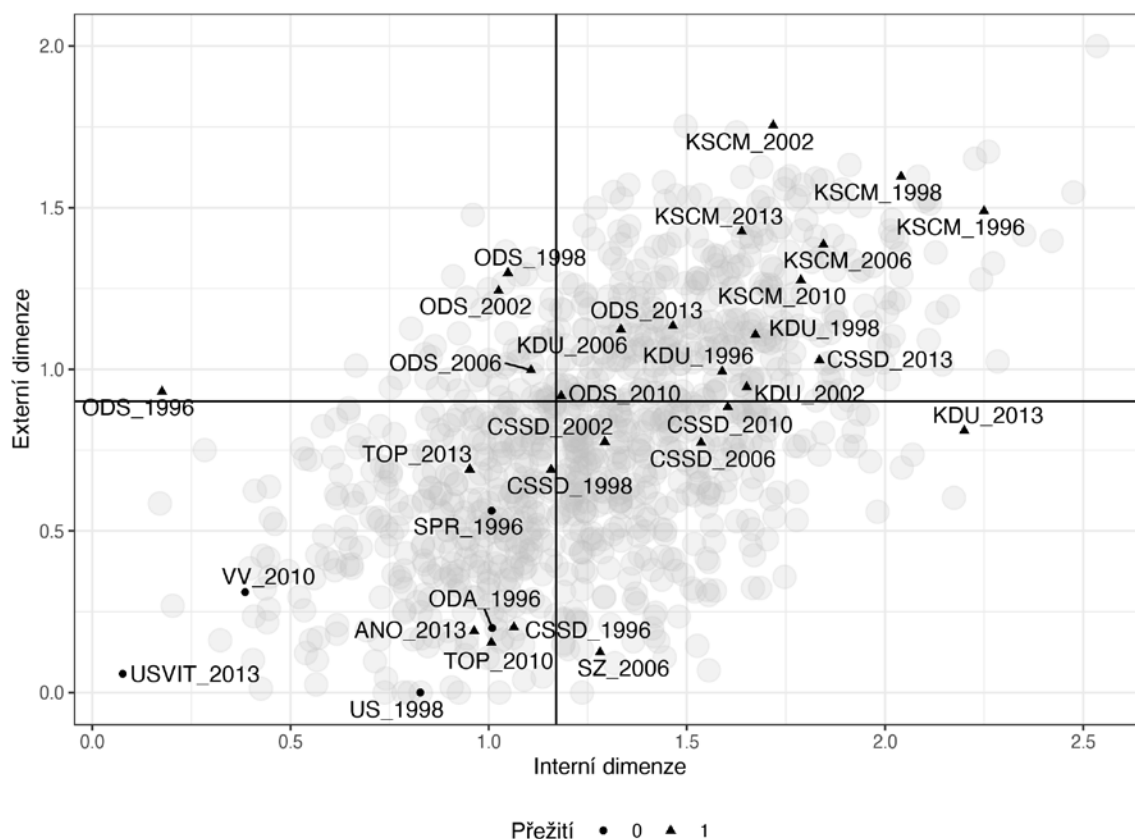
	<i>Blížkost</i>	<i>M/V</i>	<i>Rezignace</i>	<i>Volatilita</i>	<i>Alternace</i>	<i>Přežití</i>
<i>Blížkost</i>		0.697***	0.178***	0.356***	0.008	0.022
<i>M/V</i>	0.697***		0.232***	0.492***	0.020	0.040
<i>Rezignace</i>	0.178***	0.232***		0.414***	-0.048	0.160***
<i>Volatilita</i>	0.356***	0.492***	0.414***		-0.033	0.418***
<i>Alternace</i>	0.008	0.020	-0.048	-0.033		0.686***
<i>Přežití</i>	0.022	0.040	0.160***	0.418***	0.686***	

Zdroj: Vlastní zpracování

Při agregaci jednotlivých indikátorů do dvou sub-indexů, je dále možné získané výsledky přímo porovnat se dvoudimenzionálním umístěním českých případů. Obrázek 24 níže ukazuje, že simulovaná data naznačují lineární závislost mezi interní a externí dimenzí institucionalizace, přičemž jen velmi málo případů je umístěno v kvadrantu, který odpovídá vysoké míře externích zdrojů institucionalizace v kombinaci naopak s nízkou mírou interní roviny institucionalizace. Z hlediska konceptu institucionalizace to lze interpretovat tak, že přestože je výše představený vzorec možný, v praxi se daleko častěji vyskytují případy politických stran, které jsou nové, a tím i málo stabilní v obou dimenzích, případně pak některé volebně marginální nebo lokální strany s jistou organizační kontinuitou, které mají

tendenci vykazovat vnitřně stabilnější a depersonalizovanou organizaci bez ohledu na relativně slabou úroveň linkage směrem k občanské společnosti.

Obrázek 24: Výsledky simulační studie

Zdroj: Vlastní zpracování

Shrnutí

Výsledky předcházející analýzy naznačují, že i při využití trojdimenzionálního vymezení konceptu institucionalizace jsou jednotlivé dimenze vzájemně provázány. S institucionalizací politických stran je tedy za určitých okolností možné pracovat jako s uceleným a koherentním konceptem. Při prozkoumání vztahů mezi jednotlivými proměnnými, kterému byl v dosavadní odborné debatě o institucionalizaci politických stran věnován pouze velmi omezený prostor, je možné dojít k závěru, že jednotlivé dimenze, přestože se mohou za určitých okolností rozvíjet samostatně, ve většině pravděpodobných případů následují společný trend. Tomu nasvědčují i provedené výpočty koeficientů spolehlivosti. Případy, které se tomuto trendu vymykají, tedy možné pozorovat je, ale jejich výjimečnost tvoří spíše slabý argument pro desintegraci konceptu institucionalizace

politických stran jako takového. Daleko spíše je analýzu možné využít pro selekci potenciálně zajímavých případových studií, na něž by se měl zaměřit další kvalitativní výzkum.

Pro ověření robustnosti prezentovaných zjištění byla provedena simulační studie, která závěry do značné míry potvrzuje. Pro účely této simulace byl specifikován formální pravděpodobnostní model závislosti sledovaných proměnných používaných pro analýzu míry stranické institucionalizace. Díky tomu bylo možné částečně překonat problém malého počtu zkoumaných případů a zjistit, do jaké míry je možno některé z případů považovat ve světle zvoleného konceptu za ojedinělé nebo odlehlé. Jako tyto byly vymezeny především případy vykazující vysokou míru externí institucionalizace v kombinaci s naopak nízkou mírou institucionalizace interní. Doplnění empirických pozorování o syntetická data proto přispívá ke komplexnějšímu pochopení vývoje českých politických stran a do značné míry umožňuje vysvětlit vzrůstající nestabilitu stranického systému pozorovanou po roce 2010. Dále je jejím výrazným přínosem s ohledem na rozvoj teorie především první systematictější snaha o definici a popsání komplexních vztahů mezi jednotlivými indikátory. Díky tomu bude možné v potenciálních dalších výzkumech tento model zpětně verifikovat.

7. Závěr

Disertační práce si kladla několik základních cílů. V teoretické rovině se nejprve zabývala přehledem dosavadního využití konceptu institucionalizace pro analýzu politických stran a jejich vnitřních organizací. Na základě tohoto přehledu byly identifikovány některé problematické aspekty s ohledem na dosavadní aplikace daného přístupu v rámci komparativní politologie.

První část se v tomto ohledu věnovala především rozdílům mezi koncepty institucionalizace politických stran a institucionalizace stranických systémů, kdy oba, ač je lze chápat jako vzájemně provázané koncepty vysvětlující realitu fungování politických stran v demokratických politických systémech, k tomu využívají odlišné nástroje na různých úrovních analýzy. Institucionalizace stranického systému je v této práci pojímána ve smyslu analýzy stabilizace a předvídatelnosti vzájemných interakcí mezi politickými stranami. Získané výsledky naznačují, že ačkoliv byl český stranický systém dlouhou dobu považován za relativně stabilní, jeho slabým místem je poměrně vysoká otevřenost v přístupu jednotlivých aktérů k vládě. To je dáno především institucionálním nastavením, které má tendenci produkovat velmi těsné parlamentní většiny v kombinaci s konstantní přítomností politických stran s v podstatě nulovým koaličním potenciálem.

Naproti tomu institucionalizace politických stran, hlavní téma této práce, se zaměřuje na fungování politických stran jako takových, a to ať už z hlediska rutinizace a depersonalizace jejich vnitřního fungování, tak i z hlediska jejich stabilního ukotvení s ohledem na podporu jejich voličů a příznivců. Institucionalizace politických stran v sobě tedy zahrnuje interní a externí dimenzi. Součástí teoretické debaty o využitelnosti daného konceptu je tak právě i otázka jeho dimenzionality, a tedy to, zda je vůbec možné a žádoucí pojímat institucionalizaci politických stran jako jednotný fenomén, nebo zda přistoupit k jeho desintegraci a zkoumat každou oblast odděleně.

Současná teoretická diskuze v této oblasti navíc směřuje k odlišení ještě další dimenze, a to institucionalizace ve smyslu objektivní schopnosti dlouhodobého přežití. Z tohoto důvodu byl výzkumný design studie nastaven tak, aby bylo možné s konceptem pracovat na úrovni těchto tří dimenzí zvlášť, a zároveň obecně empiricky zhodnotit dopad a vliv tohoto teoretického předpokladu na komparativní analýzu politických stran.

Na základě provedených analýz lze dojít k závěru, že i při maximálním možném potlačení faktoru časovosti, tedy objektivní míry přežití, jehož zahrnutí nutně vede k tautologickým předpovědím, existuje lineární vztah mezi interní a externí dimenzí institucionalizace

politických stran. I přes multidimenzionalitu samotného konceptu v teoretické rovině je tak patrné, že většina empirických případů bude vykazovat jak v externí, tak i v interní dimenzi institucionalizace vzájemně úměrné hodnoty. Získaná data ukazují, že odchylky od tohoto trendu jsou častější směrem k převaze interní dimenze nad externí. Zároveň pokud je do kontextu analýzy zahrnuta dimenze objektivního přežití, u českých politických stran se objevuje vzorec, který naznačuje, že kombinace nízkých hodnot v interní a externí dimenzi institucionalizace znamená pro danou politickou stranu zvýšenou pravděpodobnost zániku. Pokud se však dané straně podaří dosáhnout vyšších hodnot indikátorů alespoň v jedné z dimenzí, pravděpodobnost jejího zániku se tím sníží, a to i v případech, kdy strana musí čelit závažným organizačním šokům, jakými jsou např. štěpení organizace nebo výrazný volební propad.

Dalším zjištěním je, že v odborné debatě je třeba důsledně odlišovat koncept institucionalizace od predikce volebního úspěchu. V případě institucionalizace politických stran se totiž jedná daleko více o schopnost přežití. Zároveň obě proměnné nemusí obecně vykazovat v podstatě žádný vztah. Jak se totiž ukazuje, samotná míra institucionalizace politické strany není vhodným prediktorem jejího volebního úspěchu, kdy jakýkoliv nenadálý neúspěch hraje ve vztahu k institucionalizaci spíše roli organizačního šoku. Vyšší míra institucionalizace poté pomáhá straně tento šok překonat. Nízká míra naopak predikuje budoucí nestabilitu. Na základě empirických zjištění se dokonce zdá, že vyšší mírou institucionalizace nedisponují politické strany s nejvyššími volebními zisky, ale daleko spíše strany jejichž volební podpora se pohybuje na střední nebo nižší úrovni. To je patrné dáno zaměřením těchto stran na specifické skupiny relativně loajálních voličů. Nyní je možné přistoupit k vyhodnocení hypotéz stanovených v úvodu práce, což umožní zasadit provedený výzkum institucionalizace českých politických stran do kontextu potenciálního budoucího kauzálního výzkumu. Jako první se zaměříme na hypotézy, které pracují s konceptem institucionalizace jako se závisle proměnnou.

H1: U nových politických stran převládá vnější dimenze institucionalizace.

Tuto hypotézu lze poněkud překvapivě pokládat za zamítnutou. Je to dáno tím, že často vysoké volební zisky nových politických stran nepředstavují ve většině případů stabilní základ pro dlouhodobé zakotvení těchto stran ve společnosti. Při detailnější analýze je zřejmé, že zcela nové politické strany se při svém prvotním úspěchu opírají o nejméně stabilní skupiny v rámci elektorátu. Podobní voliči se s těmito stranami obvykle silněji neidentifikují.

H2: U politických stran v současnosti převažuje vnější dimenze institucionalizace nad vnitřní.

Také tuto hypotézu je možné na základě získaných výsledků zamítnout. Z analýzy celkem jasně vyplývá silná korelace mezi oběma zmíněnými dimenzemi. Jak ukazuje dlouhodobá komparace, tento scénář je navíc velmi neobvyklý. Z pozorovaných případů jej výrazněji naplňuje v podstatě pouze ODS ve volebním období 1996 – 1998.

H3: Rostoucí organizační komplexita vede k posílení vnitřní dimenze institucionalizace.

Tuto hypotézu lze přijmout. Přestože organizační komplexita není přímo indikátorem institucionalizace politických stran a měla by být zkoumána odděleně, je zřejmé, že především politické strany, které investovaly do rozvoje svých vnitřních organizací a členské základny, jsou obecně silněji institucionalizované. Z hlediska budování teorie je tak možné organizační komplexitu ve vztahu k institucionalizaci považovat za postačující, nikoliv však nutnou podmínku.

H4: Profesionalizace volebních kampaní se pojí s oslabováním vnitřní dimenze institucionalizace.

Danou hypotézu lze přijmout pouze do určité míry. Vzhledem k tomu, že profesionální volební kampaně využívají v současnosti v podstatě všechny relevantní politické strany, vliv tohoto aspektu na institucionalizaci je spíše nepřímý. Mechanismus vztahu těchto dvou proměnných lze popsat tak, že využití profesionálních marketingových nástrojů je u slabě institucionalizovaných politických stran daleko efektivnější. Tento fakt může zpětně vést ke sníženému zájmu stranických elit o budování rozsáhlejší stranické organizace.

Nyní přistoupíme k vyhodnocení druhé části hypotéz, které pojímají institucionalizaci politických stran jako nezávisle proměnnou.

H5: Vyšší míra institucionalizace politické strany vede ke stabilitě jejich volebních zisků.

Tuto hypotézu lze zamítnout. Žádná z provedených analýz neprokázala pozitivní vliv institucionalizace politických stran na jejich volební stabilitu. Naopak, některé z politických stran, které je možné chápat jako silně institucionalizované, prodělaly závažné volební propady, viz např. KDU-ČSL nebo ODS. Kombinace vyšší míry institucionalizace v interní i externí dimenzi zde však posloužila jako stabilizující faktor pro další přežití těchto politických stran.

H6: Vyšší míra institucionalizace předchází vzniku odštěpených politických stran.

Jak se ukazuje, prakticky žádná politická strana, která dlouhodobě působí v českém stranickém systému není imunní vůči organizačnímu štěpení. Stejně jako v případě předchozí hypotézy tak vyšší míra institucionalizace hraje roli spíše s ohledem na potenciál

strany podobný organizační šok překonat. Hypotézu lze tedy v jejím původním znění označit za neplatnou.

H7: Vyšší míra institucionalizace napomáhá politickým stranám v překonání náhodných externích šoků.

Tato hypotéza byla skrze provedenou analýzu potvrzena. Z hlediska kauzálního výzkumu nestability stranického systému se jedná patrně o nejdůležitější zjištění. Jeví se zde proto nejvyšší potenciál pro další testování tohoto předpokladu.

H8: Vyšší míra institucionalizace politických stran omezuje prostor pro vstup nových aktérů do stranického systému.

Tato hypotéza navazuje na předpoklad tzv. uzavírání nebo kartelizace politických stran a stranických systémů. Podle této hypotézy silně institucionalizované politické strany skrze stálou mobilizaci jasně definovaných skupin obyvatel zamezí úspěchu zcela nových politických stran. Jakkoliv je z hlediska teorie tato hypotéza validní, empirická data ukazují, že v prostoru České republiky je reálná schopnost stran získat si loajální voličské jádro značně omezená. V kombinaci se silnou nacionalizací stranického systému, tedy výrazné rovnoměrnosti výše volebních zisků napříč celým územím, může dokonce velmi snadno docházet k celostátnímu úspěchu nových politických stran bez jakékoliv organizační kontinuity. Spíše než k uzavírání stranického systému tímto způsobem dochází k utváření určitých stranických subsystémů, kde vedle sebe působí jak etablované politické strany, tak i různé generace stran nových.

Institucionalizace českých politických stran

Z hlediska empirické analýzy je těžištěm práce rozbor případu České republiky. Ta byla pro tento účel zvolena především z důvodu relativně náhlého a nečekaného zlomu v trendu naznačujícím nejen stabilitu stranického systému, ale i jednotlivých politických stran. Jak se však ukázalo po roce 2010, dlouhodobě vnímaná stabilita byla rychle nahrazena obdobím poklesu volebních zisků etablovaných politických stran. Práce si proto kladla za cíl přinést vysvětlení tohoto fenoménu.

Jedním z klíčových zjištění celé práce je to, že konvenčně využívané indikátory stability politických stran a stranických systémů jsou z velké většiny založeny na analýze volebních výsledků. To se z hlediska možnosti včas identifikovat slabá místa v procesu institucionalizace jeví jako výrazně problematické, jelikož se lze domnívat, že samotná

změna volebních preferencí je sama o sobě až důsledkem mnoha souvisejících procesů uvnitř elektorátu i politických stran.

Z těchto důvodů je v práci na české politické strany nahlíženo optikou indikátorů založených na datech ze sociologických šetření a údajů o jejich vnitřním fungování. Díky tomu bylo možné interpretovat současnou nestabilitu a její příčiny v odlišném světle.

Na základě analýzy voličského chování se jasně projevilo, že hlavní politické strany s dlouhodobě vysokými volebními zisky dosahovaly těchto výsledků za cenu relativně nízké identifikace voličů. Pro značnou část jejich elektorátů tak představovaly spíše strategickou volbu. Ve srovnání s politickými stranami disponujícími silněji identifikovaným voličským jádrem, zejména KDU-ČSL a KSČM, proto tyto strany nebyly schopny v takové míře čelit nástupu nových politických konkurentů.

Tento efekt se nejprve projevilo na pravém středu politického spektra. To je dáno především tím, že se zde koncentruje skupina mladších a ideologicky méně ukotvených voličů, kteří jsou častěji ochotni hlasovat pro zcela nové politické strany reprezentující představu novosti a politické změny. Pro proces institucionalizace nových politických stran je však takto nenadálý volební úspěch často sám o sobě významným organizačním šokem. Pro jejich přežití pak může být klíčová otázka schopnosti programově se přeorientovat na méně volatilní skupinu voličů. Příkladem úspěšného využití této taktiky může být např. hnutí ANO.

Pro pochopení dynamiky fungování politických stran je proto vždy nutné brát kromě počtu voličských hlasů v úvahu strukturu a míru jejich loajality. Pouze tak lze vysvětlit současný jev vzniku tzv. stranických subsystemů různě starých politických stran, kde významná část elektorátu se přesouvá stále k novějším politickým stranám, avšak původní aktéři jsou schopni v rámci systému dlouhodobě přežívat. Je tedy patrné, že míra externí dimenze institucionalizace je u většiny českých politických stran spíše nízká a jejich pozice v rámci soutěživého stranického systému není až na zmiňované výjimky u voličů silněji internalizována.

Přejdeme-li k interní dimenzi institucionalizace politických stran, opět nelze vysledovat jednotný trend. Výraznou variabilitu tak nalzáme napříč všemi sledovanými indikátory. Ve zkoumaném vzorku se vyskytují jak velmi silně depersonalizované organizace, jako KDU-ČSL, KSČM nebo SZ, tak zároveň politické strany naopak silně personalizované s velmi centralizovaným řízením, tedy např. SPR-RSČ, ÚSVIT nebo hnutí ANO.

Výrazným trendem, který tvoří určitou bariéru pro posílení institucionalizace českých politických stran je často velmi nízký důraz na budování členské základny. V rámci

výzkumu institucionalizace sice platí, že není rozhodující velikost členské základny sama o sobě, přesto však dosažení jistého stupně depersonalizace vyžaduje počty členů alespoň do určité míry přiměřené velikosti elektorátu. Zvláště u zcela nových politických stran a hnutí však obvykle vzniká mezi těmito dvěma veličinami výrazný nepoměr, kdy noví aktéři nejsou v důsledku nepředvídatelného úspěchu schopni plnit základní funkce politických stran, jakými jsou například rekrutace stranických elit, kandidátů do volených funkcí na různých úrovních politického systému nebo vnitrostranická expertiza a následná tvorba politického programu.

Dalším charakteristickým rysem obecně nízké míry vnitřní dimenze institucionalizace u většiny českých politických stran je také omezená loajalita volených zástupců. To je v práci analyzováno prostřednictvím sledování fungování poslaneckých klubů jednotlivých stran. Jak se ukazuje v případě nejrůznějších vnitrostranických krizí nebo v patových situacích při procesu sestavování vládních koalic, minimálně část zákonodárců, a to včetně představitelů etablovaných stran, jedná při výkonu mandátu pragmaticky, kdy po případném opuštění původního poslaneckého klubu začíná hlasovat zcela konvenčně s ideologickými oponenty. Tento jev tedy poukazuje na nízkou míru schopnosti politických stran transformovat se z organizací využívaných kandidáty pro jejich partikulární zájmy a cíle v plnohodnotné instituce.

Z analýzy proto vyplývá, že míra institucionalizace českých politických stran je poměrně nízká, což má nepřímý negativní vliv na stabilitu stranického systému. Z dlouhodobého srovnání fungování těchto aktérů je možné dojít k závěru, že jsou to především depersonalizace a budování přiměřeně rozsáhlé sítě členů a podporovatelů, které přispívají k dlouhodobému přežití strany.

Limity analýzy

Mezi hlavní limity zvoleného postupu analýzy patří s ohledem na možnosti širší generalizace závěrů především nízký počet analyzovaných případů. Ten se podařilo překonat pouze částečně, a to prodloužením časového rámce díky čemuž bylo možné do analýzy zahrnout část případů neúspěšných politických stran, jejichž systematický výzkum byl v dosavadní odborné debatě spíše podreprezentován. Došlo tak výraznému rozšíření počtu možných scénářů vývoje u slabě institucionalizovaných politických stran. Potenciální možnost zobecnit získané závěry směrem k predikci dalšího vývoje českých politických stran byla zkoumána skrze simulační studii, která pomohla blíže osvětlit

strukturu pravděpodobnostních vztahů mezi zkoumanými indikátory. I zde však platí, že zvolený síťový model byl konstruován na omezeném datovém vzorku, a možnosti jeho širší aplikace by měly být v dalším potenciálním komparativním výzkumu zpětně validovány.

Dalším problematickým aspektem představeného postupu může být i samotná volba indikátorů pro operacionalizaci tak abstraktního konceptu, jakým je institucionalizace politických stran bezpochyby je. U některých indikátorů může být chápáno jako problematické především jejich nejasné vymezení vůči pouze jedné z operacionalizovaných dimenzí. Při další agregaci těchto indikátorů se tak jeví jako vhodnější jejich prosté sčítání, oproti využití sofistikovanějších matematických postupů. V tomto ohledu je proto otázkou, do jaké míry je pozorovaný lineární vztah mezi interní a externí dimenzí způsoben právě podobným „překryvem“ použitých měřítek. Odpověď lze opět částečně najít ve výsledcích simulační studie, kde je možné pozorovat nižší míru korelace indikátorů napříč oběma dimenzemi. Stejně tak ani hodnoty koeficientů spolehlivosti nenaznačují jak u empirických, tak i u syntetických dat jejich přílišnou prokorelovanost.

U zvoleného metodologického postupu je dále nutné upozornit na to, že prezentované standardizované hodnoty jsou smysluplně interpretované pouze v kontextu datasetu, na jehož základě byly přímo vypočítány. Při potenciálních změnách počtu případů, aktualizace hodnot nebo rozšíření okruhu zkoumaných politických systémů je třeba vždy standardizaci a následnou analýzu provést znovu. Standardizované hodnoty proto nevytvářejí obecný index institucionalizace, který by byl porovnatelný napříč samostatnými případovými studiemi. Pro budoucí snahu o kumulování znalostí získaných podobným výzkumem je proto klíčové prezentovat vedle standardizovaných také původní hodnoty indikátorů.

Mezi určité limity, se kterými je třeba při interpretaci zjištění počítat, patří bezesporu i to, že analýza je zaměřena pouze na parlamentní strany. Tomuto výzkumnému záměru je pak podřízen i výběr indikátorů. V širším kontextu je ale nutné připomenout, že proces institucionalizace probíhá v rámci všech politických stran, a to bez ohledu na to, zda se účastní voleb na celostátní úrovni. Pro podrobnější analýzu mimoparlamentních politických stran však doposud chybějí spolehlivé zdroje dat a jejich dodatečný sběr by dalece přesahoval možnosti této práce.

Potenciál pro další výzkum

Provedená analýza otevírá prostor pro další potenciální výzkum politických stran, a to jak prostřednictvím kvantitativních, tak i kvalitativních metod. V rovině kvantitativního výzkumu bude klíčové na výzkum institucionalizace navázat snahou o pochopení kauzálních vztahů, kdy samotná institucionalizace politických stran, ať už operacionalizovaná jako jednodimenzionální nebo vícedimenzionální koncept, může sloužit jako závisle nebo nezávisle proměnná v rámci širších mezinárodních komparací.

V tomto smyslu může být důležitým aspektem vysvětlujícím současnou nestabilitu právě nacionalizace politických stran i stranického systému. Nové strany takřka nejsou limitovány nerovnoměrnou volební podporou, a to ani přes nerozvinuté stranické organizace na lokální úrovni. Přeliv voličů je tak téměř rovnoměrný na celém území. Proto ani samotnou nacionalizaci nelze vnímat jako stabilizující faktor.

Kromě nedostatku kauzálních analýz navázaných na koncept institucionalizace se mezery v dosavadním výzkumu projevují také v rovině dostupných kvantitativních dat o samotných členech a sympatizantech politických stran. Zatímco sociologické průzkumy volebního chování jsou již velmi časté a data z nich běžně dostupná, komparativní výzkumy zahrnující dotazníková šetření mezi samotnými straníky jsou zatím spíše ojedinělé, vznikající v jednotlivých zemích náhodně bez potřebné koordinace.

Co se týče kvalitativního výzkumu, největší prostor pro hlubší analýzu a pochopení institucionalizace politických stran, a obecně jejich vnitřního fungování, se nachází především ve větší míře zapojení přístupů známých z etnografie nebo sociální a kulturní antropologie. Důvodem je především poměrně vysoká míra uzavřenosti politických stran vzhledem k výzkumu jejich každodenní činnosti na regionální nebo lokální úrovni. Bez získání kvalitativních dat z hloubkových rozhovorů nebo zúčastněných pozorování totiž bude veškerá znalost formálních i neformálních vazeb a procedur uvnitř politických stran nutně limitována.

Z hlediska neoinstitucionalistického přístupu by pak bezesporu měla být věnována větší pozornost systematické analýze interakcí mezi institucionálním nastavením, tedy obecným formálním právním rámcem, a politickou praxí. Jak se ukazuje, jsou to často formální institucionální pravidla, která ve vztahu ke stabilizaci a dlouhodobému přežití politických stran vytvářejí výrazně negativní podmínky, a jako taková jsou i častou příčinou vnitřního napětí v rámci organizací. Typickým příkladem může být např. účinek volebního systému, který systematicky generuje těsné parlamentní většiny mezi bloky potenciálních koaličních partnerů. To ve výsledku přispívá k nestabilitě parlamentních klubů opozičních stran.

Podobně destabilizujícím prvkem je na úrovni menších politických stran také pouze omezená možnost zapojovat se do volebních koalic, a to kvůli progresivně se zvyšující volební klauzuli. Podobných interakcí lze v demokratické soutěži politických stran sledovat celou řadu, přesto je tato oblast výzkumu spíše podceňována.

8. Bibliografie

8.1. Monografie a kapitoly v monografiích

Casal Bértoa, Fernando, a Peter Mair. 2012. „Party System Institutionalization across Time in Post-Communist Europe". In *Party Government in the New Europe*, editoval Hans Keman a Ferdinand Müller-Rommel, 85–112. Routledge.

Dalton, Russell J. 2011. *Political parties and democratic linkage: how parties organize democracy*. CSES. New York: Oxford University Press.

Diamond, Larry, a Richard Gunther. 2001. *Political Parties and Democracy*. Baltimore: JHU Press.

Duverger, Maurice. 1978. *Political Parties: Their Organization and Activity in The Modern State*. London: Methuen.

Efron, Bradley, a R. J. Tibshirani. 1994. *An Introduction to the Bootstrap*. CRC Press.

Enroth, Henrik, a Magnus Hagevi, ed. 2017. *Cartelisation, convergence or increasing similarities? Lessons from parties in parliament*. Lanham: Rowman & Littlefield.

Gunther, Richard, José R. Montero, a Juan J. Linz. 2002. *Political Parties: Old Concepts and New Challenges*. Oxford: Oxford University Press.

Hanley, Seán. 2008. *The New Right in the New Europe: Czech Transformation and Right-Wing Politics, 1989–2006*. London: Routledge.

Harmel, Robert, Lars Svåsand, a Hilmar Mjelde. 2018. *Institutionalisation (and De-Institutionalisation) of Right-wing Protest Parties: The Progress Parties in Denmark and Norway*. Colchester: ECPR Press.

Harmel, Robert, Lars Svåsand, a Hilmar Mjelde, ed. 2019. *Institutionalisation of Political Parties: Comparative Cases*. London: ECPR Press.

Hloušek, Vít, a Roman Chytilík, ed. 2007. *Parliamentary Elections and Party Landscape in the Visegrád Group Countries*. Brno: CDK.

Hloušek, Vít, a Lubomír Kopeček. 2010. *Politické strany - Původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě*. Praha: Grada Publishing .

Hloušek, Vít, Lubomír Kopeček, a Petra Vodová. 2020. *The Rise of Entrepreneurial Parties in European Politics*. Springer Nature.

Hug, Simon. 2001. *Altering Party Systems: Strategic Behavior and the Emergence of New Political Parties in Western Democracies*. Interests, Identities and Institutions in Comparative Politics. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Huntington, Samuel P. 1968. *Political order in changing societies*. New Haven: Yale

University Press.

Charvát, Jakub. 2013. *Politika volebních reforem v ČR po roce 1989*. Vyd. 1. Praha: Grada.

Charvát, Jakub, a Petr Just. 2016. *Krize politického stranictví a noví straničtí aktéři v české politice*. První vydání. Praha: Metropolitan University Prague Press.

Chytilík, Roman, a Jakub Šedo. 2007. „Party System Stability and Territorial Patterns of Electoral Competition in the Czech Republic". In *Parliamentary Elections and Party Landscape in the Visegrád Group Countries*, editoval Vít Hloušek a Roman Chytilík, 23–35. Brno: CDK.

Inglehart, Ronald. 1997. *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Janda, Kenneth. 1980. *Political Parties: A Cross-National Survey*. New York: Free Press.

Jepperson, Ronald L. 1991. „Institutions, Institutional Effects, and Institutionalism". In *The new institutionalism in organizational analysis*, editoval Walter W. Powell a Paul J. DiMaggio, 143–63. Chicago: University of Chicago Press.

Katz, Richard S., a Peter Mair. 1994. *How Parties Organize: Change and Adaptation in Party Organizations in Western Democracies*. London: SAGE.

Katz, Richard S., a Peter Mair. 2018. *Democracy and the Cartelization of Political Parties*. Comparative Politics. Oxford, New York: Oxford University Press.

King, Gary. 1997. *A Solution to the Ecological Inference Problem: Reconstructing Individual Behavior from Aggregate Data*. Princeton: Princeton University Press.

Kirchheimer, Otto. 1966. „The Transformation of The Western European Party Systems". In *Political Parties and Political Development*, editoval Joseph La Palombara a Myron Weiner, 177–200. Princeton: Princeton University Press.

Kitschelt, Herbert. 2013. *Democratic Accountability and Linkages Project*. Durham: Duke University.

Kopeček, Lubomír. 2015. „Deformace demokracie? Opoziční smlouva a česká politika 1998–2002". Brno: *Barrister & Principal*.

Krouwel, André. 2006. „Party Models". In *Handbook of Party Politics*, editoval Richard S. Katz a William J. Crotty, 249–269. London: SAGE.

Lebeda, Tomáš. 2003. „Vybrané dopady volební reformy". In *Volby do Poslanecké sněmovny 2002*, editoval Lukáš Linek, Ladislav Mrklas, Adéla Seidlová, a Petr Sokol. Setkávání 1. Praha: Sociologický Ústav Akademie Věd České Republiky.

Lewis, Paul G. 2000. *Political Parties in Post-Communist Eastern Europe*. London: Routledge.

- Lipset, Seymour Martin, a Stein Rokkan. 1967. *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. Free Press.
- Mainwaring, Scott, a Timothy R. Scully. 1995. *Building Democratic Institutions: Party Systems in Latin America*. Stanford: Stanford University Press.
- Mair, Peter. 1998. *Party System Change Approaches and Interpretations*. Oxford: Oxford University Press.
- Mair, Peter. 2013. *Ruling the Void: The Hollowing of Western Democracy*. New York: Verso.
- Maor, Moshe. 2005. *Political Parties and Party Systems: Comparative Approaches and the British Experience*. London: Routledge.
- Novák, Miroslav, Tomáš Lebeda, a Rein Taagepera. 2005. *Electoral Laws and Party Systems the Czech Experience*. Dobrá Voda: Dobrá Voda.
- Panebianco, Angelo. 1988. *Political Parties: Organization and Power*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Parsons, Talcott. 1954. *Essays in Sociological Theory*. Glencoe, Ill.: Free Press. <http://archive.org/details/sociologicaltheo00pars>.
- Parsons, Talcott, a Edward Shils. 1951. *Toward a General Theory of Action*. Cambridge: Harvard University Press.
- Pedersen, Morgens N. 1990. „Electoral Volatility in Western Europe, 1948-1977". In *The West European Party System*, editoval Peter Mair, 195–207. Oxford: Oxford University Press.
- Perottino, Michel. 2009. „The Green Party". In *Social Movements and Public Action: Lessons from Environmental Issues*, editoval Pascal Marty a Sandrine Devaux, 55–72. Centre français de recherche en sciences sociales. <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00503086/document>.
- Polášek, Martin, Vilém Novotný, a Michel Perottino. 2012. *Mezi masovou a kartelovou stranou: možnosti teorie při výkladu vývoje ČSSD a KSČM v letech 2000-2010*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Powell, Walter W., a Paul J. DiMaggio, ed. 1991. *The new institutionalism in organizational analysis*. Chicago: University of Chicago Press.
- Rice, Stuart Arthur. 1928. *Quantitative Methods in Politics*. A.A. Knopf.
- Rose, Richard, a Thomas T. Mackie. 1988. „Do Parties Persist or Fail? The Big Trade-off Facing Organizations". In *When Parties Fail: Emerging Alternative Organizations*, editoval Kay Lawson a Peter H. Merkl, 533–58. Princeton: Princeton University Press.

- Russell, Stuart J., Peter Norvig, a Ernest Davis. 2010. *Artificial intelligence: a modern approach*. 3rd ed. Prentice Hall series in artificial intelligence. Upper Saddle River: Prentice Hall.
- Scarrow, Susan E. 2015. *Beyond Party Members: Changing Approaches to Partisan Mobilization*. Oxford: Oxford University Press.
- Seiler, Daniel-Louis. 2011. *Clivages et familles politiques en Europe*. Bruxelles: [Le Plessis-Pâté]: Éd. de l'Université de Bruxelles.
- Selznick, Philip. 1984. *Leadership in Administration: A Sociological Interpretation*. Berkeley: University of California Press.
- Spáč, Peter. 2013. *České strany a jejich kandidáti: případ voleb do Poslanecké sněmovny v roce 2010*. Brno: Mezinárodní Politologický Ústav.
- Szczerbiak, Aleks. 2001. *Poles Together?: The Emergence and Development of Political Parties in Postcommunist Poland*. Central European University Press.
- Šanc, David. 2006. „Menšinový koaliční kabinet V. Klause 1996-1998: vznik, charakteristika, příčiny pádu". In *III. kongres českých politologů*, 628–41. ČSPV.
- Šimral, Vít. 2016. *Financování českých politických stran*. Brno: CDK.
- Tavits, Margit. 2013. *Post-communist democracies and party organization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tomsa, Dirk. 2008. *Party Politics and Democratization in Indonesia: Golkar in the Post-Suharto Era*. 1 edition. London: Routledge.
- Wolinetz, Steven B. 2002. „Beyond the Catch-All Party: Approaches to The Study of Parties and Party Organization in Contemporary Democracies". In *Political Parties: Old Concepts and New Challenges*, editoval Richard Gunther, José R. Montero, a Juan J. Linz, 136–65. Oxford: Oxford University Press.

8.2. Články v odborných časopisech

- Arter, David, a Elina Kestilä-Kekkonen. 2014. „Measuring the Extent of Party Institutionalisation: The Case of a Populist Entrepreneur Party". *West European Politics* 37 (5): 932–56. <https://doi.org/10.1080/01402382.2014.911486>.
- Bielasiak, Jack. 2002. „The Institutionalization of Electoral and Party Systems in Postcommunist States". *Comparative Politics* 34 (2): 189–210. <https://doi.org/10.2307/4146937>.
- Bolleyer, Nicole. 2009. „Inside the Cartel Party: Party Organisation in Government and

- Opposition". *Political Studies* 57 (3): 559–79. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2008.00741.x>.
- Bolleyer, Nicole. 2012. „New party organization in Western Europe: Of party hierarchies, stratarchies and federations". *Party Politics* 18 (3): 315–36.
- Bolleyer, Nicole, a Saskia P. Ruth. 2017. „Elite Investments in Party Institutionalization in New Democracies: A Two-Dimensional Approach". *The Journal of Politics* 80 (1): 288–302. <https://doi.org/10.1086/694394>.
- Brunnerová, Olga. 2019. „Not all political entrepreneurs are created equal: The institutionalisation of entrepreneurial parties in Central Europe". *Central European Journal of Politics* 5 (1): 100–124.
- Calca, Patrícia, a Martin Gross. 2019. „To adapt or to disregard? Parties’ reactions to external shocks". *West European Politics* 0 (0): 1–27. <https://doi.org/10.1080/01402382.2018.1549851>.
- Carroll, Royce, Jeffrey B. Lewis, James Lo, Keith T. Poole, a Howard Rosenthal. 2009. „Comparing NOMINATE and IDEAL: Points of Difference and Monte Carlo Tests". *Legislative Studies Quarterly* 34 (4): 555–91. <https://doi.org/10.3162/036298009789869727>.
- Carty, R. Kenneth. 2004. „Parties as Franchise Systems The Stratarchical Organizational Imperative". *Party Politics* 10 (1): 5–24.
- Casal Bértoa, Fernando. 2014. „Party systems and cleavage structures revisited: A sociological explanation of party system institutionalization in East Central Europe". *Party Politics* 20 (1): 16–36. <https://doi.org/10.1177/1354068811436042>.
- Casal Bértoa, Fernando. 2017. „Political parties or party systems? Assessing the ‘myth’ of institutionalisation and democracy". *West European Politics* 40 (2): 402–29. <https://doi.org/10.1080/01402382.2016.1216921>.
- Casal Bértoa, Fernando, Kevin Deegan-Krause, a Tim Haughton. 2017. „The volatility of volatility: Measuring change in party vote shares". *Electoral Studies* 50 (prosinec): 142–56. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2017.09.007>.
- Casal Bértoa, Fernando, a Zsolt Enyedi. 2016. „Party System Closure and Openness: Conceptualization, Operationalization and Validation". *Party Politics* 22 (3): 265–77. <https://doi.org/10.1177/1354068814549340>.
- Cirhan, Tomáš, a Petr Kopecký. 2017. „Career Backgrounds, Professional Network and Party Cohesion: The Success of ANO in the Czech Republic". *Czech Journal of Political Science* 24 (2): 116–36. <https://doi.org/10.5817/PC2017-2-116>.

- Cirhan, Tomáš, a Jakub Stauber. 2018. „Online supporter and registered sympathiser as alternatives to a regular party member". *East European Politics* 34 (4): 458–82. <https://doi.org/10.1080/21599165.2018.1532410>.
- Clinton, Joshua, Simon Jackman, a Douglas Rivers. 2004. „The Statistical Analysis of Roll Call Data". *The American Political Science Review* 98 (2): 355–70.
- Crotty, William J. 1970. „A Perspective for the Comparative Analysis of Political Parties": *Comparative Political Studies* 2 (3): 267–96. <https://doi.org/10.1177/001041407000300301>.
- Deegan-Krause, Kevin, a Tim Haughton. 2010. „A Fragile Stability. The Institutional Roots of Low Party System Volatility in the Czech Republic, 1990-2009". *Politologický Časopis - Czech Journal of Political Science* XVII (3): 227–41.
- Deng, Lifang, a Wai Chan. 2017. „Testing the Difference Between Reliability Coefficients Alpha and Omega". *Educational and Psychological Measurement* 77 (2): 185–203. <https://doi.org/10.1177/0013164416658325>.
- Detterbeck, Klaus. 2005. „Cartel Parties in Western Europe?" *Party Politics* 11 (2): 173–91.
- Dix, Robert H. 1992. „Democratization and the Institutionalization of Latin American Political Parties". *Comparative Political Studies* 24 (4): 488–511. <https://doi.org/10.1177/0010414092024004004>.
- Easton, David. 1957. „An Approach to the Analysis of Political Systems". *World Politics* 9 (3): 383–400. <https://doi.org/10.2307/2008920>.
- Gregor, Kamil, a Michal Pink. 2011. „Senátní volby 2010 a voličské přesuny mezi prvním a druhým kolem". *Středoevropské politické studie* 13 (2–3): 220–45.
- Hájek, Lukáš. 2017. „Left, Right, Left, Right... Centre: Ideological Position of Andrej Babiš's ANO". *Politologický Časopis - Czech Journal of Political Science* XXIV (3): 275–301.
- Hájek, Lukáš. 2018. „Dimensions of Politics in the Czech Republic". *Politologický Časopis - Czech Journal of Political Science* XXV (2): 131–51.
- Hanley, Seán. 2011. „Dynamika utváření nových stran v České republice v letech 1996-2010: hledání možných příčin politického zemětřesení." *Sociologický časopis* 47 (1): 115–36.
- Hanley, Seán. 2012. „Dynamics of new party formation in the Czech Republic 1996–2010: looking for the origins of a ‘political earthquake’". *East European Politics* 28 (2): 119–43. <https://doi.org/10.1080/21599165.2012.669733>.

- Hanley, Seán, a Allan Sikk. 2016. „Economy, Corruption or Floating Voters? Explaining the Breakthroughs of Anti-Establishment Reform Parties in Eastern Europe". *Party Politics* 22 (4): 522–33. <https://doi.org/10.1177/1354068814550438>.
- Harmel, Robert, a Kenneth Janda. 1994. „An Integrated Theory of Party Goals and Party Change". *Journal of Theoretical Politics* 6 (3): 259–87. <https://doi.org/10.1177/0951692894006003001>.
- Harmel, Robert, a John D. Robertson. 1985. „Formation and Success of New Parties A Cross-National Analysis". *International Political Science Review* 6 (4): 501–23. <https://doi.org/10.1177/019251218500600408>.
- Harmel, Robert, a Lars Svåsand. 1993. „Party leadership and party institutionalisation: Three phases of development". *West European Politics* 16 (2): 67–88. <https://doi.org/10.1080/01402389308424961>.
- Haughton, Tim. 2014. „When permissiveness constrains: money, regulation and the development of party politics in the Czech Republic (1989–2012)". *East European Politics* 30 (3): 372–88. <https://doi.org/10.1080/21599165.2014.933414>.
- Haughton, Tim, a Kevin Deegan-Krause. 2015. „Hurricane Season Systems of Instability in Central and East European Party Politics". *East European Politics & Societies* 29 (1): 61–80. <https://doi.org/10.1177/0888325414566072>.
- Haughton, Tim, Tereza Novotná, a Kevin Deegan-Krause. 2011. „The 2010 Czech and Slovak Parliamentary Elections: Red Cards to the ‘Winners’". *West European Politics* 34 (2): 394–402. <https://doi.org/10.1080/01402382.2011.546584>.
- Hix, Simon, a Abdul Noury. 2016. „Government-Opposition or Left-Right? The Institutional Determinants of Voting in Legislatures*". *Political Science Research and Methods* 4 (2): 249–73. <https://doi.org/10.1017/psrm.2015.9>.
- Hix, Simon, Abdul Noury, a Gérard Roland. 2005. „Power to the Parties: Cohesion and Competition in the European Parliament, 1979–2001". *British Journal of Political Science* 35 (2): 209–34. <https://doi.org/10.1017/S0007123405000128>.
- Hloušek, Vít. 2010. „Seeking a Type: The Czech Party System after 1989". *Politics in Central Europe* 6 (1). <https://is.muni.cz/publication/892417/cs>.
- Hloušek, Vít. 2012. „Věci veřejné: politické podnikání strany typu firmy". *Politologický časopis* 19 (4): 322–40.
- Hloušek, Vít, a Lubomír Kopeček. 2008. „Cleavages in the Contemporary Czech and Slovak Politics Between Persistence and Change". *East European Politics and Societies* 22 (3): 518–52. <https://doi.org/10.1177/0888325408315833>.

- Hloušek, Vít, a Lubomír Kopeček. 2017. „Different Ways of Institutionalising Entrepreneurial Parties: Czech Public Affairs Party and ANO". *Politologický časopis - Czech Journal of Political Science* 24 (2): 92–115. <https://doi.org/10.5817/PC2017-2-92>.
- Hopkin, Jonathan, a Caterina Paolucci. 1999. „The Business Firm Model of Party Organisation: Cases from Spain and Italy". *European Journal of Political Research* 35 (3): 307–339.
- Hug, Simon. 2000. „Studying the Electoral Success of New Political Parties A Methodological Note". *Party Politics* 6 (2): 187–97. <https://doi.org/10.1177/1354068800006002004>.
- Jarmara, Tomáš. 2011. „TOP 09 a Věci veřejné v kontextu institucionalizace českých politických stran po roce 1989." *Politologická revue* 17 (1): 56–74.
- Jehlička, Petr, a Tomáš Kostecký. 1992. „The Development of the Czechoslovak Green Party since the 1990 Elections". *Environmental Politics* 1 (1): 72–94. <https://doi.org/10.1080/09644019208414009>.
- Jehlička, Petr, Tomáš Kostecký, a Daniel Kunštát. 2011. „Czech Green politics after two decades: the May 2010 general election". *Environmental Politics* 20 (3): 418–25. <https://doi.org/10.1080/09644016.2011.573365>.
- Katz, Richard S., a Peter Mair. 1996. „Cadre, Catch-All or Cartel? A Rejoinder". *Party Politics* 2 (4): 525–34.
- Keudel-Kaiser, Dorothea. 2016. „Party System Factors and the Formation of Minority Governments in Central and Eastern Europe". *Zeitschrift Für Vergleichende Politikwissenschaft* 10 (3): 341–69. <https://doi.org/10.1007/s12286-016-0321-x>.
- Klíma, Michal. 2013. „Koncept klientelistické strany. Případová studie Česká republika". *Politologický časopis* 20 (3): 215–235.
- Koole, Ruud. 1996. „Cadre, Catch-All or Cartel? A Comment on the Notion of the Cartel Party". *Party Politics* 2 (4): 507–23. <https://doi.org/10.1177/1354068896002004004>.
- Kopecký, Petr. 1995. „Developing Party Organizations in East-Central Europe: What Type of Party Is Likely to Emerge?" *Party Politics* 1 (4): 515–34. <https://doi.org/10.1177/1354068895001004005>.
- Kopeček, Lubomír. 2012. „Jak se zrodila opoziční smlouva. Analýza vzniku jednoho z nejkontroverznějších paktů české politiky". *Soudobé dějiny* 19 (01): 82–102.
- Kopeček, Lubomír. 2013a. „Opoziční smlouvy „za kopečky“ I.: Byl pakt ČSSD a ODS z let 1998–2002 demokratickou deviací?" *Středoevropské politické studie* 15 (2–3): 175–95.
- Kopeček, Lubomír. 2013b. „Opoziční smlouvy „za kopečky“ II.: Byl pakt ČSSD a ODS z

- let 1998-2002 demokratickou deviací?" *Středoevropské politické studie* 15 (4): 284–99. <https://doi.org/10.5817/CEPSR.2013.4.284>.
- Kopeček, Lubomír. 2016. „I'm Paying, so I Decide": Czech ANO as an Extreme Form of a Business-Firm Party". *East European Politics and Societies* 30 (4): 725–49. <https://doi.org/10.1177/0888325416650254>.
- Kopeček, Lubomír, a Petra Svačinová. 2015. „Kdo rozhoduje v českých politických stranách? Vzestup nových politických podnikatelů ve srovnávací perspektivě". *Středoevropské politické studie* 17 (2): 178–211.
- Kostecký, Tomáš. 2000. „Proposed changes to the electoral law resulting from amendments to the ‚opposition agreement‘ in 2000 and their possible consequences". *Sociologický Casopis-Czech Sociological Review* 36 (3): 299–305.
- Kouba, Karel. 2007. „Prostorová analýza českého stranického systému. Institucionalizace a prostorové režimy. (Czech)". *Czech Sociological Review* 43 (5): 1017–37.
- Kuta, Martin. 2017. „Mezi stranou a parlamentem: o českých poslaneckých klubech". *Acta Politologica* 9 (2): 18–39.
- Kwiatkowska, Agnieszka. 2019. „Institutionalisation without Voters: The Green Party in Poland in Comparative Perspective". *Zeitschrift Für Vergleichende Politikwissenschaft* 13 (2): 273–94. <https://doi.org/10.1007/s12286-019-00424-6>.
- Laakso, M., a R. Taagepera. 1979. „Effective number of parties: A measure with application to West Europe". *Comparative Political Studies* 12 (1): 3–27.
- Lacina, Tomáš, a Pat Lyons. 2009. „An Examination of Legislative Roll-Call Voting in the Czech Republic Using Spatial Models". *Sociologický Časopis* 45 (06): 1155–90.
- Lebeda, Tomáš. 2016. „Voting under different rules / governing under different rules: The politics of electoral reforms in the Czech Republic". *Acta Politologica* 8 (2): 75–101.
- Levitsky, Steven. 1998. „Institutionalization and Peronism: The Case, the Concept, and the Case for Unpacking the Concept". *Party Politics* 4 (1): 77–92.
- Lewis, Paul G. 2006. „Party systems in post-communist Central Europe: Patterns of stability and consolidation". *Democratization* 13 (4): 562–83. <https://doi.org/10.1080/13510340600791863>.
- Linek, Lukáš, a Štěpán Pecháček. 2007. „Low Membership in Czech Political Parties: Party Strategy or Structural Determinants?" *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 23 (2): 259–75. <https://doi.org/10.1080/13523270701317539>.
- Lucardie, Paul. 2000. „Prophets, Purifiers and Prolocutors: Towards a Theory on the Emergence of New Parties". *Party Politics* 6 (2): 175–85.

<https://doi.org/10.1177/1354068800006002003>.

Lyons, Pat. 2008. „Ekologické usuzování: explorace metody latentní struktury za využití volebních dat z ČR1". *Data a výzkum - SDA Info* 2: 49–75.

Mainwaring, Scott, Carlos Gervasoni, a Annabella España-Najera. 2016. „Extra- and within-System Electoral Volatility". *Party Politics*, leden, 1354068815625229. <https://doi.org/10.1177/1354068815625229>.

March, James G., a Johan P. Olsen. 1984. „The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life". *The American Political Science Review* 78 (3): 734–49. <https://doi.org/10.2307/1961840>.

Mazzoleni, Oscar, a Gerrit Voerman. 2016. „Memberless Parties Beyond the Business-Firm Party Model?" *Party Politics*, leden, 1354068815627398. <https://doi.org/10.1177/1354068815627398>.

Mierzejewski-Voznyak, Melanie G. 2014. „Party politics after the colour revolutions: party institutionalisation and democratisation in Ukraine and Georgia". *East European Politics* 30 (1): 86–104. <https://doi.org/10.1080/21599165.2013.830971>.

Nikolenyi, Csaba. 2003. „Coordination problem and grand coalition: the puzzle of the government formation game in the Czech Republic, 1998". *Communist and Post-Communist Studies* 36 (3): 325–44. [https://doi.org/10.1016/S0967-067X\(03\)00042-4](https://doi.org/10.1016/S0967-067X(03)00042-4).

Novák, Miroslav. 1999. „Utváření stranického systému v českých zemích". *Politologický časopis* 6 (2): 133–145.

Outlý, Jan. 2003. „Financování politických stran státem". *Politologica. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis*, 1 (1): 99–135.

Pečínka, Pavel. 2005. „Odstíny české zelené politiky po roce 1989". *Politologický časopis* 12 (4): 471–81.

Perottino, Michel. 2000. „Un visage pratique du « néocommunisme » tchèque : la propagande électorale du Parti communiste de Bohême et de Moravie depuis 1990". *Revue d'études comparatives Est-Ouest* 31 (3): 43–68. <https://doi.org/10.3406/receo.2000.3038>.

Perottino, Michel. 2016. „The Disappearance of Politics, or Depolitization the Czech Way". *Sociální Studia* 13 (1): 45–56. <https://doi.org/10.5817/SOC2016-1-45>.

Powell, Eleanor Neff, a Joshua A. Tucker. 2014. „Revisiting Electoral Volatility in Post-Communist Countries: New Data, New Results and New Approaches". *British Journal of Political Science* 44 (1): 123–47. <https://doi.org/10.1017/S0007123412000531>.

Randall, Vicky, a Lars Svåsand. 2002. „Party Institutionalization in New Democracies". *Party Politics* 8 (1): 5–29.

- Ravenszwaaij, Don van, Pete Cassey, a Scott D. Brown. 2018. „A Simple Introduction to Markov Chain Monte–Carlo Sampling". *Psychonomic Bulletin & Review* 25 (1): 143–54. <https://doi.org/10.3758/s13423-016-1015-8>.
- Römmele, Andrea. 2003. „Political Parties, Party Communication and New Information and Communication Technologies". *Party Politics* 9 (1): 7–20. <https://doi.org/10.1177/135406880391002>.
- Saltman, Erin Marie. 2012. „Politics: Who Can Save the Left in Hungary?" *Transitions Online*, 10 (1). <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=18885>.
- Saxonberg, Steven. 1999. „Václav Klaus: The Rise and Fall and Re-Emergence of a Charismatic Leader". *East European Politics and Societies* 13 (2): 391–418. <https://doi.org/10.1177/0888325499013002020>.
- Scarrow, Howard A. 1967. „The Function of Political Parties: A Critique of the Literature and the Approach". *The Journal of Politics* 29 (4): 770–90. <https://doi.org/10.2307/2128762>.
- Scutari, Marco. 2010. „Learning Bayesian Networks with the Bnlearn R Package". *Journal of Statistical Software* 35 (3). <https://doi.org/10.18637/jss.v035.i03>.
- Schwarz, Gideon. 1978. „Estimating the Dimension of a Model". *The Annals of Statistics* 6 (2): 461–64. <https://doi.org/10.1214/aos/1176344136>.
- Sikk, Allan. 2005. „How Unstable? Volatility and the Genuinely New Parties in Eastern Europe". *European Journal of Political Research* 44 (3): 391–412.
- Sikk, Allan. 2011. „Newness as a Winning Formula for New Political Parties". *Party Politics* 18 (4): 465–86.
- Stauber, Jakub. 2015. „Organizační vývoj nových politických stran v České republice pohledem teorie institucionalizace". *Acta Politologica* 7 (2): 133–55.
- Strøm, Kaare. 1990. „A Behavioral Theory of Competitive Political Parties". *American Journal of Political Science* 34 (2): 565.
- Šárovec, Daniel. 2016. „Nové politické strany: novost, teoretické koncepty a možnosti jejich využití v ČR". *Politics in Central Europe* 12 (2S): 9–27.
- Šárovec, Daniel. 2018. „Nástup nových politických stran v ČR od roku 2013: hnutí ANO 2011 a Úsvit přímé demokracie pohledem konceptu novosti". *Sociológia - Slovak Sociological Review* 50 (1): 78–113.
- Šárovec, Daniel. 2019. „Is the “New” Always “New”? Theoretical Framework Problems of New Political Parties’ Research: The Czech Republic Experience". *Politics in Central Europe* 15 (1): 55–80. <https://doi.org/10.2478/pce-2019-0003>.

- Šedo, Jakub. 2011. „Výzkum volatility a proměny stranického spektra ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2010". *Central European Political Studies Review* 13 (2–3). <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=455>.
- Van Biezen, Ingrid. 2005. „On the Theory and Practice of Party Formation and Adaptation in New Democracies". *European Journal of Political Research* 44 (1): 147–174.
- Vukovic, Ivan. 2019. „Party Institutionalization in New Democracies: The Threat of Power Personalization". *Zeitschrift Für Vergleichende Politikwissenschaft* 13 (2): 295–313. <https://doi.org/10.1007/s12286-019-00425-5>.
- Yardımcı-Geyikçi, Şebnem. 2013. „Party Institutionalization and Democratic Consolidation Turkey and Southern Europe in Comparative Perspective". *Party Politics*, červen, 1354068813487110. <https://doi.org/10.1177/1354068813487110>.
- Zucker, Lynne G. 1987. „Institutional Theories of Organization". *Annual Review of Sociology* 13: 443–64.

8.3. Datové soubory

- Bakker, Ryan, Catherine de Vries, Erica Edwards, Liesbet Hooghe, Seth Jolly, Gary Marks, Jonathan Polk, Jan Rovny, Marco Steenbergen, a Milada Anna Vachudova. 2015. „Measuring Party Positions in Europe: The Chapel Hill Expert Survey Trend File, 1999–2010". *Party Politics* 21 (1): 143–52. <https://doi.org/10.1177/1354068812462931>.
- CSES. 2019. „CSES Integrated Module Dataset (IMD) [Dataset and Documentation]". [doi:10.7804/cses.imd.2019-10-17](https://doi.org/10.7804/cses.imd.2019-10-17).
- CVVM. 2019. „Naše společnost 2009 - 2019". Český sociálněvědní datový archiv - Sociologický ústav, Akademie věd ČR, v.v.i. ČSDA. <http://nesstar.soc.cas.cz/>.
- Český statistický úřad. 2019. „Výsledky voleb a referend". <http://www.volby.cz/>.
- Döring, Holger, a Philip Manow. 2018. „ParlGov 2018 Release". Harvard Dataverse. <https://doi.org/10.7910/DVN/F0YGNC>.
- Holger, Döring, a Philip Manow. 2018. „Parliaments and governments database (ParlGov): Information on parties, elections and cabinets in modern democracies." <http://www.parlgov.org/>.
- Polk, Jonathan, Jan Rovny, Ryan Bakker, Erica Edwards, Liesbet Hooghe, Seth Jolly, Jelle Koedam, et al. 2017. „Explaining the Saliency of Anti-Elitism and Reducing Political Corruption for Political Parties in Europe with the 2014 Chapel Hill Expert Survey Data". *Research & Politics* 4 (1): 2053168016686915.

<https://doi.org/10.1177/2053168016686915>.

PSP ČR. 2019. „Data Poslanecké sněmovny a Senátu“. 2019. <https://www.psp.cz/sqw/hp.sqw?k=1300>.

8.4. Novinové články

Aktuálně.cz. 2010. „Otec je slušný člověk, řekl Fischerův syn a opustil ODS“. Aktuálně.cz. 25. březen 2010. <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/politika/otec-je-slusny-clovek-rekl-fischeruv-syn-a-opustil-ods/r~i:article:664254/>.

Česká televize. 2010. „Topolánek čelí kritice za své výroky, LUI se ho zastal“. ČT24 - Nejdůvěryhodnější zpravodajský web v ČR - Česká televize. 2010. <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/1347688-topolank-celi-kritice-za-sve-vyroky-lui-se-ho-zastal>.

ČTK. 2004. „US-DEU se rozpadá, odešel další poslanec“. 5. březen 2004. <https://www.novinky.cz/domaci/clanek/us-deu-se-rozpada-odesel-dalsi-poslanec-40094428>.

iDNES.cz. 2004a. „Kott vstoupil do klubu US-DEU“. iDNES.cz. 1. červenec 2004. https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/kott-vstoupil-do-klubu-us-deu.A040701_153752_domaci_ton.

iDNES.cz. 2004b. „Do úplatkářské aféry opět vstoupil Bielez“. iDNES.cz. 8. říjen 2004. https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/do-uplatkarske-afery-opet-vstoupil-bielez.A041008_140246_domaci_ton.

iDNES.cz. 2010. „DOKUMENT: Úplný přepis rozhovoru s Topolánkem, který otrásl ODS“. iDNES.cz. 24. březen 2010. https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/dokument-uplny-prepis-rozhovoru-s-topolankem-ktery-otrasl-ods.A100324_112953_domaci_kot.

Kašpar, Radim. 2013. „Petr Fiala - V demokracii je potřeba moc vyvažovat“. *Byzmag*, 2013.

Kopecký, Josef. 2002. „Špidla a Klaus se v televizním duelu neshodli na ničem“. *Hospodářské noviny*. 3. červen 2002. <https://ihned.cz/c1-11110700-spidla-a-klaus-se-v-televiznim-duelu-neshodli-na-nicem>.

Králíček, Tomáš. 2008. „Druhý den sjezdu Strany zelených: Spory od rána“. *Hospodářské noviny*. 6. září 2008. <https://domaci.ihned.cz/c1-27225070-druhy-den-sjezdu-strany-zelenych-spory-od-rana>.

Novinky.cz. 2019. „Petr Nečas“. *Novinky.cz*. 2019. <https://tema.novinky.cz/petr-necas>.

ODS. 2002. „XIII. Kongres ODS". ODS. https://web.archive.org/web/20150924054920/http://www.ods.cz/docs/publikace/XIII_kongres.pdf.

Novinky.cz. 2019. „Petr Fiala – ODS". Občanská demokratická strana. 2019. <https://www.ods.cz/profil/petr-fiala>.

Pečinka, Bohumil. 2003. „Co se dělo na kongresu ODS?" Centrum pro studium demokracie a kultury. 2003. <https://www.cdk.cz/co-se-delo-na-kongresu-ods>.

Pravec, Josef. 1999. „Marie Machatá: Unie není důsledná". Hospodářské noviny (IHNEC.cz). 27. říjen 1999. <https://ihned.cz/c1-818472-marie-machata-unie-neni-dusledna>.

Tabery, Erik. 2001. „Tajemství vyhozeného poslance". Týdeník Respekt. 2001. <https://www.respekt.cz/tydenik/2001/36/tajemstvi-vyhozeneho-poslance>.

8.5. Ostatní

Basedau, Matthias, a Alexander Stroh. 2008. „Measuring Party Institutionalization in Developing Countries: A New Research Instrument Applied to 28 African Political Parties". 69. GIGA working papers. <http://www.econstor.eu/handle/10419/47720>.

Bizzarro, Fernando, Allen Hicken, a Darin Self. 2017. „The V-Dem Party Institutionalization Index: A New Global Indicator (1900-2015)". SSRN Scholarly Paper ID 2968265. Rochester, NY: Social Science Research Network. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2968265>.

Jackman, Simon, with contributions from Alex Tahk, Achim Zeileis, Christina Maimone, a Jim Fearon and Zoe Meers. 2017. *pscl: Political Science Computational Laboratory* (verze 1.5.2). <https://CRAN.R-project.org/package=pscl>.

Kohl, Matthias. 2020. *MKinfer: Inferential Statistics* (verze 0.4). <https://CRAN.R-project.org/package=MKinfer>.

Revelle, William. 2020. *psych: Procedures for Psychological, Psychometric, and Personality Research* (verze 1.9.12.31). <https://CRAN.R-project.org/package=psych>.

Scutari, Marco, a Robert Ness. 2019. *bnlearn: Bayesian Network Structure Learning, Parameter Learning and Inference* (verze 4.5). <https://CRAN.R-project.org/package=bnlearn>.

9. Přílohy

9.1. Postup tvorby standardizovaných indikátorů v prostředí R

```
index_new[index_new=="NA"] <- NA

ch_index <- index_new$id
ch_index <- as.data.frame(ch_index)
colnames(ch_index) <- "id"
index_new$m.v <- index_new$membership/index_new$v
index_new$surv <- index_new$year - index_new$est
ch_index$party <- index_new$party
ch_index$year <- index_new$year
ch_index$s <- index_new$s
ch_index$very.close <- (index_new$very.close - min(index_new$very.close,
na.rm = TRUE)) / (max(index_new$very.close, na.rm = TRUE) -
min(index_new$very.close, na.rm = TRUE))
ch_index$very.close2 <- (index_new$very.close2 - min(index_new$very.close2,
na.rm = TRUE)) / (max(index_new$very.close2, na.rm = TRUE) -
min(index_new$very.close2, na.rm = TRUE))
index_new$ind.vol <- as.numeric(index_new$ind.vol)
index_new$def.p <- as.numeric(index_new$def.p)
ch_index$ind.vol <- (index_new$ind.vol - min(index_new$ind.vol, na.rm =
TRUE)) / (max(index_new$ind.vol, na.rm = TRUE) - min(index_new$ind.vol, na.rm
= TRUE))
ch_index$m.v <- (index_new$m.v - min(index_new$m.v, na.rm = TRUE)) /
(max(index_new$m.v, na.rm = TRUE) - min(index_new$m.v, na.rm = TRUE))
ch_index$def.p <- 1 - (index_new$def.p - min(index_new$def.p, na.rm = TRUE)) /
(max(index_new$def.p, na.rm = TRUE) - min(index_new$def.p, na.rm = TRUE))
ch_index$t.alt <- (index_new$t.alt - min(index_new$t.alt, na.rm = TRUE)) /
(max(index_new$t.alt, na.rm = TRUE) - min(index_new$t.alt, na.rm = TRUE))
ch_index$surv <- (index_new$surv - min(index_new$surv, na.rm = TRUE)) /
(max(index_new$surv, na.rm = TRUE) - min(index_new$surv, na.rm = TRUE))

ch_index[is.na(ch_index)] <- 0
ch_index$int <- ch_index$m.v + ch_index$def.p + ch_index$t.alt
ch_index$ext <- ch_index$very.close2 + ch_index$ind.vol
ch_index$year <- as.factor(ch_index$year)
ch_index$survival <- index_new$survival
```

9.2. Postup simulační studie v prostředí R

```
library(dplyr)

library(bnlearn)

sim_index <- index_new %>%
  filter(s>0) %>%
  dplyr::select(very.close2,
               m.v,
               def.p,
               ind.vol,
               t.alt,
               surv
  ) %>%
  replace(is.na(.), 0)

sim_struct <-
model2network("[very.close2][t.alt|def.p][m.v|very.close2][ind.vol|m.v][def.p
|ind.vol][surv|m.v:ind.vol:t.alt]")

sim_mod <- bn.fit(sim_struct, data = sim_index)
sim_inst <- rbn(sim_mod, 10000, ch_index)

sim_inst <- sim_inst %>%
  mutate(def.p=ifelse(def.p<0,0,def.p),
         ind.vol=ifelse(ind.vol<0,0,ind.vol),
         very.close2=ifelse(very.close2<0,0,very.close2),
         m.v=ifelse(m.v<0,0,m.v),
         t.alt=ifelse(t.alt<0,0,t.alt),
         surv=ifelse(surv<=0,NA,surv)) %>%
  mutate(def.p=ifelse(def.p>100,100,def.p),
         ind.vol=ifelse(ind.vol>100,100,ind.vol),
         very.close2=ifelse(very.close2>100,100,very.close2),
         m.v=ifelse(m.v>100,100,m.v),
         t.alt=round(t.alt,digits=0),
         surv=ifelse(surv>100,100,surv)) %>%
  filter(surv!="NA") %>%
  sample_n(1000)
```

9.3. Schéma síťového modelu před úpravami

